

Mellanöstern och Nordafrika i ett 5-10-årsperspektiv

Stöd till LEDS INRI:s omvärldsanalys

SAMUEL BERGENWALL OCH MIKAEL ERIKSSON



Samuel Bergenwall och Mikael Eriksson

Mellanöstern och Nordafrika i ett 5-10-årsperspektiv

Stöd till LEDS INRI:s omvärldsanalys

Omslagsbild/Cover: Salem 1990 (Wikimedia.org)

Titel	Mellanöstern- och Nordafrika i ett 5-10- årsperspektiv Stöd till LEDS INRI:s omvärldsanalys
Rapportnr/Report no	FOI-R--4008--SE
Månad/Month	December
Utgivningsår/Year	2014
Antal sidor/Pages	85
ISSN	1650-1942
Kund/Customer	LEDS INRI (Försvarmakten)
Forskningsområde	8. Säkerhetspolitik
Projektnr/Project no	E 133852
Godkänd av/Approved by	Maria Lignell Jakobsson
Ansvarig avdelning	Försvarsanalys

Detta verk är skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.
All form av kopiering, översättning eller bearbetning utan medgivande är förbjuden.

This work is protected under the Act on Copyright in Literary and Artistic Works (SFS 1960:729).
Any form of reproduction, translation or modification without permission is prohibited.

Summary

This study analyzes the security dynamics in the Middle East and North Africa in a 5-10 years' perspective. The study departs from the geopolitical developments that followed in the region as a result of the so-called Arab Spring, but also analyses the contemporary security dynamics, including the role of non-Arab states such as Iran, Turkey and Israel.

In order to analyze the security developments in the region, the study analyzes both conventional factors such as shifts in power-balances between states, intrastate military structures and the role of "failing" states, as well as non-conventional security factors such as democracy, the role of multilateral institutions, impacts of the colonial heritage, economic interdependence and domestic variables. The study discusses how conventional and non-conventional factors could interact and shape the security environment in the MENA region in the next decade.

This study is limited to the Levant, the Gulf region and North Africa. In addition to the Arab states it includes Iran, Turkey and Israel.

The key conclusion of this study is that the region is heading towards increased instability. Steps towards democratization that followed with the so-called Arab Spring has been replaced by regional tensions and internal conflicts, which in some cases even resulted in civil war. This trend of instability is likely to continue in years to come. This in turn will have direct consequences for both Sweden and the EU.

Key Words: Middle East, Arab Spring, geo-politics, security, international relations, North Africa, civil war, Syria, terrorism, colonialism, jihadism, ISIL, al-Qaeda, the Islamic state.

Sammanfattning

Denna studie analyserar den samtida säkerhetspolitiska dynamiken i Mellanöstern och Nordafrika (MENA) och utmaningar som regionen står inför de närmsta 5-10 åren. Inledningsvis diskuteras den säkerhetspolitiska utvecklingen i regionen mellan 2011-2014, med fokus på processer under den s.k. arabiska våren. Förutom de arabiska revolternas effekter på den säkerhetspolitiska dynamiken analyseras i korthet samtida säkerhetspolitiska utvecklings- och konfliktlinjer i icke-arabiska stater som Iran, Turkiet och Israel. Studien beskriver också översiktligt pågående väpnade konflikter i MENA såväl som regionala och globala stormakters intressen och agerande gentemot regionen.

För att redogöra för de säkerhetspolitiska utvecklingarna i regionen på längre sikt identifierar studien både konventionella faktorer så som krig, externa aktörers intressen, maktförskjutningar mellan stater, inomstatliga militära strukturer och sammanfallande stater, samt icke-konventionella säkerhetsfaktorer så som demokratiutveckling, betydelsen av multilaterala institutioner, det koloniala arvet, mellanstatlig handel samt inrikespolitiska och ekonomiska faktorer. Studien analyserar hur dessa variabler kan komma att utvecklas och påverka inomstatlig stabilitet och regional säkerhet på sikt.

Geografiskt begränsar sig studien till Levanten, Golfregionen och Nordafrika. Utöver arabstaterna inkluderar studien också Iran, Turkiet och Israel.

Studiens huvudbudskap är att regionen sannolikt går mot ökad säkerhetspolitisk instabilitet. Stegen mot demokratisering som togs i samband med den arabiska våren har generellt ersatts av regionala spänningar och inrikespolitiska konflikter samt i vissa fall även resulterat i inbördeskrig. Under det studerade tidsperspektivet kommer MENA sannolikt att stå inför betydande säkerhetspolitiska utmaningar, vilket kommer få konsekvenser för både EU och Sverige.

Nyckelord: Mellanöstern, Nordafrika, säkerhet, handel, konflikt, krig, jihadism, terrorism, islamism, demokratisering, den islamiska staten, sektarism, militär intervention, USA, Golfstaterna, Iran, Syrien, Libanon, Egypten, Saudiarabien, Ryssland, EU, FN, Qatar, Irak, Israel, Libyen, Jemen, Iran, Turkiet, den arabiska våren, Sykes-Picot, Muslimska brödraskapet, klimatförändringar, multilaterala institutioner, energi.

Innehållsförteckning

1	Inledning	7
1.1	Om framtidsstudier	8
1.2	Metod och fokus	8
1.3	Källor	9
2	Återblick: Från Tahrirtorget till den Islamiska staten	11
2.1	Utvecklingen i MENA sedan den arabiska våren	12
2.1.1	Övriga: folkliga uppror och revolutioner	12
2.1.2	Spridning	13
2.1.3	Statliga motåtgärder och militarisering.....	14
2.1.4	Tillbakagång till auktoritärt styre.....	17
2.2	Lärdomar från perioden 2011-2014	18
3	Samtida väpnade konflikter	19
3.1	Konflikten i Libyen	20
3.2	Kriget i Irak	21
3.3	Kriget i Syrien	21
3.4	Den islamiska staten	22
3.5	Konflikten i Jemen	24
3.6	Israel-Palestina-konflikten och Gazakriget.....	25
3.7	Sammanfattning	26
4	Regionala och globala stormakters intressen och agerande	27
4.1	Regionala stormakter	27
4.1.1	Turkiet	27
4.1.2	Iran	28
4.1.3	Israel.....	30
4.1.4	Saudiarabien	31
4.1.5	Egypten	32
4.2	Globala stormakter	33
4.2.1	USA	33
4.2.2	EU, Frankrike och Storbritannien	34
4.2.3	Ryssland.....	35
4.2.4	Asiatiska stormakter.....	36
4.3	FN.....	37

4.4	Sammanfattande analys	37
5	Analys av inomstatliga faktorer och strukturella trender	39
5.1	Historiska faktorer	40
5.1.1	Det koloniala arvet	40
5.2	Alternativa historiska utvecklingsvägar: Saudiarabien, Iran, Turkiet och Israel.....	42
5.3	Regimstabilitet: maktmedel och svagheter	44
5.3.1	Auktoritära rentier-, gatekeeper- och patron-klient-stater	44
5.3.2	Asabiyya: betydelsen av gruppsolidaritet- och identitet.....	45
5.3.3	Energirikedomen – välsignelse och förbannelse	47
5.4	Politisk islam och dess växande inflytande.....	51
5.4.1	Sunnitisk "mainstreamislamism"	51
5.4.2	Shiamuslimsk islamism.....	53
5.4.3	Salafism	54
5.4.4	Jihadism	54
5.4.5	Sammanfattning	56
5.5	Strukturella trender.....	56
5.5.1	Medelklassens framväxt, demografiska förändringar och ojämlikhet	56
5.5.2	Informations- och kommunikationsrevolutioner	57
5.6	Sammanfattande analys	58
6	Regional säkerhetsdynamik: faktorer och trender	61
6.1	Maktförskjutningar	61
6.2	En försvagad och utmanad USA-ledd regional ordning.....	63
6.3	Svaga och exkluderande regionala multilaterala institutioner	65
6.4	Demokratiskt underskott	66
6.5	Begränsad regional ekonomisk integration.....	67
6.6	Sammanfattning	67
7	Slutsatser: säkerhetspolitisk utveckling på 5-10 års sikt	69
	Referenser	78

1 Inledning

I den föregående analysen av den säkerhetspolitiska utvecklingen i Mellanöstern och Nordafrika (MENA) som presenterades av FOI till Försvarsmaktens Leds Inri 2012 konstaterades att regionen på ett ”fundamentalt sätt kommit att påverkas av de revolter om som skett i området”.¹ Vidare märktes att ”revolterna i regionen sannolikt är de enskilt viktigaste företeelserna som kommer att sätta sin prägel på MENA:s framtida säkerhetspolitiska dynamik”.² Konstaterandet är i all väsentlighet fortfarande giltigt och utgör en utgångspunkt i denna studie. Grundproblematiken är densamma för majoriteten av regionens invånare. Bristande demokrati, avsaknad av mänskliga rättigheter samt frånvaro av positiva framtidsvisioner ligger fortfarande till grund för folkligt missnöje. Vidare står majoriteten av MENA:s stater inför stora socio-ekonomiska utmaningar.³ I och med de på många håll våldsamma utvecklingar som följt på regimers och institutioners sammanbrott i MENA har de folkliga kraven ånyo hamnat i skymundan av behovet av att bland annat hantera social oro, politiska spänningar och hot från väpnade grupper.

I sammandrag kan konstateras att utvecklingen i MENA sedan den ovan nämnda studien publicerades i huvudsak gått i en negativ säkerhetspolitisk riktning. Demokratiutvecklingen har i många fall förbytts till tillbakagång till auktoritärt styre eller resulterat i interna väpnade konflikter. De flesta regimer har koncentrerat sig på att centralisera makten och motverka intern opposition. Även om vissa ljusglimtar finns avseende demokratisk transition (t.ex. Tunisien) och övergång till mer moderat ledarskap (Iran) råder i flera stater i MENA väpnade konflikter (Syrien, Irak, Jemen, Libyen), diktatur (Gulfstaterna) och på sina håll en återgång till omfattande politisk repression och auktoritärt styre (Egypten). I regionens mest demokratiska stater, Turkiet och Israel, råder tilltagande inrikespolitiska spänningar relaterade till konflikter mellan liberala och konservativa krafter; självständighetsaspirationer (kurder respektive palestinier); samt hur staterna ska förhålla sig till den regionala utvecklingen.

Frågan denna studie syftar till att besvara är hur säkerhetsläget i MENA kommer att utvecklas på 5-10 års sikt. Det tidsmässiga perspektivet är utmanande i sig då små förändringar eller enskilda beslut i närtid kan få stora förändringar på sikt.⁴ I denna studie tas särskild hänsyn till interaktionen mellan korta och långa säkerhetspolitiska utvecklingsprocesser. De korta säkerhetspolitiska förloppen i regionen kan uppträda plötsligt och oväntat, ha stor påverkan på mellanstatlig

¹ Eriksson (2012, s. 7).

² Ibid.

³ Dessa rapporter finns här: <http://www.arab-hdr.org/>.

⁴ Exempelvis om USA på kort varsel ändrar utrikespolitisk kurs mot nyckelländer som Syrien, Irak, Iran, Israel, eller Saudiarabien; eller om t.ex. Israel av olika anledningar angrips militärt eller går i krig gentemot sina grannländer.

och inomstatlig säkerhetsdynamik, men till följd av aktörers stora handlingsutrymme leda till vitt skilda utfall.

Genom att belysa underliggande faktorer och processer, som ofta förändras långsamt och över lång tid, kan vi belysa strukturella trender som kan påverka utvecklingen i regionen på lång sikt. Exempel på långsiktiga strukturella påverkansfaktorer i regionen är multilaterala institutioner; ekonomisk integration; spridning av demokrati; ekonomiska och militära maktbalanser; allianser; stormakters intressen och politik gentemot regionen (inte minst USA:s säkerhetspolitiska arkitektur, militära närvaro och agerande i regionen); globaliseringen; sociala, etniska och religiösa identiteter; samt politiska lojaliteter.

För att hantera denna komplexitet är det viktigt att identifiera faktorer som har påverkat och sannolikt fortsatt kommer påverka säkerheten i regionen. Genom att också analysera förändringar avseende dessa faktorer över tid kan generella slutsatser avseende utvecklingen i regionen på sikt presenteras. I denna studie diskuteras således hur både kortsiktiga och långsiktiga faktorer kan komma att bidra till att forma MENA:s säkerhet under bedömandeperioden.

1.1 Om framtidsstudier

Att bedöma MENA:s säkerhetspolitiska utveckling på längre sikt är mycket svårt. Utmaningarna med framtidsscenarier för MENA är sannolikt större än för många andra regioner då MENA befinner sig i en transitionsperiod karakteriserad av plötsliga och ofta oväntade händelser åtföljda av kedjor av reaktioner och motreaktioner på nationell, regional och global nivå. Säkerhetsförloppen kan förändras snabbt och gå i olika riktningar beroende på olika statliga och icke-statliga aktörers agerande, t.ex. i form av politiska och militära initiativ. Analysen försvåras ytterligare av att många stater inte är politiskt transparenta avseende sina utrikes-, försvars-, och handelspolitiska ståndpunkter. Lägg därtill att konfliktmönstren är omfattande och ligger på olika nivåer. Utfallsrummet för plötsliga händelseutvecklingar i regionen är därför stort.

1.2 Metod och fokus

Studien tar sin utgångspunkt i den säkerhetspolitiska situation som råder i MENA hösten 2014. Studien analyserar vilka processer som tagit MENA till dagens säkerhetspolitiska situation men också vilka faktorer och trender som kan påverka utvecklingen på längre sikt.

För att studera utvecklingen i MENA är det viktigt att analysera hur t.ex. interna militära, demografiska, socio-ekonomiska, miljömässiga och politiska variabler

kan komma att påverka staternas interna stabilitet. I studien identifierar vi generella trender i MENA men belyser också skillnader mellan regionens stater. Genom att studera konflikter och strategiska trender på tre olika nivåer – nationell, regional och global – samt dess växelverkan, syftar vi till att urskilja möjliga utvecklingsvägar på längre sikt.

För att kunna säga något om möjliga utfall av den säkerhetspolitiska utvecklingen i regionen på 5-10 års sikt har vi primärt använt oss av två angreppssätt. Det ena fokuserar på den politiska och militära *händelseutvecklingen de senaste åren* (främst sedan 2011) och den andra på *långsiktiga trender* avseende olika variabler inom studier av säkerhet.

För det första analyseras övergripande samtida ekonomiska, politiska och militära förändringar i MENA:s stater med hjälp av fallstudier. Fokus ligger dels på utvecklingen och implikationerna av den arabiska våren (kap. 2) samt orsaker och möjliga konsekvenser av de väpnade konflikterna och/eller sammanfallande staterna i Syrien, Irak, Jemen och Libyen (kap. 3). Syftet är att analysera hur den säkerhetspolitiska händelseutvecklingen de senaste åren kan komma att påverka säkerheten i regionen på längre sikt. För det andra identifieras och analyseras tematiska variabler och relaterade strukturella trender som kan tänkas förklara utvecklingen i regionen på sikt (kap. 4, 5 och 6). Avslutningsvis sammanställs de enskilda fallstudierna med analyserna av de tematiska variablerna i en syntetiserad analys (kap. 7).

1.3 Källor

Studien utgörs främst av insamling av data från primär- och sekundärkällor. Fältresor har uteslutits av tidsskäl. I tillägg kan nämnas att det finns mycket offentlig data att tillgå. Många studier har nyligen publicerats om utvecklingen i MENA.⁵ Tydliga perspektiv i dessa studier har varit ”den arabiska våren”, dvs. analyser kring de folkliga upproren och den nya regionala säkerhetspolitiska dynamiken.

Litteraturen om följderna av den s.k. arabiska våren kan delas upp på olika sätt. Exempelvis finns en våg av studier där ett lokalt individ/grupp-perspektiv tas (främst utifrån mänsklig säkerhet), dvs. som diskuterar vilken roll olika grupper har spelat när det gäller den arabiska våren (frihetskämpar, MR-grupper, kvinnogrupper, bloggare, etc.) samt vilken roll dessa kan komma att spela i den framtida samhällsordningen (erkännande, möjlighet att verka och delta, osv).⁶ Andra nyligen publicerade studier tar sin utgångspunkt i hur utvecklingen ser ut för olika politiska och väpnade grupper i den nya säkerhetspolitiska miljön som

⁵ Se t.ex. Ayoob (2014), Dabashi (2012), Haas and Lesh (2012), Marcovitz (2014), Fosshagen (2014), Inbar (2013), Brookings Institutions (2011).

⁶ Se t.ex. Mhennis berättelser om den arabiska våren i Tunisien (2012).

uppstått sedan den arabiska våren (med särskilt fokus på Syrien och Irak). Slutligen har det publicerats en rad studier som försöker fånga fenomenet arabiska våren utifrån olika tematiska perspektiv så som förekomst av demokrati, styrelseförmåga, diktatur, etc. samt beskrivningar av hur dessa förändringar kan komma att påverka regionens säkerhetspolitiska miljö.⁷

Ett problem vid analyser av MENA är att de ofta blir utifrånperspektiv där tolkningen baseras på ett svenskt-europeiskt-västligt perspektiv snarare än på ett inifrånperspektiv. Detta är inte unikt för en analys av MENA men innebär att tolkningen inte alltid överensstämmer med analyser i regionen. Det är därför viktigt att förhålla sig till analyser från regionen och inte uteslutande förlita sig på andrahandstolkningarna utanför regionen.

Sammantaget finns det ingen brist på säkerhetspolitiska analyser om MENA; frågan är dock hur normdrivna dessa är och hur ”nära” dessa är utvecklingen på marken. Ett kritiskt förhållningssätt behövs därmed vid läsningen.

⁷ För mera övergripande översikter se: Brookings Institutions (2011), Danahar (2014), Fazlhashemi (2014) och Hammargren (2014).

2 Återblick: Från Tahrirtorget till den Islamiska staten

Händelseutvecklingen i Mellanöstern har under senare tid förändrats i en mycket snabb takt och generellt sett i en säkerhetspolitiskt negativ riktning.

Iögonfallande är hur det folkliga upproret i Syrien utvecklats till ett inbördeskrig där inblandning av ett stort antal externa statliga och icke-statliga aktörer försvårat en politisk lösning och möjligheten att förhindra den fortsatta humanitära katastrofen. Till följd av kriget har extremiströrelsen Islamiska staten (IS) gradvis stärkt sin kontroll i Syrien men också i grannlandet Irak. Mindre än tre år efter det att USA lämnade Irak har landet återfallit i inbördeskrig. Framtidsutsikterna ser dystra ut för både dessa länder. Risker för ytterligare negativa spridningseffekter från krigen Syrien/Irak till grannländer som Libanon och Turkiet kan inte heller uteslutas.

Dessvärre ser utvecklingslinjerna negativa ut inte bara för dessa nyckelstater. I de flesta andra arabstater har utvecklingen gått i en nedåtgående riktning sedan de inledande demokratiska framstegen under den s.k. arabiska våren. Detta gäller inte minst i Egypten, Libyen och Jemen, tre stater där den arabiska våren resulterade i att auktoritära ledare tvingades avgå. I Egypten har militärregimen återtagit kontrollen och förtrycker i dag meningsmotståndare med repressiva metoder. Instabiliteten och de väpnade konflikterna i Jemen har inte avtagit utan snarare intensifierats. I Libyen har auktoritärt styre ersatts av en sammanfallande stat där miliser med utländsk uppbackning bekämpar varandra. I de flesta andra arabstater har regimerna stärkt sin makt genom repression, mindre (ofta kosmetiska) reformer och/eller riktade välfärdssatsningar. Ett ljus i mörkret är möjligen Tunisien där åtminstone den institutionella demokratin successivt har fördjupats sedan revolutionen i december 2010; men även där finns risker för bakslag då flera av den förra regimens män flyttat tillbaka till maktens korridorer. Begränsade reformer har också skett i flera av de arabiska monarkierna.

I stater som Iran, Turkiet och Israel har utvecklingen varit blandad. Irans politiska ledarskap har gått i moderat riktning samtidigt som förhandlingar pågår om dess nukleära program. Konflikten mellan israeler och palestinier befinner sig i ett kritiskt skede efter ett kortare krig i Gaza (2014) och till följd av fortsatt expansion av bosättningarna på Västbanken. I Turkiet har de inrikespolitiska spänningarna ökat mellan olika grupper medan kurdfrågan fått ny aktualitet till följd av utvecklingen i Irak/Syrien.

Den optimism som för bara ett par år sedan fanns om demokratisering i MENA har vänts i pessimism om regionens framtid. Förenklat kan man säga att euforin efter demonstrationerna vid Tahrirtorget har ersatts av förfäran över

konsekvenserna av kriget i Irak/Syrien inklusive IS och andra väpnade grupper framväxt.

Nedan analyseras utvecklingen i regionen efter den arabiska våren i mera detalj. I kapitel 3 diskuteras därtill militära aspekter av utvecklingen i regionen.

2.1 Utvecklingen i MENA sedan den arabiska våren

En utgångspunkt för förståelsen av utvecklingen i MENA är att göra en tillbakablick över regionen sedan den s.k. arabiska vårens början. Syftet, förutom att upptäcka de politiska rörelseriktningar som dessa revolter medförde, är att även identifiera och diskutera de faktorer som påverkat processer. Överlag kan fyra faser av den s.k. arabiska våren identifieras: 1) överraskning: folkliga uppror och revolutioner, 2) spridning, 3) statliga motåtgärder och militarisering samt 4) tillbakagång till auktoritärt styre.

2.1.1 Överraskning: folkliga uppror och revolutioner

Den s.k. arabiska våren i Tunisien (*”jasminrevolten”*) startade i december 2010. Regionala specialister menar att det sedan länge funnits tecken på social frustration i landet. Sådana misstankar till trots råder dock närmast konsensus bland de flesta bedömarna att den sociala revolten i landet var oväntad.⁸ Att revolten slog rot i Tunisien kan dels förklaras av att landet är litet, förhållandevis etniskt homogent och hade en maffialiknande politisk ordning baserad på familjeband. Vidare har Tunisien en relativt stor medelklass och en förhållandevis svag militär och säkerhetstjänst i förhållande till andra MENA-stater (säkerheten upprätthölls framför allt genom en korruperad polis). Dessutom har Tunisien en perifer roll i den regionala geopolitiken. Det faktum att makten var koncentrerad till ett fåtal individer innebär att ett massivt riktat slag mot dessa kunde få maktapparaten att rämna snabbt. USA och europeiska stater som sedan länge inlemmat Tunisien i den regionala västallierade säkerhetsarkitekturen behövde inte betala något högre politisk pris för regimförändring.

Tunisien skiljer ut sig från andra länder i MENA där de arabiska revolterna hade vissa framgångar: Libyen (etniskt heterogent, klanbaserat), Egypten (stark säkerhetstjänst), Jemen (sedan länge plågat av inbördes strider), Syrien (religiöst heterogent, klanbaserat, stark säkerhetstjänst, geopolitiskt viktigt); Bahrain (religiöst heterogent, geostrategiskt centralt). Att utfallen av den arabiska våren skiljer sig åt mellan Tunisien och övriga länder kan således förklaras av

⁸ Ajami (2012).

skillnader vad gäller inomstatliga faktorer och geopolitisk betydelse för regionala och globala makter.

Vilka är då förklaringarna till att många MENA-kännare överraskades? Ett par förklaringar som lyfts fram i efterhand är att bedömare har varit fast i antaganden kring mekanismer vilka man antog garanterade idén om en auktoritär stabilitet: 1) antagandet att det sällan förekom intressekonflikter mellan auktoritära arabledare och dessa staters säkerhetssektorer (t.ex. militären, säkerhetspolisen, underrättelsetjänsterna, osv), samt 2) att de styrande alltid kontrollerade landets ekonomi och därmed kunde hantera sociala utmaningar.⁹ Dessa två antaganden har inte alltid visat sig stämma. Den s.k. arabiska våren visade t.ex. att militären i Egypten inte alltid går i den auktoritära ledarens ledband.

Vidare visade det sig att ekonomisk tillväxt och ekonomisk liberalisering inte garanterade att folket höll sig nöjt. Den ekonomiska globaliseringen har istället bidragit till att öka klyftorna i samhällena men också medelklassens andel av befolkningen, vilket i sin tur stärkt kraven på både social rättvisa och politisk delaktighet. Dessa faktorer, tillsammans med informations- och kommunikationsrevolutioner (t.ex. satellit-tv och internet), har sannolikt bidragit till att de arabiska revolterna kunnat uppstå och därefter spridas i regionen.

2.1.2 Spridning

De folkliga upproren kom under våren 2011 att sprida sig till Libyen, Egypten, Syrien, Jemen, Irak, Saudiarabien, Bahrain m fl. Jordmånen och förutsättningarna för att denna spridning skulle slå rot skiljer sig mellan länderna. Men det finns också stora likheter t.ex. avseende folkligt missnöje mot sittande regeringar. Protesterna var inledningsvis fredliga och politiskt inkluderande. Demonstrationerna i Libyen, Syrien och Egypten gick bortom klass, generation och kön. Kraven var desamma: ökad demokrati, mer jämlik fördelning av resurser, mänskliga rättigheter och politiska reformer. Skillnaderna låg bland annat i de politiska reaktionerna och de skilda inrikespolitiska strukturerna i respektive länder.

Medan Zine El Abidine Ben Ali, Tuniens president, försvann från makten förhållandevis snabbt, mötte Hosni Mubarak, Egyptens president, de demonstranterna med olika politiska strategier för att hantera missnöjet, ovetande om protesternas styrka och att armén skulle vända honom ryggen.¹⁰ I Libyen, Syrien, Bahrain och Irak möttes däremot folkets krav nästan omedelbart med våld.¹¹ I fallet Muammar Gaddafi i Libyen fanns överlag konsensus bland stater i MENA och väst att han var en opålitlig diktator som man gärna såg avsatt. De

⁹ Gause (2011).

¹⁰ Eriksson (2015), Lindvall och Forsman (2012).

¹¹ Ibid.

flesta stater i väst och MENA hade samma inställning till Assadregimen i Syrien; till skillnad mot Gadaffi hade Bashar al-Assad, Syriens president, starka allierade (Iran, Ryssland, Hizbollah) som var villiga att agera för att säkerställa regimen fortlevnad.

I det strategiskt viktiga Bahrain (bas för USA:s femte flotta) var situationen den omvända; Golfstaternas samarbetsråd (*Gulf Cooperation Council, GCC*)¹² med Saudiarabien i spetsen gav stöd för att med militära medel slå ner de folkliga protesterna (som bland annat fick retoriskt stöd från Iran). För amerikansk del var också fallet Egypten komplicerat på grund av landets centrala roll i USA:s regionala säkerhetsarkitektur och de risker som förelåg för Camp David-avtalet mellan Egypten och Israel om ett maktskifte i Kairo skedde.

2.1.3 Statliga motåtgärder och militarisering

I de flesta stater i arabvärlden kombinerades repression med löften om reformer eller riktade subventioner för att kväsa upproren. Regimerna har generellt sett lyckats med sina strategier. Men när dessa saknade tillräckliga ekonomiska resurser, militär styrka eller allierade för att slå ner de folkliga upproren, och/eller där folkliga uppror radikaliserades och fick utländsk militär uppbackning, utvecklades ofta konflikterna till väpnade konflikter (se Syrien, Libyen, Jemen och Irak).

Med Ben Alis, Gaddafis, Mubaraks och Salehs¹³ fall från makten infann sig troligtvis en känsla av politisk osäkerhet bland övriga arabstaterna. Flera av Golfstaterna, anförda av Saudiarabien, menade att USA och Europa svek sina bundsförvanter i regionen genom att inte stödja deras politiska linjer.¹⁴ Det uppstod därför en känsla av osäkerhet kring hur många allierade väst var beredda att ge upp för att stödja demokratiseringen i regionen. Kunde man överhuvudtaget lita på väst, eller var det viktigt att nu se över överlevnadsmöjligheter och bygga tätare allianser med andra aktörer?

Ett av resultaten var att monarkier i regionen stödde varandra finansiellt och politiskt för att hantera de inrikespolitiska protesterna runt om i regionen. Arabiska Golfstater som Saudiarabien gav ett ökat ekonomiskt bistånd till t.ex. Jordanien, Bahrain och Marocko för att dessa inte skulle falla under trycket av folkliga demonstrationer.

Under 2012 hade flertalet av de folkliga revolterna i regionen spridit sig och på flera ställen fått en våldsammare karaktär.¹⁵ Våldet eskalerade i Syrien under

¹² Golfstaternas samarbetsråd är ett ekonomiskt och säkerhetspolitiskt samarbetsråd med sex medlemsstater: Saudiarabien, Qatar, Kuwait, Förenade Arabemiraten, Oman och Bahrain.

¹³ Ali Abdullah Saleh, president i Nordjemen (1978-1990) och i Jemen (1990-2011).

¹⁴ Sly (2014).

¹⁵ Se. Uppsala konfliktdataprojekt, www.ucdp.uu.se.

våren 2012 och FN:s generalsekreterare varnade för att landet rörde sig mot ett inbördeskrig.¹⁶ Denna utveckling innebar i sin tur att aktörer inom och utom MENA på ett mer proaktivt försökte styra den säkerhetspolitiska utvecklingen för att säkerställa sina nationella intressen. I och med detta kom även de arabiska revolterna att övergå från att vara lokala och nationella våldsföreteelser till att bli arenor för regionala och internationella säkerhetspolitiska aktörer.

Lokalt förändrades karaktären på protesterna. Från att inledningsvis varit förhållandevis breda och fredliga samt haft gemensamma krav på förändrade politiska villkor (främst artikulera av den urbana medelklassen), mobiliserade partier och sammanslutningar sig för att driva mera specifika krav och mål. Tydligast var detta i Egypten där Muslimska Brödraskapet (MB), som inledningsvis hållit sig utanför demonstrationerna i Kairo, mobiliserade sig för att utmana den sittande militären. MB, som vid tiden hade ett stort folkligt stöd samt en organisatorisk kapacitet, övertog gradvis ledarskapet i kampen mot auktoritära regimer inte bara Egypten men också i andra länder som t.ex. Syrien.

Under 2012 kom flera stater i regionen att med mer och eller mindre sofistikerade politiska åtgärder försöka förändra de inrikespolitiska utvecklingsförloppen. I Marocko möttes demonstranterna av reformpaket, medan man i Algeriet lyckades integrera delar av oppositionen och på så sätt underminera de folkliga protesterna. Gentemot Bahrain antog GCC med Saudiarabien som drivande aktör redan under våren 2011 en koordinerad strategi för att slå ned protesterna. Flera av de sunnitiska regimerna i området bävade för att ökat shiitiskt och iranskt inflytande skulle bli resultatet om demonstranterna lyckades bringa Hamad bin Isa al-Khalifa, den sunnitiska kungen av Bahrain, på fall. I Irak slog Maliki-regeringen ner fredliga sunnitiska protester.¹⁷ Detta spädde ytterligare på den existerande sunnitiska frustrationen i landet. I Libyen och Syrien använde regimerna omedelbart övervåld. Saudiarabien använde internt både piskor och morötter för att slå ner gryende upprorsfickor samtidigt som man gav politiskt och finansiellt stöd till konservativa krafter i länder som Marocko, Jordanien, Bahrain och Egypten.

Skilda synsätt avseende den arabiska våren mellan olika statliga aktörer innebar även att traditionella partner gled isär i hanteringen av utmaningarna. Den allra tydligaste skiljelinjen kom att bli den mellan Saudiarabien, Egypten (under militärregimerna) och de flesta GCC-staterna å den ena sidan, och Turkiet (Erdogan-administrationen) och Qatar (al-Thani-administrationen) å den andra sidan. Qatar och Turkiet har sedan länge stöttat moderata islamistiska grupper; Ankara och Doha var därför beredda på att acceptera och *de facto* stödja flera

¹⁶ Black (2012).

¹⁷ Hauser (2013).

förändringsvågor i MENA genom att framför allt stödja MB.¹⁸ Samtidigt menar vissa analytiker att Turkiet och Qatar också understött al-Qaida-relaterade grupper som t.ex. IS och Jabhat an-Nusra.¹⁹ Saudiarabien och Förenade Arabemiraten (FAE) har å sin sida sedan länge velat begränsa MB och andra mer moderata islamistiska grupperingar då dessa ansetts utgöra de största hoten mot dessa regimer.

Iran, som inledningsvis antagit förhållit sig positiv till den s.k. arabiska våren och talat om den som en ”islamisk vår”, kom alltmer att se utvecklingen i realpolitiska termer. Medan Teheran gett stöd till vissa folkliga protester, t.ex. i Bahrain (där man kritiserar den sunniledda monarkin), har omfattande finansiellt och militärt stöd getts till Irak och Syrien, vars regeringsstyrkor slagit ner inhemska folkliga uppror med militära medel.²⁰

Konsekvenserna av de allt mera utstuderade säkerhetspolitiska strategierna har varit stora. Lokala aktörer och stater kom gradvis att erhålla allt mer finansiellt och militärt stöd.²¹ De politiska skiljelinjerna i regionen blev tydligare medan rivaliteter ökade mellan olika intressegrupper på både lokal, nationell och regional nivå. I takt med att flera politiska konflikter utvecklats till krig har befolkningsgrupper radikaliserats, militanta grupper ökat sitt inflytande och regionala aktörer med motsatta agendor aktivt stöttat olika grupperingar.

En viktig förklaringsfaktor är omvärldens positioner och agerande i MENA. USA:s strategier och agerande har i sammanhanget varit avgörande. Washington har agerat efter en linje där statens nationella intressen, som regional stabilitet och ökat inflytande, prioriterats framför principer om försvar av demokrati och mänskliga rättigheter.

Washington betraktade den arabiska våren både som ett hot och som en möjlighet. Under ett tidigt skede dominerade sannolikt uppfattningen att det var möjligt att stärka den USA-ledda säkerhetsordningen i regionen och parallellt acceptera, om inte aktivt understödja, en demokratisk övergång i vissa stater. Med andra ord verkade inledningsvis geostrategiska intressen och demokratisering kunna gå hand i hand och ömsesidigt förstärka varandra. USA kom att acceptera *fait accompli* i Egypten och Tunisien, dvs. att Ben Ali och Mubarak, allierade med USA sedan decennier tillbaka, tvingades bort från makten (även om kontakter med både demonstranterna, inklusive MB, och militären i Egypten skedde parallellt). I fråga om Syrien och Libyen var USA desto aktivare med att frambringa politisk förändring. Detta tog sig uttryck i stöd

¹⁸ Qatar har sedan en längre tid gett stöd till Hamas och frispråkiga aktörer så som Qaradawi att agera. Turkiet å sin sida har under AKP stärkt banden till MB, bland annat för att det finns ideologiska likheter och ligger i Ankars utrikespolitiska strategi.

¹⁹ Se t.ex. Spencer & Sanchez (2014); Kirkpatrick (2014).

²⁰ Se t.ex. Filkins (2013); Knights (2013).

²¹ Johnsson (2014).

för regimförändring i bägge dessa stater. Från Washingtons perspektiv kunde de folkliga protesterna i Syrien och Libyen inte bara bidra till demokratisering utan framför allt förändra den geopolitiska balansen i regionen till USA:s fördel. USA:s policy gentemot Libyen och Syrien förändrades därför hastigt från *engagement* till *regime change*. Politiskt, ekonomiskt och militärt stöd gavs till syriska och libyska oppositionella för att få Gaddafi och Assad på fall. Värt att notera att stöd inte gavs de folkliga proteströrelserna i Bahrain då regimförändring i Manama sannolikt skulle innebära en negativ geopolitisk förändring, dvs. närmare relationer mellan Iran och Bahrain. I fallet Egypten bibehöll USA dessutom sina goda relationer till militären under den folkligt valda administrationens styre, vilket möjliggjorde fortsatt nära relationer till Kairo efter militärkuppen 2013.²²

Princippolitiken så som ett förhindrande av folkmord vägdes sannolikt mot faktorer så som ekonomiska kostnader med ett nytt krig, samt mot alternativa strategiska prioriteringar vid samma tid, t.ex. ombalanseringspolitiken till Asien. Dessutom hade de negativa erfarenheterna av militära interventioner och *state building* i den vidare regionen under 2000-talet (se Irak och Afghanistan) påverkat USA:s utrikespolitik gentemot MENA.²³ Liberalt tänkande (som betonar demokratisering) och realistiskt tänkande (som betonar realpolitiska överväganden och stabilitet) har under olika perioder kämpat om inflytande över USA:s strategi och policy gentemot MENA. Detta har sannolikt bidragit till den ofta ambivalenta policyn under den arabiska våren. Medan USA:s insats i Libyen på ett tydligt sätt stödde rebellerna och syftade till en *de facto* regimförändring (genom en s.k. ”leading from behind”-strategi),²⁴ så kom policyn vis-à-vis Egypten att bli betydligt mera ambivalent. Ömsom stöd till MB, ömsom till den egyptiska militären komplicerade USA:s förhållningssätt till utvecklingen inte bara i Egypten utan även till de övriga politiska oroshärdarna i regionen.

2.1.4 Tillbakagång till auktoritärt styre

Den omvälvande och osäkra situation som rådde under 2011 övergick till att bli en process där regionens olika aktörer aktivt kom att positionera sig för och emot olika säkerhetspolitiska scenarier. Skiljelinjerna blev därmed tydligare bland MENA-staterna vad gäller visioner om den regionala säkerhetspolitiska utvecklingen. I huvudsak har denna manifesterat sig på tre sätt: 1) stöd för fortsatt demokratisering, 2) återgång till auktoritärt styre (och därmed en form av stabilitet), samt 3) konflikt och konfrontation, som har bidragit till fragmentering av den säkerhetspolitiska ordningen. Det bör emellertid betonas att

²² Pellerin (2012).

²³ För en god introduktion se Lesch and Haas (eds.) (2014).

²⁴ För en genomgång av Libyens insatsen se Lindvall och Forsman (2012).

händelseförloppen i respektive land är unikt och att den s.k. arabiska våren främst kommit att påverka redan existerande politiska och sociala processer.

Resultatet av den s.k. arabiska våren i Nordafrika innebar vid mitten av 2014 att bara Tunisien på ett tydligt sätt rört sig mot en mera långtgående form av institutionell demokrati. Parlamentsvalet under oktober 2014 innebar dock att flera f.d. regimlojalister under Ben Alis regim tilläts att göra politisk comeback med oklara implikationer för stabiliteten i landet och regionen (t.ex. förhållandet till jihadismen). Medan Marocko och Algeriet genomfört marginella reformer så har dessa stater liksom Egypten fortsatt med sina auktoritära styren om än i förändrade skepnader. Likaså har en rad regimer i MENA, t.ex. de arabiska Gulfstaterna, klarat sig från omfattande institutionella systemförändringar. För Syrien och Libyen innebar den s.k. arabiska våren dock sönderfall.

2.2 Lärdomar från perioden 2011-2014

Demokratiseringstrenden i MENA har under perioden 2011-2014 ersatts av politiskt sönderfall, sociala spänningar och återgång till auktoritärt styre. Nya frågor har kommit upp på den säkerhetspolitiska dagordningen. På grund av IS framväxt i Syrien och Irak finns idag större fokus på kontraterrorism. Frågor som rör maktfördelning och territorialfrågor har fått större betydelse.²⁵

En annan konsekvens av den negativa utvecklingen i arabvärlden är att omvärldens syn på Iran delvis har förändrats under perioden. Medan många stater i arabvärlden har destabiliserats har Iran kännetecknats av relativ stabilitet. Vissa bedömare menar dessutom att Iran numera projicerar stabilitet i regionen.

Varför har analytiker misslyckats med att förutse både den arabiska våren och den åtföljande negativa säkerhetspolitiska utvecklingen?

För det första så var det svårt att göra en balanserad analys av den arabiska våren utan ett tidsmässigt avstånd till skeendena. För det andra tog analyserna generellt inte hänsyn till hur externa stater förhållit sig till utvecklingen. Särskilt relevant har USA:s politik gentemot regionen varit. Men även rivaliteten mellan regionala stormakter som Saudiarabien och Iran har haft stor effekt på den arabiska vårens utveckling. För det tredje har analyserna ofta fokuserat på händelseutvecklingen och inte på de långsiktiga strukturella trenderna i regionen.

Dessa tre förklaringar till den skeva analysen av den arabiska våren är viktiga att beakta för bedömningen av säkerhetsutvecklingen i regionen under de kommande 5-10 åren.

²⁵ Exempelvis kan konstateras att vissa aktörer som tidigare varit politiskt marginaliserade numera kommit att synliggöras i det nya MENA (t.ex. kurer och religiösa minoriteter).

3 Samtida väpnade konflikter

Mellanöstern har länge varit en instabil region som med jämna mellanrum upplevt krig. Det allvarliga säkerhetsläget som MENA just nu upplever – med flera parallella väpnade konflikter och sönderfallande stater, framväxten av starka extremistgrupper, gigantiska humanitära kriser samt olösta storkonflikter (Palestinafrågan och frågan om Irans nukleära program) – har få om ens några jämförelser i MENA:s historia sedan avkoloniseringen efter andra världskriget. Det pågår inbördeskrig i tre av MENA:s stater – Irak, Jemen och Syrien. En lågintensiv väpnad konflikt utspelar sig i Libyen medan ytterligare ett krig i Gaza ägde rum under 2014. Irak, Jemen, Syrien och Libyen är i dag sönderfallande stater där al-Qaida-liknande grupper har fått starka fästen.

Förvisso bör man erinra sig att det över tid har funnits olika politiskt turbulenta perioder i MENA. Det har bland annat varit relaterat till imperiers uppgång och fall. Mesopotamien, forntida Egypten, Persiska riket och Osmanska riket har alla satt spår i regionen. Politisk turbulens av vikt för områdets nutida dynamik är kolonialiseringsprocessen, avkolonialiseringen (främst åren efter andra världskriget), det kalla kriget (1945-1990) och dess slut (1991).

Under de senaste årtiondena har en rad väpnade konflikter kommit att sätta djupa spår bland regionens folk och samhällen. Här kan nämnas Iran-Irak-kriget (1980-88); inbördeskrigen i Algeriet, Jemen, Libanon; Israel-Palestinakonflikten; de externa militära interventionerna i samband med första och andra Irakkriget (1990 respektive 2003) samt ”kriget mot terrorismen” (från och med 2001). Den s.k. arabiska våren (2011-) och regionens delvisa politiska och militära sönderfall bör således ses mot bakgrund av de många väpnade konflikterna. Utvecklingen det senaste decenniet måste också förstås mot bakgrund av konflikten kring Irans nukleära program, som har haft stor inverkan på MENA:s säkerhetsdynamik genom att t.ex. öka spänningarna mellan de regionala stormakterna Iran och Saudiarabien.

De många väpnade konflikterna i regionen har försämrat den säkerhetspolitiska situationen och ökat de sekteristiska motsättningarna.²⁶ Vissa bedömare menar att situationen i regionen idag påminner om Europa under det trettioåriga kriget med skillnaden att det i MENA pågår en kamp mellan sunnimuslimer och shiamuslimer istället för mellan protestanter och katoliker.²⁷ Andra MENA-experter menar att den USA-ledda ordning som etablerats efter det kalla kriget nu håller på att fragmenteras.²⁸ Den amerikanska hegemonin och säkerhetsstrukturen håller enligt detta argument på att försvagas medan decentralisering sker av den regionala maktordningen. Enligt detta synsätt spelar

²⁶ Se t. ex. Peham (2008).

²⁷ Nasr (2006).

²⁸ Haas (2014, s. 70).

aktörer i regionen en allt viktigare och i ökad grad från USA oberoende roll.²⁹ Ett annat perspektiv bland forskare och analytiker är att den ordning som etablerades efter första världskriget, den s.k. Sykes-Picot-ordningen,³⁰ håller på att rämna till följd av kriget i Syrien och Irak.³¹ Vissa forskare menar till och med att utvecklingen i MENA är på väg att gå i en riktning som påminner om utvecklingen före det första världskriget i Europa.³²

Stabiliteten och säkerhetssituationen i MENA har under 2000-talet försämrats till följd av militära interventioner i Libyen (2012) och Irak (2003) samt inbördeskrig och/eller krig genom ombud i Jemen, Syrien och Irak. Detta har bland annat inneburit att repressiva diktaturer fallit samman och att statsinstitutioner försvagats eller upplösts. I dag är ovan nämnda stater sönderfallande och mitt i väpnade konflikter, vilket har negativa implikationer för säkerhetsdynamiken i regionen. Istället för att utvecklas till stabila demokratier har Irak och Libyen blivit sönderfallande stater med konflikter baserade på regional tillhörighet och ideologi (Libyen) eller religiös och etnisk tillhörighet (Irak). På liknande sätt har kriget mot Assad i Syrien resulterat i radikaliserings av befolkningsgrupper och bidragit till att accentuera skillnader baserade på religion och etnicitet. Krav på nya statsbildningar, t.ex. i kurdiska områden, har fått vind i seglen. Jemen, som länge har varit en sönderfallande stat, har inte stabiliserats till följd av den arabiska våren utan snarare tvärtom.

3.1 Konflikten i Libyen

I Libyen innebär bristen på statsinstitutioner, avsaknaden av demokratisk tradition samt närvaron av ett antal väpnade grupper utanför statsmaktens kontroll att stabilitet efter den militära interventionen 2012 inte är troligt på kort sikt. Konflikten mellan provinserna Tripolitana och Cyrenaica samt de ideologiska konflikterna mellan sekulära och islamistiska miliser spås dessutom på av extern inblandning av regionala aktörer. Medan Qatar stödjer islamistiska grupper och den MB-ledda regeringen ger Saudiarabien, FAE och Egypten finansiellt och militärt stöd till sekulära väpnade grupper. Växelverkan mellan global, regional och nationella dynamik samverkar således på ett negativt sätt för säkerheten i Libyen.³³

²⁹ Wallensteen och Bjurner (2015).

³⁰ Se 5.1. för en ingående diskussion om Sykes-Picot-ordningen.

³¹ Cockburn (2013).

³² Ayoob (2014).

³³ Stephen (2014).

3.2 Kriget i Irak

I Irak har den shialedda centralregeringens sekteriskt exkluderande politik efter USA:s tillbakadragande 2011 lett till ökade spänningar mellan sunni- och shiaaraber.³⁴ På grund av detta och kriget i Syrien har jihadistströrelsen IS kunnat expandera den territoriella kontrollen i landet. Samtidigt har det kurdiska autonoma styret i norra Irak (KRG) utnyttjat IS frammarsch till att överta omtvistade och oljerika territorier som tidigare kontrollerades av centralregeringen.³⁵ De nya konfliktlinjerna mellan sunniaraber, kurder och shiaaraber tillsammans med kampen mot IS har förstärkt externa staters inblandning (framför allt USA, Iran, Turkiet och Saudiarabien). Risken för att Irak på sikt delas upp i två eller tre statsbildningar är betydande. Utvecklingen i Irak framöver kommer sannolikt att få stora effekter på den regionala säkerheten.

3.3 Kriget i Syrien

Syrien befinner sig i ett inbördeskrig där både regionala och globala aktörer är aktivt delaktiga.³⁶ Analyserna att protesterna inom kort tid skulle få Assadregimen på fall visade sig vara felaktiga. Istället har staters finansiella, politiska och framför allt militära stöd till olika grupper inne i Syrien bidragit till att förvärra situationen i landet. Medan västerländska stater har understött syriska oppositionella både politiskt och finansiellt har Saudiarabien, Qatar och Turkiet varit de mest aktiva understödjarna av den militära oppositionen, som inte bara inkluderat moderata krafter utan också salafistiska rörelser och organisationer länkade till al-Qaida (som Jabhat an-Nusra och IS). Politiken syftande till regimförändring i Syrien har i praktiken inneburit stöd till ett främst sunniarabiskt uppror mot en regim ledd av grupper från en religiös minoritet (alawiter).

Konflikten mellan Qatar, som stödjer MB-länkade väpnade grupper, och Saudiarabien, som definierar dessa som terrorister, har försvagat koordinationen av stödet till den väpnade syriska oppositionen och ökat spänningen mellan dessa Golfstater. Qatars och Saudiarabiens närmande under senare delen av 2014 kan dock komma att minska spänningarna. Samtidigt har den syriska regimens strategi varit relativt framgångsrik. Assadregimens tillvägagångssätt för att bibehålla sin makt har varit att säkra viktiga kärnområden i västra Syrien, att fokusera på kampen mot den moderata opposition och därmed ge större utrymme för jihadistiska motståndare. Vidare har Assadregimen bland annat till följd av detta lyckats knyta till sig grupper från religiösa minoriteter, som t.ex. kristna. Samtidigt har Damaskus låtit YPG, en PKK-allierad milis, dvs. Turkiets nemesis,

³⁴ Dodge (2012), *The International Crisis Group* (augusti 2013) och (april 2014).

³⁵ Parkinson, (juni 2014).

³⁶ International Crisis Group (september 2014).

få kontroll över områden i norr genom att förflytta förband västerut. Därtill kommer att Ryssland, Iran, Hizbollah samt irakiska shiamuslimska miliser aktivt understödjer Assadregimen.

Som ett resultat av inbördes- och proxykriget i Syrien har jihadistiska rörelser, inte minst IS, gradvis blivit allt starkare, och till följd av IS expansion och brutala strategi även i Irak, lett till en militär reaktion av en koalition ledd av USA. Men något snabbt slut på kriget i Syrien är inte att vänta ens om IS skulle tryckas tillbaka, vilket är långt ifrån säkert. Konflikten mellan regimen och oppositionella styrkor kan komma att bestå länge. Dessutom kan andra jihadistiska grupper som al-Qaida-associerade Jabhat an-Nusra, som både strider mot IS och Assadregimen, komma att fortsätta ha betydande närvaro och militär förmåga. Kriget i Syrien kommer därför sannolikt att för lång tid framöver bidra till försämrat säkerhetsläge i Mellanöstern bl.a. eftersom det inte bara är ett lokalt inbördeskrig utan ett proxy-krig som polariserar både regionala aktörer (t.ex. Iran och Turkiet/de arabiska Golfstaterna) och globala makter (väst och Ryssland). Ett delat Syrien och ett slut på Sykes-Picot-ordningen (se 5.1.) i Levanten är ett inte osannolikt utfall.

Det finns alltså få tecken på att det konfliktförlopp som har utvecklats i Syrien och Irak kommer att lösas i närtid. Sammanbrottet i Syrien kommer sannolikt att på olika sätt resultera i spridningseffekter i flera länder i regionen. Icke-statliga aktörer, som terrorgrupper, miliser och paramilitära styrkor, kan komma att flytta och sprida sina intressen och våldshandlingar över gränser till stater som Libanon, Jordanien och Turkiet. Spridningseffekterna kommer även vara sociala i form av ökat flyktingtryck i hela regionen. Samtidigt kan det internationella samfundets politiska och militära ansträngningar på sikt bidra till att konflikten får ett snabbare slut än vad situationen ger för hand här och nu.

3.4 Den islamiska staten

IS framryckning i Irak under juni 2014 kom som en överraskning för många bedömare. Likaså har gruppens styrka och kapacitet underskattats. IS är dock inte en ny grupp. Dess rötter kan härledas till åtminstone 2004 då gruppen gick under namnet *Jama'at al-Tawhid wal-Jihad* ("Organisationen för monoteism och jihad").³⁷ Gruppen uppstod primärt för att bekämpa USA:s närvaro i Irak. Under 2006 slog sig gruppen samman med al-Qaidas lokala gren i Irak och bildade al-Qaida i Irak och senare samma år islamiska staten i Irak. IS var en viktig komponent i den sunniarabiska väpnade kampen mot USA och i inbördeskriget mellan sunniter och shiiter som pågick framför allt mellan 2007 och 2008.

³⁷ Jönsson (2014, s. 10); Tawhid wal-Jihad bytte så småningom namn till al-Qaida i Irak och blev därmed al-Qaidas representant i Irak; 2006 gick man samman med andra irakiska jihadistiska/salafistiska grupper för att ge den egna organisationen en irakisk identitet.

Shiaaraber i Irak var som regel offren för organisationens terrorkampanjer, men även andra grupper, som kristna, drabbades hårt. IS försvagades gradvis från och med 2006 till följd av en ny och framgångsrik strategi från

Bushadministrationens sida. Den amerikanska truppnärvaron ökade och nya metoder för *counter-insurgency* implementerades. Viktigaste av allt var sannolikt att sunnitiska stamledare köptes över, inkluderades i de irakiska statstrukturerna och övertalades att vända sina vapen mot IS och andra jihadistiska grupper i sina områden. Genom detta försvagades IS medan våldsnivåerna i Irak sjönk kraftigt.³⁸

I slutet av 2011 lämnade de sista amerikanska trupperna Irak, som då verkade vara relativt stabilt. Men delar av de jihadistiska grupper som slagits mot de amerikanska styrkorna fanns kvar i landet.³⁹ Den shialedda regeringen under Nuri al-Maliki kom till skillnad från USA att föra en exkluderande politik gentemot sunnimuslimerna. Detta resulterade under den arabiska våren i fredliga sunniarabiska protester runt om i landet. Viktiga sunnitiska stamledare alienerades från den shiadominerade regeringen och stödet för militärt motstånd mot regimen i Bagdad ökade. Detta gav möjlighet för IS, som förstärkts tack vara kriget i Syrien, att återvända till Irak. Med andra ord bidrog frustration bland den sunnimuslimska minoriteten att IS ånyo kunde få relevans genom att erbjuda skydd och mobilisering mot den irakiska centralmakten.⁴⁰

Flera av de militanta sunnitiska grupperna i Irak agerar ofta koordinerat men har inte sällan diametralt motsatta mål. De gemensamma målen är att angripa de irakiska säkerhetsstyrkorna (ISF), kontrollera sunniarabiskdominerade områden och säkra sunniarabiskt inflytande i Bagdad. Medan sekulära grupper kopplade till f.d. Baath-partimedlemmar officiellt välkomnar olika etniska och religiösa gruppers inflytande i ett enat Irak vill IS och andra jihadistiska grupper i Irak införa salafistisk islam. Kurderna i Irak bekämpar generellt IS men har länge varit i konflikt med Bagdad över bl.a. olja och territorier.

Under inbördeskriget i Syrien stärkte IS gradvis sitt inflytande inom anti-Assad-koalitionen, bland annat till följd av maktvakuum och sönderfallande institutioner. Att IS hade krigserfarenhet, något som andra grupper saknade, bidrog också till dess växande styrka och attraktionskraft bland utländska givare och potentiella krigare. Detta tillsammans med det inrikespolitiska läget i Irak möjliggjorde IS återkomst som en starkare kraft än någonsin.

Medan IS framväxt således gynnats av samarbete med andra väpnade sunniarabiska organisationer i Irak (inklusive sekulära grupper) har konflikterna och striderna mellan IS och andra sunniarabiska liksom kurdiska grupper i Syrien ökat de senaste åren.

³⁸ Cordesman och Khazai, (oktober 2012).

³⁹ Byman, (2011, s. 150-158).

⁴⁰ International Crisis Group, (augusti 2013).

En splittring ägde rum inom den al-Qaida-länkade rörelsen i Syrien under ett tidigt skede av inbördeskriget. Medan al-Qaidas ledarskap distanserade sig från IS har Jabhat al-Nusra, en av de starkaste rebellrörelserna i Syrien, valt att formellt fortsätta vara under al-Qaidas banér. Den islamiska fronten, en annan något mindre extrem sunnitisk koalition av rebeller, samt den kurdiska och PKK-länkade milisen YPG, har i ökad grad kommit i konflikt med IS (bland annat till följd av givarländers gradvis allt mer kritiska syn på IS men också på grund av IS offensiver).

Trots betydande motstånd har IS kontroll i Syrien ökat. Huruvida den USA-ledda koalitionen lyckas ”försvaga och förgöra” IS återstår att se. Om IS mot förmodan inom kort skulle elimineras betyder det inte att de interna konflikterna i Syrien och Irak blir lösta. Jabhat al-Nusra kommer exempelvis sannolikt förbli en av de viktigaste aktörerna i det syriska inbördeskriget.⁴¹ Detta innebär att konflikten i Syrien kommer att bestå och att hotet från jihadismen kommer att fortsätta existera. Om en fred ska kunna uppnås måste därmed samtliga jihadistgrupper hanteras militärt, politiskt och religiöst. Risken finns att det internationella samfundet enbart fokuserar på IS och inte på andra betydande jihadistgrupper i Syrien.

Sammanfattningsvis har kriget i Syrien tillsammans med exkluderande politik efter USA:s trupptillbakadragande bidragit till att IS, som för bara ett par år sedan uppfattades som kraftigt försvagat, inte bara återkommit utan också ökat sin militära förmåga, sitt politiska inflytande och sin kontroll över stora territorier i både Irak och Syrien.

3.5 Konflikten i Jemen

I Jemen har situationen som länge varit kritisk ytterligare försämrats, både ekonomiskt och säkerhetsmässigt.⁴² Efter protesterna i samband med den s.k. arabiska våren förhandlade arabiska Golfstater, som Qatar och Saudiarabien, fram en lösning som tvingade bort president Saleh från makten.

De tre interna väpnade konflikter som pågick i Jemen före den arabiska våren har dock fortsatt därefter. Al-Qaida fortsätter, trots amerikanska drönarattacker, sin kamp mot regeringen i Sanaa. Konflikten mellan centralregeringen och södra Jemen fortgår. Men viktigast av allt är att houthierna, den nordyemenitiska shiitiska rebellrörelsen, har avancerat in i Sanaa och tvingat fram en maktuppgörelse till deras fördel. Medan houthierna sannolikt har stöd av Iran får centralregeringen stöd av arabiska Golfstater. Den katastrofala ekonomiska situationen och den utbredda fattigdomen tillsammans med närvaron av al-Qaida samt konflikter baserade på region, stam och religion riskerar att fortsätta göra

⁴¹ En bra analys av det syriska inbördeskriget görs av Hokayem (2013).

⁴² Noman (2014).

Jemen till en sönderfallande stat. Jemen är vidare sedan länge nära sammankopplad med konfliktkomplexen på Afrikas horn, framför allt som en konsekvens av vapen- och drogflöden.⁴³

3.6 Israel-Palestina-konflikten och Gazakriget

Israel-Palestina-konflikten fortsätter att utgöra en stor säkerhetspolitisk utmaningen i MENA.⁴⁴ Samtalen om att på allvar återuppta fredsprocessen har avstannat. På den av Israel ockuperade Västbanken fortsätter de judiska bosättningarna gradvis att byggas ut med den israeliska statens goda minne alternativt aktiva stöd.⁴⁵ Detta försvårar förutsättningarna för en hållbar politisk lösning, inte minst eftersom de succesivt minskar möjligheterna för en sammanhållen palestinsk statsbildning. Avsaknaden av djupgående politisk dialog mellan Israel och Fatah kombinerat med kontinuerliga förändringar av situationen på Västbanken bådär således inte gott för säkerhetsutvecklingen. Samtidigt är läget i Gaza, inte minst för civilbefolkningen, ohållbar till följd av fattigdomen och den förstörda infrastrukturen. Detta bäddar för fortsatt våldsanvändning. Väpnade grupperingar i Gaza använder med jämna mellanrum raketer, som har allt längre räckvidd (t.ex. iranska Fajr-5)⁴⁶, mot både civila och militära mål på andra sidan gränsen.⁴⁷ Israel svarar med mycket hårdföra militära metoder, t.ex. luftangrepp, som har resulterat i ett stort antal dödsoffer. Kortvariga men blodiga krig i Gaza har blivit återkommande (t.ex. 2008-2009, 2012 och 2014) och riskerar att återupprepas om inte grundproblematiken åtgärdas.⁴⁸

Under sommaren 2014 inleddes och avslutades väpnade strider mellan bland annat Hamas och den israeliska regeringen. Skadorna blev omfattande. Orsaken var dels den israeliska militärens konventionella militära överlägsenhet, dels operationens karaktär som syftade till att omintetgöra den infrastruktur i Gaza, främst ett nätverk av tunnlar, som enligt Israels militär utgör ett betydande säkerhetshot. Genom att förstöra detta nätverk av tunnlar har hotbilden från främst Hamas minskat något. Priset för denna korta men intensiva krigsföring kom främst att betalas av palestinska civila liv.

⁴³ Som i sin tur kopplar an till resursbrist, klimatförändringar, perioder av torka, epidemier, osv.

⁴⁴ För centrala perspektiv på konflikten se den nyutkomna boken ”Mellan krig och fred i Israel/Palestina”, Aggestam, Persson och Strömbom (2014).

⁴⁵ B'tselem (2014).

⁴⁶ Dehghan (november, 2012).

⁴⁷ Exempelvis kan nämnas att tidigare raketer bara nådde områden precis norr om Gaza, som Sderot och Ashkelon. Med de iranska raketerna kan Hamas nå israeliska befolkningscentra som Jerusalem och Tel Aviv. Den säkerhetsmässiga utmaningen från Hamas har därmed ökat. Dock har att Iron Dome, Israels nya missilförsvarssystem, kunnat hantera raketerna på ett framgångsrikt sätt.

⁴⁸ International Crisis Group (oktober, 2014).

Värt att notera är Egyptens återinträde som ”medlare”. Det militärstyrda Egypten under General Abdel Fatah al-Sisi presenterade en plan för eldupphör för Israel. Därmed fick Sisi-regimen tillbaka en del av den legitimitet som förlorats i samband med militärkuppen mot Morsi-administrationen.⁴⁹ Samtidigt kom Egypten att föra en Israelvänlig och Hamaskritisk politik. Relationerna mellan Egypten och Israel är i dag mycket goda då staterna delar synen på Hamas och dess egyptiska moderparti, Muslimska Brödrskapet. Egyptens geografiska position och vilja att agera som ”medlare” betyder sannolikt att Kairo kommer att fortsätta vara centralt för fredsansatserna mellan israeler och palestinier.

3.7 Sammanfattning

Konflikterna i Jemen, Libyen, Irak, Syrien och Israel/Palestina kommer knappast lösas i en handvändning utan sannolikt leda till fortsatt intern instabilitet samt dåliga mellanstatliga relationer även på lång sikt. Jemen, Libyen, Irak och Syrien riskerar att fortsätta vara fästen för extremistgrupperingar länkade till al-Qaida och IS vilka kan komma att utgöra hot mot både regional och global säkerhet. Under de närmaste 5-10 åren kan nya gränsdragningar och statsbildningar mycket väl bli ett resultat av kriget och konflikterna.

För svenskt vidkommande kommer sannolikt ett närmare engagemang i MENA att främst ske via FN eller EU snarare än genom stöd till annan multilateral aktör.

⁴⁹ Långt innan Gaza kriget 2014 har det funnits en politisk klyfta mellan Hamas och Egypten. Denna klyfta har, som flera kommentatorer noterat, ökat efter att al-Sisi övertog makten. Den egyptiska militären anklagade t.ex. Hamas som var ansvariga för dödandet av egyptiska officerare i augusti 2012 samt att Hamas bistått med att frigöra fångslade fångar från det Muslimska brödrskapet. Se Bar’el (2014).

4 Regionala och globala stormakters intressen och agerande

I detta kapitel analyserar vi först regionala stormakters intressen och agerande i MENA samt hur dessa kan påverka säkerhetsdynamiken i regionen på sikt. Därefter diskuterar vi globala, dvs. extra-regionala, aktörers intressen och förhållningssätt till MENA.

4.1 Regionala stormakter

Nedan analyserar vi Turkiets, Irans, Israels, Saudiarabiens och Egyptens samtida strategiska intressen och agerande i MENA. Vi har bedömt dessa stater som regionala stormakter genom att väga samma faktorer som BNP-storlek, militärutgifter, kärnvapeninnehav och befolkningsstorlek.

4.1.1 Turkiet

Under 2011-2012 har Turkiet gått från att ha varit inställd på att påverka Assad i Syrien att genomföra reformer till att verka för att denne lämnar makten. Från en politik med visionen om en 0-problemsituation⁵⁰ med staterna i regionen ser Turkiet under 2014 en rad hot torna upp sig på horisonten.⁵¹ Med stor sannolikhet kommer Turkiet att ytterligare dras in i konflikten i Syrien. Tre skäl talar för detta.

För det första tvingar den syriska humanitära situationen Turkiet att förhålla sig till utvecklingen i grannlandet, t.ex. vad gäller flyktingströmmar.

För det andra förväntas Turkiet, i egenskap av NATO-land, att föra en aktiv säkerhetspolitisk politik gentemot Syrien. I början av oktober godkände det turkiska parlamentet att landets armé får sättas in i strid mot IS i Syrien och Irak. Mandatet ger även Ankara möjligheten att tillåta utländska trupper på turkiskt territorium. Turkiet oroas både över IS framryckning som närvaron av PKK-relaterad milis i Syrien. En utmaning för Ankara är att flera västländer gärna vill att Turkiet förändrar sin politik från att stödja sunniarabiska intressen (inklusive extremister) till att bekämpa IS med militära medel och att hjälpa de syriska kurderna, dvs. de upplevda ärkefienderna i PKK.

För det tredje påverkas Ankaras Syrienpolitik av fredsprocessen med PKK i Turkiet. Enligt det till PKK-länkade kurdysriska partiet PYD förhåller sig Turkiet alltför passivt i frågan om Syrien. Turkiet å sin sida menar att staten inte

⁵⁰ Dvs. en politik som bygger på att Turkiet får ett konfliktfritt grannskap.

⁵¹ Tol (2013).

ensidigt kommer att agera om inte USA och den internationella koalitionen mera aktivt bidrar till att störta Assadregimen.

4.1.2 Iran

Iran är en central och inflytelserik stormakt i regionen som sedan den islamiska revolutionen 1979 har fört en aktivistisk utrikes- och säkerhetspolitik. I huvudsak har denna politik byggt på ett positionerande gentemot den amerikanska regionala ordningen, i synnerhet gentemot Israel och Saudiarabien (dvs. USA:s viktigaste allierade i regionen). Parallellt strävar Iran efter regimsäkerhet, vilken upplevs hotas av främst USA och Israel. Att skaffa kärnvapen syftande till avskräckning mot potentiella försök till regimförändring bedömer vissa analytiker kunna vara drivkraften bakom kärnenergiprogrammet. Andra bedömare menar att Irans kärnenergiprogram syftar till att skaffa sig ett erkännande från USA och omvärlden.⁵²

Efter revolutionen 1979 uppmanade Ayatollah Khomeini till regimförändring i Saudiarabien, ”död åt den sionistiska entiteten” och spridning av de revolutionära idéerna regionalt. Den islamiska revolutionen spreds delvis med framgång till Libanon genom skapandet av Hizbollah.⁵³ Alliansen med Assadregimen i Syrien etablerades dock främst till följd av Iran-Irak-kriget (1980-88). Iran har också understött sunnitiska Hamas och det till Teheran ideologiskt länkade palestinska Islamiska jihad.⁵⁴ I arabvärlden har Iran länge framställt sig som de historiskt förtryckta shiamuslimernas försvarare. En generellt positiv bild av Iran finns på många håll bland shiamuslimer i Irak, Libanon, Syrien, Bahrain, Saudiarabien och Jemen.⁵⁵ Politiska, ideologiska och/eller militära band mellan Iran och shiamuslimska grupper i arabvärlden har påvisats. USA:s militära intervention i Irak, som avsatte en sunnitisk minoritetsregim, innebar att grupper tillhörande den shiamuslimska majoriteten kunde överta makten i Bagdad. Detta har inneburit kraftigt ökat iranskt inflytande i Irak under det senaste decenniet.⁵⁶

Upproret mot Assadregimen betraktade Teheran däremot som ett hot mot sina viktigaste allierade och sitt regionala inflytande. Stödet från Iran och allierade shiamuslimska väpnade grupper har tillsammans med ryska vapenleveranser bidragit till att Assadregimen kunnat hålla stånd mot det syriska väpnade motståndet.

⁵² Eriksson (2012b, s. 68).

⁵³ Hamzeh (2004).

⁵⁴ Fletcher (2008).

⁵⁵ Se t.ex. ett saudiskt shiamuslimskt perspektiv: Al-Saif (2007).

⁵⁶ De tre stora shiamuslimska partierna i Irak – dvs. al-Dawa, ICSI och Sadr-fraktionen – som tillsammans styr Irak, har alla – i högre eller lägre utsträckning – historiskt nära band med Iran. Detta betyder inte att Iran har kontroll över administrationen i Irak men att Teheran har betydande inflytande i landet.

Den islamiska republiken strävar efter att få respekt som stormakt och representant för den persiska civilisationen. Denna strävan sker, som nämnts ovan, dels gentemot USA, dels mera allmänt på det globala planet. Behovet av nationell bekräftelse är dock inte något som uppstått till följd av den islamiska revolutionen, utan var närvarande även under shahens tid. Persisk nationalism och kulturell stolthet har länge utgjort en framträdande grund i iransk säkerhetspolitik. Ett exempel på detta är hur shahen försökte utveckla ett kärnvapenprogram. Om den islamiska republiken faller, alternativt att ett mer moderat ledarskap tar över den reella makten i Teheran, behöver det således inte betyda att Iran ger upp sitt nukleära program, som för övrigt anses ha brett folkligt stöd.⁵⁷

Den pågående maktkampen inom det iranska ledarskapet tillsammans med närmanden till USA efter sanktionsregimen samt sammanfallande intressen vad gäller kampen mot IS kan potentiellt bidra till att förändra Irans intressen och agerande i regionen. Att valet 2013 resulterade i att den moderate Hassan Rouhani blev president signalerar att reformvilliga krafter har flyttat fram sina positioner.⁵⁸ Den moderata fraktionen möter dock starkt motstånd inom de religiösa, politiska och militära etablissemangen. Osäkerhet finns om konservativa krafter kommer blockera en uppgörelse avseende kärnenergifrågan med P5+1.⁵⁹ Huruvida Rouhani med allierade har kontroll eller ens betydande inflytande över den iranska säkerhetspolitiken i regionen (t.ex. Irak och Syrien) är oklart. Analytiker menar att säkerhetspolitiken gentemot MENA främst ligger i händerna på Ali Khamenei, den högste ledaren, och revolutionsgardet – inte hos de moderata krafterna associerade med Rouhani.⁶⁰ I vilket fall som helst kommer utfallet av den interna maktkampen i Iran ha stor påverkan på den regionala säkerhetsdynamiken under bedömandeperioden.

Irans roll i MENA tycks vara på väg att förändras. Med en region i sönderfall där de våldsbejakande gruppernas antal ökar söker stater i väst stabila allianspartners. Det är inte osannolikt att Iran genom en nukleär uppgörelse kan komma att bjudas in i den internationella gemenskapen och då främst av väst. USA och flera europeiska länder kan komma att ge Iran politisk legitimitet. Detta skulle dels tjäna nationella intressen i väst som att få ytterligare en partner i kampen mot sunnitisk extremism och ökad tillgång till landets energiresurser (främst gas) för att därmed minska beroendet från Ryssland.

⁵⁷ Elson & Nader (2011).

⁵⁸ Moslem (2002).

⁵⁹ Dvs. de fem permanenta medlemmarna av FN:s säkerhetsråd (USA, Frankrike, Kina, Storbritannien och Ryssland) samt Tyskland.

⁶⁰ Bastani (2014).

4.1.3 Israel

Israels främsta intresse i MENA-regionen är att motverka säkerhetshot mot staten och dess medborgare. Det största hotet mot staten Israel bedöms främst utgå från Iran. Detta på grund av att Iran utmanar Israels kärnvapenmonopol, fortsätter använda sig av en retorik om staten Israels utplåning samt stödjer anti-israeliska väpnade aktörer i Palestina (Hamas och Islamiska Jihad), i Libanon (Hizbollah) och i Syrien (Assadregimen).

Vidare har Israel varit negativt inställd till den arabiska våren eftersom den bedömdes leda till att MB-relaterade partier, som historiskt haft starkt Israelkritiska agendor, skulle komma till makten. I Israel bedöms en MENA-region där MB-partier får större inflytande innebära ett ökat stöd för Hamas, den palestinska grenen av MB, och leda till ett mer dystert säkerhetsklimat. Därtill skulle samarbetet med stater som t.ex. Jordanien kunna bli svårare att hantera (kungen av Jordanien utmanas av den jordanska grenen av MB). Israel har till följd av detta också stött al-Sisis militärstyrke i Egypten.⁶¹

Mot bakgrund av denna säkerhetspolitiska kalkyl har Israel varit ambivalent till initiativ från stater i väst och arabvärlden att med militära medel tvinga Assadregimen på fall, trots decennier av konflikter med Damaskus. Risken att Assadregimen skulle ersättas av en MB-regim eller extremistisk sunniregimen har sannolikt ansetts som ett värre scenario än att bibehålla al-Assad. Israel har däremot agerat militärt i Syrien när avancerade vapensystem, främst från Iran och Ryssland, riskerat hamna i händerna på Hizbollah.

Israel har för närvarande flera sammanfallande säkerhetsintressen med stater som t.ex. Saudiarabien, FAE, och Qatar vad gäller det upplevda hotet från Iran. Med dessa stater, exklusive Qatar men inklusive Egypten, delar man intresset att begränsa MB-rörelsers inflytande i MENA. De upplevda hoten från Iran och islamism kopplat till MB har gjort att Israels relationer till många av arabstaterna i regionen har förbättrats. Israel har dock inte verkligt goda relationer till några stater i regionen, med undantag för den kurdiska ”proto-staten” i Irak.⁶² Huruvida Iran tas upp i den säkerhetspolitiska gemenskapen under de kommande 5-10 åren, t.ex. genom ett nukleärt avtal, kommer att påverka den israeliska utrikes- och försvarspolitikens agendan. Om Iran ger upp sitt nukleära program är förbättrade relationer mellan staterna inte en omöjlighet på sikt.

Israels säkerhetsintressen är också relaterade till Palestinafrågan. Uppfattningarna om hur konflikten mellan israeler och palestinier ska lösas, eller om den går att eller behöver lösas, skiljer sig åt mellan partierna i Israel. Den nuvarande högnationalistiska regeringen är dock till stor del understödd av

⁶¹ Adam Entous *et al* (augusti, 2013).

⁶² Israel har uttryckt stöd för KRG:s självständighet: The Guardian (juni 2014).

bosättarrörelsen och ovillig till kompromisser. Om en mer moderat regering i Israel kom till makten skulle möjligheterna för politiska uppgörelser öka.

Spännvidden av de komplexa säkerhetspolitiska utmaningar Israel har hanteras delvis genom det omfattande militära, politiska och underrättelsebaserade stöd landet får från USA, men också genom andra intressen i det amerikanska samhället. Enligt opinionsundersökningar är stödet för Israel i USA mycket stort, samtidigt som det minskar något bland den yngre generationen.⁶³ Så länge det omfattande stödet ges kan Israel sannolikt fortsätta hantera de många säkerhetsutmaningar landet står inför. Värt att notera är dock att det under senare år har dykt upp allt fler kritiska röster, t.ex. inflytelserika forskare vid amerikanska universitet kring, vad gäller det stora ekonomiska, politiska och militära stöd som Israel får från USA. Kritiken grundar sig bl.a. på att Washington i sitt stöd till Israel underminerar USA:s egna nationella intressen.⁶⁴ Tecken som dessa kan tyda på att stödet för Israel möjligen kan minska på lång sikt.

4.1.4 Saudiarabien

Den saudiarabiska monarkins överlevnad bygger framförallt på tre grundpelare: oljeinkomster, relationen med USA samt den outtalade överenskommelsen mellan kungadömet och det wahhabitiska religiösa etablissemangen.⁶⁵ Dessa faktorer är avgörande för Saudiarabiens regionala manövrerande och därmed även centralt för MENA:s politiska utveckling.⁶⁶

Saudiarabien står inför en rad utmaningar under de kommande åren. Förändringar i Saudiarabien kan påverka säkerhetsutvecklingen i regionen och indirekt det internationella systemet.

För det första har spänningen mellan Saudiarabien och USA ökat under den s.k. arabiska våren till följd av att Washington valde att inte backa upp Mubarak och Ben Ali samt att Riyadh ogillar Obamaadministrationens ovilja att trappa upp det militära stödet för kampen mot Assadregimen. Saudiarabien kan komma att diversifiera sina bilaterala relationer regionalt och globalt. Detta utgör en utmaning för den USA-ledda regionala säkerhetsarkitekturen.

För det andra bör Saudiarabien på sikt försöka diversifiera sitt oljeberoende. Nya olje- och gasfyndigheter i regionen, sinande energikällor, ökad inhemsk konsumtion samt s.k. frackingteknologi sätter press på Saudiarabien. Samtidigt har en rad aktörer i Golfregionen, inte minst Dubai i FAE, sedan en lägre tid kommit att röra sig mot finans- och banksektorn.

⁶³ Blake, (juli, 2014).

⁶⁴ Mearsheimer and Walt (2007).

⁶⁵ För en fördjupad analys av Saudiarabien, se Niblock (2006).

⁶⁶ För en djupare analys av Saudiarabiens regionala säkerhetsstrategi, se Gause (2011b).

För det tredje påverkar globaliseringen genom massmedia, utbildning och utlandsbesök (t.ex. studier vid västerländska universitet) landets normer och värderingar. Globaliseringens krafter bidrar således till att på sikt att öka kraven på transparens, politisk delaktighet, jämställdhet och ökad öppenhet

Om Saudiarabien däremot inte lyckas hantera relationerna med USA, utmaningarna inom energisektorn och globaliseringskrafterna finns stora risker för att den nuvarande politiska ordningen i landet inte kan upprätthållas. En viktig faktor som kan förhindra att regimen i landet faller är externa aktörers intressen av att behålla stabilitet i landet.⁶⁷

4.1.5 Egypten

I juni 2014 blev General Abdel al-Sisi till Egyptens sjunde president efter att ha fått 96 procent av rösterna i presidentvalet.⁶⁸ Valet genomfördes på basis av militärens tidigare statskupp mot den folkvalde president Muhammed Morsi (Frihets- och Rättvisepartiet, dvs. den politiska grenen av egyptiska MB). Utvecklingen har sedan militärens återtag till makten präglats av tilltagande intern repression och brott mot de mänskliga rättigheterna. Särskilt utsatta för förföljelser har MB:s anhängare varit. De beskrivs överlag av regimen som terrorister. Den inrikespolitiska utvecklingen är därmed mycket oroande.

Resultatet av att militären åter kontrollerar den politiska makten är att relationerna med de stater som stått militären nära under de mest turbulenta perioderna åter kommit att fördjupas medan relationer till stater som stödde Morsi-administrationen har försämrats. Relationerna med stater som Saudiarabien och Israel har t.ex. fördjupats medan relationerna till Qatar drastiskt försämrats då den senare stött MB. Den egyptiska militären har börjat ifrågasätta den nära relationen med USA. Moskva har nyttjat situationen genom att bidra med militärmaterial.⁶⁹ Washingtons stöd till den nya regimen består dock, om än något stukad.

En fråga är huruvida Sisi-regimen kommer att tillåta att demokratiska strukturer utvecklas. Mycket tyder dock på att militären kommer fortsätta styra Egypten.

Hotet från våldsbejakande islamism väntas öka den inhemska repressionen. Våldet från icke-statliga väpnade grupper kan dels kopplas till al-Qaidas verksamhet på arabiska halvön som regimen menar spiller över till Sinai. Dels kan det väpnade våld i Egypten komma att öka på grund av ökade vapenflöden och spridningseffekter av de libyska och syriska inbördeskrigen. Inhemska våldsbejakande grupper, främst sunnitiska extremister, kan komma att få större

⁶⁷ Därmed inte sagt att externa stater som USA kan komma att acceptera en gradvis reformering.

⁶⁸ För en god överblick av Egyptens utveckling under den arabiska våren, se Danahar (2013, s. 85-125).

⁶⁹ Reuters (september 2014).

fotfäste i landet. Situationen kan även komma att koppla an till regionala jihadiströrelser som t.ex. al-Qaida på den arabiska halvön samt al-Qaida i Maghreb, samt olika extremiströrelser i Syrien och Irak. Värt att notera är att Ansar Beit al-Maqdis, den kanske mest aktiva egyptiska jihadistgruppen, har anslutit sig till IS.⁷⁰

Egypten kommer sannolikt att vilja förbättra sin internationella *image*. Medlarrollen i sommarens Gazakrig är ett tecken på detta. De förbättrade relationerna med Etiopien angående utnyttjandet av Nilens vatten är ett annat.

4.2 Globala stormakter

Stormakter utanför MENA har länge haft ett stort intresse för regionen. Detta intresse lär fortsätta även på sikt – inte minst till följd av de stora resurserna av olja och gas, det geostrategiska läget och risken för fortsatta krig, humanitära katastrofer, spridning av massförstörelsevapen och extremism.

4.2.1 USA

USA:s relationer med staterna i MENA är komplexa. I första hand står säkerhetspolitiska och ekonomiska intressen i centrum. Därefter kommer intresset av att sprida värden som demokrati och marknadsekonomi.

Huvudprioriteringarna under de närmaste 5-10 åren väntas vara att upprätthålla flödessäkerhet samt stöd till Israels och andra allierade staters säkerhet. Med flödessäkerhet avses främst upprätthållande av energiflöden, finansiella strömmar samt öppna maritima transportleder (för militära och civila transporter).

För att upprätthålla sina intressen väntas USA under den kommande 5-10 åren främja fortsatt militär närvaro i MENA med hjälp av allianser och avtal om militär infrastruktur (hamnar, plattformar, flygfält mm). Storlek och kvalitet på den militära närvaron kommer dock att vägas mot andra globala säkerhetspolitiska prioriteringar. Under senare år har Washington talat om en s.k. ”*pivot to Asia*” framför fortsatt närvaro i MENA. Oroligheterna i MENA regionen har hittills fått USA att bibehålla betydande närvaro i regionen.

Vid sidan av USA:s militär närvaro väntas landet fortsätta sina försvarsmaterielsamarbeten med många stater i regionen. Syftet är att skapa en militär arkitektur som understödjer dess nationella intressen. Arabiska gulfstater och Israel väntas fortsatt stå USA nära, inte minst vad gäller försvarsmaterielsamarbeten.

Då USA sedan kalla krigets slut är den enda supermakten är det inte osannolikt att Washington kan komma att genomföra fler militära satsningar i MENA. Det

⁷⁰ Kirkpatrick (november 2014).

militära engagemanget är redan omfattande, inte minst genom kriget mot terrorismen samt utbildning och träning av olika staters arméer. Det som talar emot mera omfattande interventioner är politiska och ekonomiska kostnader samt behov av militär närvaro även i andra regioner.

USA bedöms framgent främst använda multilaterala samarbeten och koalitioner av stater för att hantera kriser och konflikter. Till följd av låsningarna i FN:s säkerhetsråd, dvs. Rysslands och Kinas motstånd mot militära interventioner i regionen, väntas USA fokusera på att bygga koalitioner utan stöd från säkerhetsrådet. Den militära koalitionen mot IS är ett exempel på ett sådant initiativ.

I termer av hot mot nationell säkerhet väntas terrorismen fortsatt ligga högt upp på dagordningen i USA. Kampen mot terrorismen kommer att föras med politiska, diplomatiska, finansiella och militära medel och kan innebära att USA får nya partner i regionen. Då de flesta statliga samarbetsparterna i regionen är auktoritära riskerar USA:s fokus på kontraterrorism och stabilitet att motverka steg mot demokrati och ökad respekt för mänskliga rättigheter i MENA.

4.2.2 EU, Frankrike och Storbritannien

EU har under senare år fört en förhållandevis låg utrikespolitiskt profil gentemot MENA. EU har använt en s.k. *soft power approach* för att påverka utvecklingen i regionen istället för att fokusera på militära insatser. Inget tyder på att denna linje kommer att ändras under kommande år.

Den låga profilen till trots har EU en rad intressen i MENA: 1) ekonomiska (handel, energi, export av militärmateriel), 2) demokrati och mänskliga rättigheter, 3) att lösa frågan om Irans kärnenergiprogram, 4) att få till stånd en lösning av Israel-Palestinafrågan (bistånd och diplomati), 5) hantera relationerna med Turkiet och dess eventuella medlemskap, 6) migrationsfrågor, 7) förhindra terrorism med rötter i regionen.

EU:s svar på den s.k. arabiska våren har varit relativt snabbt och tydligt.⁷¹ Strax efter att den arabiska våren börjat togs en linje fram där EU var berett att ge finansiellt och politiskt stöd till alla reformer som gick i demokratisk riktning ("more-for-more/less-for-less"). En svaghet i EU:s snabba svar på den politiska händelseutvecklingen var att dess åtagande kopplade an till grannskapspolitiken (ENP-instrumentet) och därmed den logik som sedan länge används gentemot EU:s östliga grannar. Denna politik var inte anpassad för den turbulens som MENA genomgick. Det saknades politisk fantasi för att fånga det unika tillfälle som gavs och som behövdes för att främja demokratiska krafter i regionen. Även

⁷¹ Se Eriksson och Zetterlund (2013, s. 27).

om omfattande ekonomiskt stöd getts så är det långt ifrån de nivåer som skulle behövas.

Vidare fanns skilda uppfattningar bland EU:s medlemsstater kring hur utvecklingen i MENA skulle hanteras. Medlemsstaterna i norr såg möjligheter till koordinerat stöd för olika insatser och samarbeten, medan flera i söder hade en avvaktande inställning. EU förlorade således en möjlighet att gemensamt bidra till att hantera MENA:s utmaningar. Istället kom relationerna till MENA främst att föras på det bilaterala planet.⁷² Frankrike och Storbritannien har varit de stater som haft de största intressena i och de främsta kapaciteterna vad gäller att påverka utvecklingen i regionen. Paris och London har exempelvis varit pådrivande avseende den militära insatsen i Libyen liksom i stödet till de syriska rebellerna.

En delförklaring till varför EU haft en ambivalent policy gentemot MENA kan vara att man velat hålla sina politiska valmöjligheter så öppna som möjligt. En alltför aggressiv positionering skulle kunna stänga dörrar (EU som medlare, energiimporter och som ”neutral” aktör). EU:s försiktiga linje i MENA har lett till att minskade möjligheter att kunna spela en mer betydelsefull roll för regionens utveckling. På sikt kan dock EU:s försiktighet innebära att man mer trovärdighet kan bidra med olika fredsfrämjande insatser (diplomati, EU-trupp).

4.2.3 Ryssland

Rysslands strategiska intressen i MENA är t.ex. att motverka regimförändringar som främjar USA:s geopolitiska intressen, motverka spridandet av extremistisk islamism och kärnvapen samt understödja allierade (dvs. Syrien). Ekonomiska intressen relaterade till bl.a. militärmaterielexport och behovet att hålla havstransportleder öppna påverkar också Rysslands strategiska kalkyl i regionen.⁷³

Moskvas inflytande har dock avtagit under de senaste decennierna, i synnerhet sedan Sovjetunionens upplösning och det kalla krigets slut. Ryssland har dock fortfarande visst inflytande i regionen. Genom stödet till Assadregimen, militärmaterielexport till stater i MENA (t.ex. Algeriet, Syrien, Egypten och Irak), vetorätten i FN:s säkerhetsråd samt som part i förhandlingarna om Irans nukleära program kan Ryssland på olika sätt påverka säkerhetsutvecklingen i regionen. Rysslands passiva stöd i FN:s säkerhetsråd möjliggjorde exempelvis västmakters och arabstaters militära intervention i Libyen. Omvänt har Rysslands motstånd mot FN-resolutioner riktade mot Assadregimen samt Moskvas direkta militära stöd till regimen bidragit till att stärka Damaskus ställning i inbördeskriget mot syriska rebellgrupper.

⁷² Se Eriksson och Zetterlund (2013, s. 27).

⁷³ Se Brookings Institution, (december 2013); Valenta & Friedman Valenta, (december 2013).

Rysslands aggression i Ukraina kan komma att få negativ effekt på utvecklingen i MENA. Om relationerna mellan Ryssland och västmakterna fortsätter att vara kyliga även på lång sikt kan MENA-regionen mycket väl påverkas negativt. Ett område är minskade möjligheter för konfliktlösning (t.ex. vad gäller kriget i Syrien).

4.2.4 Asiatiska stormakter

Medan USA minskar sitt energiberoende från MENA ökar samtidigt de asiatiska stormakterna importen av olja och gas från regionen.⁷⁴ Kinas, Japans och Indiens ekonomiska intressen växer i MENA parallellt som de säkerhetspolitiska spänningarna har ökat i Asien.⁷⁵ Om USA skulle minska sina åtaganden i regionen, t.ex. till följd av det minskade energiberoendet, och om Washington fullföljer idén om en ombalansering mot Asien ("pivot to Asia"), kan andra stater öka sin närvaro i regionen (så som Kina).

De tre största ekonomierna i Asien – Kina, Japan och Indien – söker närmare ekonomiska samarbeten och stärkta strategiska relationer med MENA:s stater. Handel, investeringar och energi är centralt för dessa staters fortsatta ekonomiska tillväxt. Om stater i MENA av olika skäl under de närmsta åren kommer att isoleras av USA och Europa kan relationerna till i synnerhet Kina stärkas. Indien försöker dessutom aktivt fördjupa sina ekonomiska och militärstrategiska relationer till t.ex. de arabiska Gulfstaterna såväl som till Israel.⁷⁶ Japan, som är beroende av energiimport från MENA, kan också komma att öka sin närvaro i regionen.

Kinas inrikespolitik i muslimska regioner, i synnerhet Xinjiang, liksom Indiens förhållande till landets muslimska minoritet skulle potentiellt kunna påverka relationerna till MENA negativt. Hittills har dock ömsesidiga realpolitiska och ekonomiska överväganden dominerat och bidragit till att stärka relationerna mellan Indien och Kina å ena sidan och MENA-stater å den andra.

Sammantaget betyder detta att asiatiska makters betydelse för MENA mycket väl kan komma att öka på lång sikt medan USA:s relativa betydelse minskar.

Den liberala världsordning som uppstått efter kalla kriget och som inneburit att västmakterna ofta har krävt demokrati för bistånd kan i vissa fall komma att ersättas med en mera politiskt "avgiftsfri" politik från Kinas sida. På grund av detta kan Kina komma att bli en allt mer attraktiv partner för MENA:s auktoritära stater.

⁷⁴ Howald *et al* (december 2013); Ma (juli 2012).

⁷⁵ Mitchell (2014).

⁷⁶ Dahiya (2014).

4.3 FN

FN har en rad pågående verksamheter i MENA. De civila och humanitära frågorna står i centrum, som flyktingfrågan, mat- och vattenförsörjning. Lägg därtill de mera omedelbara säkerhetspolitiska konflikterna där FN spelar en roll. Bland annat kan nämnas de fyra nuvarande fredsbevarande missionerna: *The United Nations Truce Supervision Organization* (UNTSO) i Palestina (upprättad 1948); *United Nations Force in Lebanon* (UNFIL) (1978); *The United Nations Disengagement Observer Force* (UNDOF) vid gränsen mellan Syrien och Israel (1974); samt *The United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara* (MINURSO) (1991). Dessa fredsbevarande missioner väntas bestå under de närmsta åren. Utvecklingen i MENA påkallar emellertid en omförhandling av mandat på grund av det förändrade säkerhetspolitiska läget för flera stater. En omvandling av existerande missioner, alternativt upprättandet av nya, kräver dock stöd i FN:s säkerhetsråd. Till följd av lösningarna i FN:s säkerhetsråd väntas FN:s roll i MENA vara begränsad. Detta kan i sin tur innebära att andra aktörer agerar i dess ställe, som t.ex. USA eller NATO (se t.ex. Irak och Syrien).

Ett alternativt scenario är att FN till följd av behovet av fredsbevarande missioner i länder där det nu råder olika väpnade konflikter på sikt blir en allt viktigare aktör i regionen.

4.4 Sammanfattande analys

Regionala och globala stormakters intressen och agerande har länge haft en avgörande roll för säkerhetsdynamiken i regionen. Inget tyder på att detta kommer att förändras under bedömandeperioden.

De regionala stormakternas intressen och agerande är i många fall motstridiga, vilket bidrar till rivalitet och förvärrande av existerande konflikter (se t.ex. Syrien, Libyen, Jemen). Medan Israel, Saudiarabien och Egypten delvis har sammanfallande strategiska intressen t.ex. när det gäller upplevda hot från Iran och MB, har Iran å sin sida positionerat sig i opposition mot just USA och dess viktigaste allierade i regionen (dvs. Israel och Saudiarabien). Turkiet har spelat en delvis oberoende roll, genom att stödja MB/Hamas (vilket sannolikt förvärrat relationerna till Israel, Saudiarabien och Egypten) och understött sunniarabers kamp mot Assadregimen (vilket förvärrat relationen till Iran). Möjligen kan en öppning finnas för närmare relationer mellan de regionala stormakterna till följd av USA:s *rapprochement* med Iran och det sammanfallande intresset av att bekämpa IS.

USA kommer sannolikt fortsätta att vara den viktigaste externa stormakten i regionen under bedömandeperioden. Washingtons intresse för MENA kan möjligen komma att minska till följd av andra strategiska prioriteringar (t.ex. vad gäller Kina och Europa) och minskade ekonomiska intressen till följd av den

amerikanska energirevolutionen. I Kina och Indien kommer sannolikt betydelsen av MENA att öka av strategiska och ekonomiska skäl. Medan Rysslands inflytande är begränsat har Moskva ändå vissa instrument till buds för att, om ”kallakrigsdynamiken” efter Ukrainakrisen fortlever, motverka västerländska intressen i regionen.

EU bedöms fortsatt vara en aktör med fokus på *soft power* emedan individuella medlemsstater, såsom Frankrike och Storbritannien, mycket väl kan komma att spela en fortsatt aktiv om än begränsad roll i regionen. FN:s närvaro i MENA rör i dagsläget till stora delar icke-kontroversiella insatser. Behoven av fredsbevarande missioner kommer sannolikt vara stort i MENA under bedömandeperioden.

5 Analys av inomstatliga faktorer och strukturella trender

Den arabiska våren startade plötsligt och till mångas förvåning. På liknande sätt blev många bedömare överraskade över den generellt negativa demokratiska och säkerhetspolitiska utvecklingen åren därefter. Frågan är dock om analytiker borde blivit förvånade av utvecklingen om man studerat viktiga strukturella faktorer och trender som sedan länge varit verksamma i regionen istället för att ha varit upptagna av den kortsiktiga händelseutvecklingen. I detta kapitel analyseras därför ”långsiktiga inomstatliga variabler” som bedöms ha påverkat regionens säkerhet under de senaste åren men som också bedöms komma att ha stor inverkan på den interna säkerhetsdynamiken i MENA:s stater på lång sikt.

Fokus i detta kapitel är på analys av ”inomstatliga variabler” som flertalet stater i regionen delar *och* som kan växelverka med utvecklingar på regional och global nivå (t.ex. regionala aktörers och stormakters agerande). Exempelvis har de inomstatliga utvecklingarna i Egypten och Tunisien under den arabiska våren resulterat i att regionala stormakter och det internationella samfundet agerat på olika sätt visavi dessa stater, vilket i sin tur påverkat den interna dynamiken. Syftet med detta kapitel är dock *inte* att diskutera den regionala dynamiken *per se* (detta görs i kapitel 6) utan att analysera generella strukturella faktorer och trender som bedöms komma få stor betydelse för den interna stabiliteten på sikt.

Analysen utgår från det faktum att MENA:s stater generellt är auktoritära, dvs. har exkluderande politiska, ekonomiska och militära institutioner. Vidare antas att kampen om bestämmanderätten över staternas politik inklusive resursfördelningen kommer att vara avgörande för inomstatlig säkerhetsutveckling på längre sikt. Analysen centreras kring variabler som påverkar auktoritära regimers förmåga att hantera samhällelig opposition samt faktorer och trender som potentiellt kan bidra till att de auktoritära politiska systemen utmanas. Genom en framåtblickande analys av detta slag kan vi få en god bild av strukturer och utvecklingar som kan komma att påverka den interna säkerheten i MENA:s stater på sikt. I detta sammanhang har historiska, sociala, politiska, ekonomiska och geografiska faktorer såväl som konsekvenser av modernisering, globalisering och teknikutveckling stor betydelse.

I detta kapitel analyseras således faktorer som har att göra med historisk utveckling och regimstabilitet samt trender som bidragit till att förändra säkerhetsdynamiken i MENA:s stater. Först diskuteras hur den inomstatliga säkerhetsutvecklingen i regionen påverkas av historiska faktorer (t.ex. det koloniala arvet) samt hur regimer använder energiresurser, patron-klient-relationer, religion och *asabiyya* (”gruppsoldaritet”) för att säkerställa sin makt. Vidare diskuteras hur demografiska och ekonomiska förändringar bidragit till att öka regimkritiken i många av MENA:s samhällen samt hur informations- och

kommunikationsrevolutioner (satellit-tv, internet och mobiltelefoner) medvetandegjort breda folklager om missförhållanden samt möjliggjort effektiv folklig mobilisering. Avslutningsvis diskuteras bl.a. hur maktkampen mellan statliga eliter och mer eller mindre exkluderade grupper i MENA:s samhällen kan komma att påverka den inomstatliga säkerhetsdynamiken i regionens stater.

5.1 Historiska faktorer

Historiska faktorer har fortsatt stor betydelse för säkerhetsdynamiken i MENA. I detta avsnitt diskuteras dels det koloniala arvets betydelse för utvecklingen i framför allt arabvärlden och dels utvecklingslinjer för de fyra regionala stormakterna Iran, Turkiet, Saudiarabien och Israel.⁷⁷

5.1.1 Det koloniala arvet

Trots att det var mer än ett halvsekel sedan europeiska makter dominerade MENA fortsätter konsekvenser av det koloniala arvet – t.ex. gränsdragningar, konflikter och interna statsstrukturer – att påverka den säkerhetspolitiska dynamiken i MENA:s stater.⁷⁸

Större delen av Mellanösterns statssystem grundlades under och efter första världskriget. Särskilt viktig blev den anglo-franska Sykes-Picot-överenskommelsen från 1916 som återspeglade franska och brittiska politiska och ekonomiska intressen i området. I enlighet med denna överenskommelse delades det Ottomanska riket och en rad nya stater skapades, t.ex. Syrien och Irak. Nya gränser drogs och nya inhemska ledare tillsattes (t.ex. i Irak och Jordanien). Huvudsyftet var att kunna skydda strategiska intressen så som kontroll av och inflytande över regionens energiresurser och maritima handelsleder. Som ett led i att säkra dessa intressen och infria löften till allierade under kriget skapades nya statsbildningar för t.ex. sunnitiska hashemitiska araber (i Irak och Jordanien) och kristna maroniter (i Libanon) medan förutsättningarna för en judisk statsbildning i Palestinamandatet grundlades.⁷⁹ Kolonialmakterna tog sällan hänsyn till gränser mellan olika religiösa och etniska grupper. Detta sammantaget har haft långsiktig negativ effekt på säkerhetsutvecklingen i regionen.

Arabstaterna är, med vissa undantag som t.ex. Saudiarabien, formade av vad Roger Owen benämner som ”den koloniala staten”.⁸⁰ Med

⁷⁷ För en god överblick av MENA:s säkerhetspolitiska utveckling sedan 1945, se t.ex. Ehteshami (2013).

⁷⁸ Se t. ex Al-Rasheed (2002) och Commins (2012).

⁷⁹ Yapp (1987), Rogan (2005).

⁸⁰ Owen (2003).

kolonialiseringsprocessen skapade flera europeiska makter under mellankrigstiden en rad centraladministrationer med rättssystem och säkerhetsstyrkor som återspeglade de egna politiska systemen i London och Paris. Staten centraliserades och byggdes i teorin på sekulära principer. I praktiken gavs förmåner och privilegier till de europeiska makterna närstående grupper, som ofta innebar att religiösa minoriteter gavs särskilda rättigheter. Medan vissa sunniaraber och religiösa minoriteter fick fördelar blev andra stora grupper, inte minst kurder och shiaaraber, politiska och ekonomiska förlorare på det europeiska styret i MENA.⁸¹ Kurderna och shiaaraberna var inte bara uppdelade på ett flertal stater utan hade också generellt begränsad politisk makt.

De gränser och ojämlika inrikespolitiska strukturer som grundades av Storbritannien och Frankrike, och som i många fall cementerades efter självständigheten, har under senare år utmanats politiskt, inte minst till följd av de USA-ledda militära interventionerna i Irak (1990-1991, 2003-2011) samt till följd av det regionala kriget genom ombud som för närvarande pågår i Syrien. Till följd av detta har såväl kurder som shiaaraber flyttat fram sina positioner i Irak och Syrien respektive Irak och Bahrain vilket i sin tur resulterat i ökade spänningar med främst sunnimuslimer. Samtidigt har gränserna mellan Libanon, Irak och Syrien blivit allt mer porösa. Med andra ord är Sykes-Picot-ordningens gränser och maktstrukturer under förändring. Detta kommer sannolikt att få betydande säkerhetspolitiska effekter i Levanten; frågan om nya statbildningar, t.ex. ett självständigt Kurdistan, kan komma att hamna allt högre upp på den regionala agendan. Omfördelning av makt inom t.ex. Syrien och Irak kan dessutom innebära ett fortsatt bruk av militärt våld av grupper för att säkerställa territorialanspråk och tillgång till strategiska råvaror.

Det koloniala arvets betydelse för samtida och framtida inomstatlig säkerhet är fortsatt av relevans. Detta gäller även arabstaternas statskick och metoder för att hantera oppositionella rörelser. Kolonialmakterna använde den klassiska söndra-och-härska-tekniken för att bevara makt, kontroll och stabilitet i Mellanöstern samt för att förhindra framväxten av nationalistiska motståndsrörelser.⁸² Konkret innebar detta exempelvis manipulering av val och militär repression (t.ex. i Irak). Uppgifter gör gällande att så mycket som omkring två tredjedelar av kolonialstaternas budgetar var militärutgifter syftande till att bibehålla inrikespolitisk stabilitet och kontroll.⁸³ Vid tiden för självständigheten i MENA (dvs. framför allt decenniet efter andra världskrigets slut) hade flera arabstater således moderna politiska institutioner men också ett arv av auktoritärt styre. Vidare har flera arabstater, i synnerhet i Levanten, ärvt icke-demokratiska styrelseformer där intern stabilitet skapas och upprätthålls genom skickligt

⁸¹ Nasr (2006).

⁸² Owen (2003).

⁸³ Ibid.

användande av säkerhetstjänster och manipulering av val. Vidare har de nationella identiteterna i många fall varit svaga.⁸⁴

Den koloniala policyn har dock skiljt sig åt mellan olika regioner i MENA. I kontrast till Levanten medgav t.ex. Storbritannien att de traditionella beduinska maktstrukturerna fick fortleva i stora delar av den Arabiska halvön (Qatar, FAE, Bahrain, Oman, Kuwait). I dessa protektorat i Gulfregionen förlitade sig således Storbritannien på etablerade maktstrukturer för att säkra tillgång till energiresurser och handelsstationer. Därigenom bidrog man till att stärka bakåtsträvande icke-demokratiska politiska strukturer; dessa förstärktes ytterligare när olje- och gasinkomsterna ökade. Det brittiska historiska arvet i de mindre arabiska Gulfstaterna försvårar idag en någorlunda friktionsfri övergång till demokrati.

5.2 Alternativa historiska utvecklingsvägar: Saudiarabien, Iran, Turkiet och Israel

Det finns en rad stater som tagit alternativa utvecklingsvägar bortom kolonialstaternas inflytande, inte minst Iran, Turkiet, Saudiarabien och Israel. Dessa fyra stater utgör de politiskt, ekonomiskt och militärt mäktigaste staterna i Mellanöstern och bedöms tillsammans med Egypten vara MENA:s regionala stormakter. Utvecklingen av moderna statsinstitutioner i dessa länder har delvis andra historiska rötter än i övriga MENA.

Bland arabstaterna sticker Saudiarabien ut genom att inte ha varit en kolonialstat. Stamledaren Ibn Saud erövrade delvis med brittiskt stöd under mellankrigstiden stora delar av den Arabiska halvön och etablerade därefter kungariket Saudiarabien. Statens religiösa legitimitet baseras på den saudiska dynastins allians med wahhabitiska rättslärde. Den stat som skapades av Ibn Saud och hans söner kom att kännetecknas av religiös konservatism, auktoritärt styre, hård för repression samt av snabb ekonomisk utveckling och stort inflytande på den regionala säkerheten.⁸⁵ Hur Saudiarabien hanterar globaliseringens och moderniseringens krafter kommer sannolikt att få stor betydelse för säkerhetsutvecklingen i landet.

I de persiska och ottomanska imperiernas centralområden etablerades efter första världskriget staterna Iran och Turkiet. Både Pahlavi-dynastin och Atatürks styre genomdrev västinspirerade moderniseringar samtidigt som nationalism framhölls som sammanhållande samhällskitt. Dessa moderniseringsprocesser skapade dock motreaktioner. Folkligt populära islamistiska rörelser kom till makten i både länderna – i Iran genom en revolution och en omdaning av statsystemet och i

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Al-Rasheed (2002).

Turkiet genom att ett förhållandevis moderat islamistiskt parti (AKP) regerat landet till följd av upprepade segrar i allmänna val.⁸⁶ Resultaten av dessa snabba moderniseringsprocesser ser vi resultatet av idag: I Iran utmanas regimen av krafter både inom systemet – maktkamp pågår mellan konservativa och moderata politiska krafter – och utom det, i synnerhet av den urbana medleklassen samt regimkritiska ayatollor och intellektuella. På liknande sätt utmanas regeringspartiet AKP i Turkiet av delar av den urbana medelklassen, det militära etablissemang och av den sufiska Gulen-rörelsen. Resultaten av de interna maktkamperna i Iran och Turkiet, två regionala stormakter, kommer sannolikt ha betydande konsekvenser för den säkerhetspolitiska utvecklingen i MENA.

Israels historia skiljer sig från andra stater i regionen. Även fast Israel har sina ideologiska rötter i Europa och trots att Storbritannien länge aktivt understödde det sionistiska projektet har Israels statsutveckling inte varit direkt formad av någon utomstående stat. Under första hälften av 1900-talet etablerade judiska immigranter från främst Öst- och Centraleuropa statsinstitutioner inom ramen för Palestinamandatet. Dessa institutioner baserades på socialism, demokrati och nationalism. Vid Israels bildande efter andra världskriget fanns därför etablerade statliga institutioner samt en nationell armé – något som bidrog till Israels relativt stabila statbildning och militära segrar i krigen med dess grannstater.⁸⁷

Risken för mellanstatliga krig mellan Israel och dess arabiska grannstater har minskat kraftigt under de senaste decennierna, bland annat till följd av fredsöverenskommelser och sammanfallande strategiska intressen mellan Israel och många arabstater (t.ex. vad gäller hållningen gentemot Iran och MB). Däremot riskerar den nuvarande israeliska regeringens bosättningspolitik att omintetgöra möjligheterna för en palestinsk stat på Västbanken.⁸⁸ Detta skulle, i kombination med palestinska väpnade uppror, inklusive terrorism, förvärra såväl konflikten i Israel/Palestina som den säkerhetspolitiska situationen i regionen under de kommande 5-10 åren.

Sammanfattningsvis kommer effekterna av moderniseringsprocesserna i Saudiarabien, Iran och Turkiet att fortsätta att ha stor betydelse för säkerhetsdynamiken i dessa stater, men också i Mellanöstern i stort. Vad gäller Israel är relationen till palestinerna inom landets erkända gränser, i Gaza och på Västbanken den avgörande faktorn för sin egen säkerhet men också viktig för den vidare regionens säkerhetsdynamik. Det faktum att allt fler stater väljer att erkänna Palestina kan också komma att påverka säkerhetsutvecklingen i Israel/Palestina.

⁸⁶ Barkey och Taspinar (2007); Gasiorowski (2007).

⁸⁷ Pappé (2004), Sachar (2007).

⁸⁸ Zertal & Eldar (2007); Gorenberg (2006).

5.3 Regimstabilitet: maktmedel och svagheter

I detta avsnitt diskuteras maktmedel som idag används av regimer i regionen för att bibehålla politisk *status quo* och motverka övergångar till mer inkluderande institutioner. Fokus ligger här på staters interna strukturer, energi som strategisk resurs och *asabiyya* (gruppsolidaritet) som sammanhållande kitt. Avsnittet pekar också på svagheter med den auktoritära ordningen, i synnerhet beroendet av ett högt energipris och att det instrumentella användandet av gruppolidaritet ofta genererar motstånd och ökade religiösa och etniska spänningar.

5.3.1 Auktoritära rentier-, gatekeeper- och patron-klient-stater

Demokrati är, trots inledningsvis positiva steg framåt under den arabiska våren, fortfarande en bristvara i regionen. Auktoritära rentier- och gatekeeperstater som baserar sin makt på patron-klient-relationer är vida utbredd. Med rentierstater⁸⁹ avses stater vars primära inkomster är ränta (t.ex. från olja, naturgas och bistånd). I gatekeeperstater är de större finansiella flödena in i landet monopoliserade av stateliter (t.ex. familjer, partier och/eller militärer) till följd av att deras kontroll av statsapparaten.⁹⁰ För att bibehålla kontroll över de ekonomiska flödena krävs politiskt exkluderande institutioner. Monopolisering av makten sker ofta genom att regimeliter genom ekonomiska incitament knyter säkerhetstjänsten, militären, polisen, den statliga byråkratin och storföretag till regimen. I utbyte mot privilegier och förmåner i förhållande till övriga grupper i samhället får dessa aktörer ofta starka band av lojalitet till regimerna.⁹¹

Rentier- och gatekeeperstaten kan tysta oliktankande genom att erbjuda incitament för grupper att upphöra med regimkritisk verksamhet. Staterna kan också, om så krävs, använda repressiva metoder för att motverka såväl väpnade hot som fredliga krav på demokrati och mänskliga rättigheter. Metoderna för regimstabilitet har använts frekvent, t.ex. under den arabiska våren. Saudiarabien är ett av många exempel på länder där dessa metoder använts. När saudier inspirerade av utvecklingen i Tunisien och Egypten började demonstrera på gatorna ökade regimen biståndet till områden där demonstrationer ägde rum samtidigt som man fängslade oppositionella. Liknande strategier har använts i t.ex. Egypten, Syrien och Bahrain under och efter den arabiska våren och kommer sannolikt användas igen i framtiden när nya folkliga protester alternativt väpnade uppror mot korrupta och auktoritära regimer uppstår igen. Att folkliga

⁸⁹ För en beskrivning av begreppet *rentier state*, se Al-Beblawi och Luciani (1990).

⁹⁰ Konceptet *gatekeeper state* introducerades av Fredrick Cooper i *Africa Since 1940: The Past of the Present* (2012).

⁹¹ För en samling analyser av det auktoritära styret i MENA, se: Pripstein Posusney & Penner Angrist (2005).

krav på politisk bestämmanderätt slås ned med hårdföra metoder kan mycket väl leda till att motstånd mot regimer istället tar sig militära uttryck.

Rentier- och gatekeeperstater baserade på patron-klient-relationer och s.k. *asabiyya* (se nedan) har på grund av stora olje- och gasinkomster, välfärdssatsningar och/eller starka säkerhetstjänster möjliggjort för auktoritära stater i Mellanöstern att bibehålla den ekonomiska och politiska makten. Den arabiska våren visar dock att de exkluderande statsstrukturerna i Mellanösterns stater står inför betydande utmaningar bland annat till följd av en rad strukturella trender (se 5.5.)

Det är dock viktigt att betona att alla stater i regionen inte är rentier- och gatekeeperstater. Politiskt inkluderande institutioner och från staten friare näringsliv finns t.ex. i Turkiet, Libanon, Tunisien och Israel där demokratiska institutioner i olika former vuxit fram – dock med betydande brister. I dessa länder finns alternativa maktcentra, vilket är viktigt för deras framtida utveckling. Även Iran har vissa demokratiska inslag och ett livligt civilsamhälle. Det faktum att de flesta staterna i regionen är auktoritära har dock negativa implikationer för både inomstatlig såväl som mellanstatlig säkerhet.

5.3.2 Asabiyya: betydelsen av gruppsolidaritet- och identitet

De flesta stater i Mellanöstern är inte bara rentier- och gatekeeperstater baserade på patron-klient-relationer. I de flesta fall är de också grundade på *asabiyya*, som kan definieras som *tribalism* eller gruppsolidaritet.⁹² Genom en vid definition av *asabiyya*, som innefattar gruppstillhörighet baserat inte bara på släktskap (familj, klan, stam) utan också på religion, etnicitet samt partiorganisatorisk och militär gruppsolidaritet, kan vi lägga till ytterligare en dimension till analysen av många nutida staters maktutövning och därmed också fördjupa analysen av den interna säkerhetsdynamiken.

Den inre kärnan i de flesta arabiska staterna är ofta individer från samma släkt/klan. Företrädare för släkten/klanen, inklusive ingifta personer, kontrollerar emellertid inte bara den politiska makten. Inflytandet sker även genom att familjebanden många gånger sträcker sig över nyckelområden så som militären, säkerhetstjänsten och näringslivet. Kontakter och inflytande inom och mellan dessa områden skapar därmed informella maktstrukturer. Solidariteten genom blodsband bidrar därmed till regimsammanhållning i ett stort antal länder i regionen. Detta är tydligt i många av de arabiska Gulfstaterna: al-Saud dominerar i Saudiarabien, al-Khalifa i Bahrain, al-Nahyan i Abu Dhabi (FAE), al-Maktoum i Dubai (FAE), al-Thani i Qatar och al-Sabah i Kuwait. I Nordafrika var Egypten under Mubarak, Tunisien under Ben Ali och Libyen under Gaddafi också

⁹² Ibn Khaldun, en arabisk filosof från medeltiden, använde konceptet *asabiyya* för att beskriva dynastiers uppgång och fall. Se t.ex. Abdul Halim et al, (2012).

exempel på statsystem där familjer eller klaner hade de centrala ekonomiska, militära och politiska positionerna. Syrien under familjen Assad och Irak under Saddam Hussein är respektive var också rentier- och gatekeeperstater där grunden för patron-klient-strukturen är släkt- och klanbaserad *asabiyya*.

Men *asabiyya* är inte bara använt inom regimernas kärna utan också för att stärka lojaliteten bland andra grupper. För att stärka banden till regimen stöds dessutom ofta grupper som har kollektiva identiteter vilka också den inre kärnan delar (t.ex. samma stam, region, religion, etnicitet eller medlemskap av samma parti eller militära organisation). I de arabiska Gulfstaterna betyder det ofta att sunnitiska stammar får fördelar jämfört med andra grupper som t.ex. shiiter. I Syrien under Assad betydde det att den alawitiska religiösa minoriteten fick ekonomiska fördelar etc. relativt den sunniarabiska majoriteten. I Irak under Saddam Hussein gynnades grupper ur den sunniarabiska minoriteten på kurdernas, turkmenernas och den shiamuslimska majoritetsbefolkningens bekostnad. I samband med de senaste årens politiska omvälvningar har dessa maktstrukturer på sina håll kommit att vändas. Resultatet av detta kan ses i form av nya säkerhetsdilemman och konflikter med etniska och religiösa dimensioner.

I vissa arabstater där statens makt i dag inte är centraliserad till följd av inbördeskrig eller av andra historiska skäl (se Libanon, Irak, Syrien, Libyen, Jemen) har gruppsolidaritet också stor betydelse för konfliktdynamik och intern säkerhetsutveckling. I ovan nämnda stater finns flera maktcentra som ofta positionerar sig mot varande genom skilda etniska, religiösa eller regionala identiteter.

Medan *asabiyya* har använts för att hålla samman auktoritära regimer i regionen så kan just den skeva fördelningen av ekonomiska resurser och politiskt inflytande som denna strategi resulterar i leda till att nya oppositionsrörelser uppstår som är baserade på andra gruppidentiteter än den som innehas av regimens eliter. Detta kan öka spänningarna mellan t.ex. religiösa och etniska grupper. I fall där regimen domineras av en minoritet medan majoriteten har en annan identitet kan användandet av alternativa solidaritetskollektiv för att generera motstånd mot en regim leda till blodiga konflikter. Kampen kan då, som i t.ex. dagens Irak och Syrien, komma att följa en antingen-eller-logik där alternativen kan upplevas vara gruppens totala kontroll över den ekonomiska och politiska makten eller dess förtryck och negativa särbehandling. Denna logik kan delvis förklara varför inbördeskrigen i Syrien och Irak är och har varit så blodiga och svåra att få stopp på.

Betydelsen av *asabiyya* kommer sannolikt vara av stor vikt för säkerhetsdynamiken i arabvärlden under de 5-10 kommande åren och resultera i ökade spänningar baserade på identiteter som religion och etnicitet.

En viktig skillnad finns emellertid mellan de flesta arabstater å ena sidan och Israel, Turkiet och Iran å den andra. I de senare nämnda staterna centreras inte

makten med hjälp av *asabiyya* på ”klannivå” som i de flesta arabstater; ingen släkt av dagens makteliter har dominerat de viktigaste samhällsfunktionerna över en längre period. Gruppsolidaritet spelar dock en roll även i dessa stater. Denna gruppsolidaritet kan ta sig uttryck i starka partiorganisationer eller ideologiska sammanslutningar.

I Turkiet har kemalismen historiskt utgjort en källa för kollaktiv identitet. I dag får representanter för AKP ekonomiska och politiska fördelar gentemot andra politiska grupper. Detta kan skapa en grogrund för missnöje bland sekulära och Gulen-trogna turkar samt resultera i social oro bland den kurdiska befolkningen.

I Iran erhåller medlemmar av ”den religiösa och revolutionära klassen” och säkerhetstjänsten ekonomiska fördelar. Den iranska regimens betoning av de shiamuslimska och persiska identitetsmarkörerna är till nackdel för de icke-shiitiska och icke-persiska minoriteterna, t.ex. Irans sekulära eller sunnitiska baluchier, kurder och araber. I dessa befolkningsgrupper är motståndet mot regimen i Teheran ibland starkt och har tidvis tagit sig uttryck i väpnat våld.⁹³ Kollektiva identiteter kommer sannolikt påverka den interna säkerheten i Iran under bedömandeperioden.

I Israel utgör den judiska identiteten grunden för statsinstitutionerna samtidigt som palestinska araber generellt nekas möjlighet till värnplikt och i praktiken även höga politiska befattningar inom den israeliska staten; arabiska druser och beduiner som inte upplevs utgöra potentiella säkerhetshot är dock integrerade i den israeliska armén.⁹⁴ Den palestinska befolkningen i Israel innehar generellt långtgående medborgerliga rättigheter och politiska friheter. På den av Israel ockuperade Västbanken är situationen annorlunda. Där har judiska bosättare samma medborgerliga rättigheter som israeliska medborgare väster om den gröna linjen⁹⁵ medan den arabiska befolkningens friheter och rättigheter samt ekonomiska möjligheter kringskärs betänkligt. Detta har i sin tur negativ effekt på den inrikespolitiska säkerhetsdynamiken i både Israel och Palestina och kan komma att intensifiera konflikten mellan israeler och palestinier.

Sammanfattningsvis kommer sannolikt grupsolidaritet, t.ex. baserat på släktskap och andra kollektiva tillhörigheter, att ha stor betydelse för MENA:s säkerhetsutveckling under de kommande 5-10 åren, inte minst i arabvärlden.

5.3.3 Energirikedomen – välsignelse och förbannelse

En viktig orsak till att gate-keeper-staterna med patron-klient-relationer varit så långlivade i MENA är de stora resurserna av olja och gas i regionen. Energiinkomsterna har möjliggjort för auktoritära regimer att motverka folkliga

⁹³ *The Economist intelligence unit*, April (2014).

⁹⁴ Pappé (2011).

⁹⁵ Dvs. demarkationslinjen efter kriget mellan Israel och arabstaterna 1949.

uppror och åstadkomma relativ stabilitet i vissa stater. Energikällorna i MENA har samtidigt genererat politisk oro och instabilitet.

Mellanöstern har några av världens största producenter och exportörer av olja (Saudiarabien, Irak, Iran, Kuwait, FAE) och naturgas (Qatar, Iran, Saudiarabien, Algeriet). Dessa ekonomier liksom många andra i regionen (Oman, Syrien, Libyen) är till stor utsträckning beroende av inkomster från olja och gas, vilka utgör en stor andel av BNP och statsintäkter. Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) har som ett resultat av detta sina mest inflytelserika medlemmar i MENA. Nedan följer fyra tabeller som illustrerar MENA:s staters betydelse avseende produktion och export av olja och naturgas.

Världens största producenter av råolja⁹⁶

i miljoner fat per dag

1	Saudiarabien	11,7
2	USA	11,1
3	Ryssland	10,4
4	Kina	4,2
5	Kanada	3,9
6	Iran	3,6
7	FAE	3,2
8	Irak	3
9	Mexiko	2,9
10	Kuwait	2,8
15	Algeriet	1,9
18	Qatar	1,6
19	Libyen	1,5

Världens största producenter av naturgas⁹⁷

i miljarder kubikmeter per dag

1	USA	681
2	Ryssland	670
3	Iran	162
4	Kanada	143
5	Qatar	133
6	Kina	117
7	Norge	114
8	Saudiarabien	103
9	Algeriet	83
10	Holland	82
15	Egypten	61
17	FAE	52

⁹⁶ Central Intelligence Agency (CIA), *The World Factbook*. "Crude oil production" (2014).

⁹⁷ *Ibid*. "Natural Gas production" (2014).

Världens största exportörer av råolja⁹⁸*i miljoner fat per dag*

1	Saudiarabien	6,9
2	Ryssland	4,7
3	Iran	2,4
4	Irak	2,4
5	Nigeria	2,3
6	FAE	2,1
7	Angola	1,9
8	Venezuela	1,6
9	Norge	1,6
10	Kanada	1,6
13	Kuwait	1,4
14	Qatar	1,4
15	Libyen	1,4
16	Algeriet	1,1
19	Oman	0,7

Världens största exportörer av naturgas⁹⁹*i miljarder kubikmeter per dag*

1	Ryssland	196
2	Qatar	114
3	Norge	107
4	Kanada	88
5	Holland	63
6	Algeriet	52
7	USA	46
8	Slovakien	45
9	Bolivia	45
10	Turkmenistan	41

Det är också värt att notera att stora förändringar i produktion och export av olja och naturgas har ägt rum över tid. Produktion och exporten av olja i Libyen har sjunkit markant sedan den s.k. arabiska våren och kriget 2011. I Irak däremot har oljeproduktionen nått nya höga nivåer. Den försämrade säkerhetsläget i landet, som bland annat är ett resultat av konflikten mellan sunnitiska och shiitiska grupper, hotar denna trend. Om Irak, som har bland världens största reserver av olja, stabiliseras är det däremot sannolikt att oljeexporten på sikt ökar kraftigt, i synnerhet på grund av ökad efterfrågan från Asien.¹⁰⁰ Även Israel, som tidigare tvingats importera energi, kan till följd av utvinning av okonventionella energikällor i Medelhavet komma att bli energioberoende och exportör under bedömandeperioden.¹⁰¹

⁹⁸ Ibid "Crude oil exports" (2014).⁹⁹ Ibid. "Natural gas exports" (2014).¹⁰⁰ International Energy Agency (oktober 2012).¹⁰¹ De Micco, (april 2014).

Utvinnningen av olja och gas i Gulfstaterna har sedan självständigheten bidragit till mycket snabb ekonomisk utveckling samt utbyggnad av välfärden. Tidigare fattiga länder som t.ex. Saudiarabien har nu relativt hög BNP per capita och mer eller mindre avgiftsfri utbildning och sjukvård.

De olje- och gasberoende ekonomierna i Mellanöstern är generellt auktoritära regimer i behov av ett högt pris på olja och gas för bibehållen regimkontroll och välstånd. Så länge olje- och gaspris befinner sig på höga nivåer har många stater relativt starka instrument för att hantera inhemskt missnöje. Sociala protester kan helt enkelt ”köpas” – något som bl.a. blev tydligt under den s.k. arabiska våren. Regimers kontroll av olja och naturgas har således gett dem instrument för att motverka folkliga resningar och hindra demokratisk utveckling. Skulle oljepriset sjunka kraftigt skulle det istället kunna öka instabiliteten i flera länder och hota auktoritära staters makt (denna fråga diskuteras mer i detalj under 2.4.).¹⁰²

De flesta ekonomier i Mellanöstern har dock små energiresurser och är beroende av andra inkomstkällor. Israel och Turkiet är bland de största ekonomierna i Mellanöstern utan att, åtminstone fram tills nyligen, vara betydande producenter av olja eller gas.¹⁰³ Israels ekonomi förlitar sig på bland annat avancerad högteknologi (t.ex. IT) och får omfattande bistånd från USA¹⁰⁴, medan Turkiet har en relativt stor industrisektor. Båda staterna får dessutom betydande inkomster från turism. Andra relativt energiresursfattiga stater som Tunisien, Egypten och Marocko är i än större grad beroende av turistsektorn. Stater som Libanon, Bahrain, FAE får bl. a. inkomster från att vara finansiella hubbar i den regionala ekonomin.

Energiresurserna ger tillgång till omfattande kapital något som i synnerhet Gulfregimerna sedan omvandlar till politiskt inflytande. Investeringar, och bistånd etc. genererar beroenden där de kapitalstarka staterna har ett övertag. Vidare är flera regimer i MENA direkt beroende av det finansiella biståndet från Gulfstaterna och de affärsmän som finns där. Beroendet av ekonomiskt bistånd blir särskilt tydligt i tider av social oro och generell ekonomisk nedgång. Denna situation väntas bestå under de närmaste 5-10 åren. Exempelvis har Saudiarabien sedan länge understött Bahrain, Jemen och den palestinska administrationen i Ramallah. Under den s.k. arabiska våren gav Saudiarabien och andra kapitalstarka aktörer i Gulfen finansiellt stöd till bland annat Egypten, Jordanien, Marocko, Jemen och Libanon.¹⁰⁵ Likaså har Qatar under perioden 2011–2014 bistått stater och rörelser, främst de som varit kopplade till MB, som t.ex. Morsi-administrationen i Egypten, regeringen i Libyen och Hamas-styret i Gaza.¹⁰⁶

¹⁰² The Economist, (oktober, 2014).

¹⁰³ Held (2006).

¹⁰⁴ Sharp, (april, 2014).

¹⁰⁵ Steinberg, 2014.

¹⁰⁶ Middle East Monitor, (december 2013).

Givet den energi- och säkerhetspolitiska situationen skulle ett lägre oljepris inte bara kunna ha effekt på de stora energiproducenternas interna stabilitet utan också på de stater som är beroende av bistånd från dem. Utvinningen av okonventionella energikällor, t.ex. genom *fracking*, skulle vidare inte bara kunna minska MENA:s strategiska betydelse för stormakter som USA (se kap. 6) utan också bidra till ett lägre pris på energi vilket i sin tur kan komma att minska regimers förmåga att hantera uppror liksom instabiliteten i regionen.

Sammantaget innebär regionens energirikedom att elitstyre har möjliggjorts men också att intern instabilitet kan komma att uppstå i många stater om energipriset sjunker kraftigt.

5.4 Politisk islam och dess växande inflytande

Sedan slutet av 1960-talet då pan-arabismen slutade vara det dominerande ideologiska paradigmet i regionen har religiösa ideologier, rörelser och identiteter fått en allt större roll. Politiserad kristendom och judendom har ökat i betydelse (se t.ex. Egypten respektive Israel). Men det är framför allt politisk islam som har störst betydelse för inomstatlig säkerhet i regionen. Därför fokuserar analysen nedan främst på detta uttryck av religionens tilltagande politisering.

Islamismen är ingen homogen ideologi, rörelse eller politiskt system utan innefattar ett stort antal och vitt skilda ideologiska inriktningar, organisationer samt politisk, ekonomisk och social praxis.¹⁰⁷ Vad som dock står klart är att politisk islam på olika sätt spelar en betydande roll för säkerhetsutvecklingen i regionen.

5.4.1 Sunnitisk "mainstreamislamism"

Ofta tillhör de folkligt mest populära politiska partierna och sociala rörelserna i stater i Mellanöstern någon form av modernistisk och reformistisk islamism (dvs. kommer ur det islamiska nytänkande som har sina ideologiska rötter i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet). Ett exempel på en rörelse inom denna breda islamistiska familj är AKP i Turkiet. I arabvärlden gäller det framför allt rörelser och partier länkade till Muslimska brödrskapet. MB har sitt ursprung i Egypten, men är i dag en decentraliserad och relativt heterogen rörelse med partier i mer eller mindre hela arabvärlden. Ideologiskt utgår denna form av politisk islam från en reformistisk och modernistisk tolkning av relationen mellan religion och

¹⁰⁷ Man kan skilja mellan sunnitisk och shiitisk islamism; mellan marknadsliberal och socialistisk; mellan auktoritär och demokratisk; mellan socialkonservativ och reformistisk; mellan moderat och extremistisk, fredlig och väpnad. Man kan också skilja på islamism som statssystem, ideologi, social rörelse, politiskt parti eller militant organisation.

politik, inte en strikt traditionell tolkning. Värderingarna är dock generellt socialkonservativa medan frågan om innebörden i begreppen islamisk stat och sharia ofta är otydlig. Generellt förespråkas i dag demokrati i någon islamisk variant som styrelseform. I de flesta fall, i synnerhet i arabvärlden, befinner sig denna sunnitiska mainstreamislamism¹⁰⁸ i opposition mot auktoritära regimer. Skulle fria val hållas arabvärldens stater är det sannolikt att denna typ islamism (främst kopplade till MB) skulle få flest eller åtminstone en stor andel av rösterna, vilket tidigare valresultat påvisat (se Palestina, Turkiet, Libyen, Irak, Tunisien, Egypten och Algeriet).¹⁰⁹

Sunnitiska islamistiska partier av MB-typ flyttade under den arabiska vårens inledande skede fram sina positioner. Partier från denna ideologiska fåra leder idag regeringar i Turkiet, Gaza och Libyen (under 2014 delades dock landet upp i två skilda politiska strukturer) samt fram tills nyligen i Egypten (till och med militärkuppen 2013) och Tunisien (fram tills regeringsombildningen 2013). MB dominerar också den syriska oppositionens exilregering. Politiska partier och rörelser av denna typ av islamism sitter ofta i nationella parlament (se t.ex. Jemen, Irak, Marocko, Jordanien) om de tillåts; de deltar ofta i den politiska processen, men deras reella makt är beskuren. Vid regeringsinnehav har denna sunnitiska mainstreamislamism ofta accepterat de rådande demokratiska spelreglerna (an-Nahda i Tunisien eller AKP i Turkiet) medan de i andra fall antagit mer auktoritära styrelseformer (Hamas i Gaza). MB-regeringen i Egypten, som fick en majoritet av röster i valen efter den arabiska våren, utvecklade enligt vissa bedömare auktoritära tendenser, men avsattes i en blodig militärkupp redan efter ett år (dvs. innan administrationen fick chansen att visa om den skulle utveckla inkluderande eller exkluderande institutioner efter de demokratiska valen). Risken finns att Turkiet går i auktoritär riktning; det beror dock sannolikt mindre på AKP-partiets islamistiska ideologi och mer på president Recep Tayyip Erdogans potentiella maktambitioner.

Det är just denna folkliga typ av förhållandevis moderat islamism, inte militant jihadism (t.ex. al-Qaida eller IS), som på sikt bedöms vara det största hotet mot de flesta auktoritära regimerna i regionen. Det finns därför ofta ett intresse bland auktoritära regimer att terroristklassa dessa typer av rörelser (som i Egypten, FAE och Saudiarabien) alternativt inkludera dem i politiska strukturer som i praktiken saknar reell makt. Turkiet och Qatar understödjer däremot grupper i regionen tillhörande denna religiösa och politiska strömning (se även kap. 6).

Hur relationen mellan auktoritära stater och mainstreamislamism utvecklas på sikt blir centralt för säkerhetsutvecklingen i Mellanöstern. Om dessa islamistiska partier och rörelser tillåts delta i demokratiska processer skulle med större sannolikhet gradvisa sociala och politiska förändringar i regionen kunna ske

¹⁰⁸ Ottaway and Hamzawy (2006).

¹⁰⁹ Roy (2004).

fredligt. Om istället regimer och militärer använder repression mot dessa rörelser och partier (som Egypten efter den arabiska våren) riskerar det leda till radikaliserings och att vissa fraktioner av rörelserna övergår från att använda fredliga medel till att nyttja våldsmetoder.¹¹⁰ Samtidigt kommer islamismens folkliga stöd bestämmas av huruvida islamistiska regeringar är förmögna att styra länder på ett effektivt och demokratiskt sätt eller om de följer sina företrädares exempel och går i auktoritär riktning.

5.4.2 Shiamuslimsk islamism

Shiamuslimsk islamism är generellt också modernistisk, heterogen och folkligt populär. Det finns dock skiljelinjer mellan olika shiitiska islamistiska rörelser t.ex. vad gäller synen på politisk auktoritet, ekonomisk politik och mänskliga rättigheter. Medan idén om *wilayat al-faqih* ("den rättslärdes styre"), som i teorin ger shiitiska rättslärde den faktiska politiska makten och på vilken princip den islamiska republiken i Iran är baserad, finns andra traditioner som är mer demokratiskt orienterade (både i Iran och i arabvärlden).¹¹¹ Vissa shiitiska partier och rörelser, som Hizbollah i Libanon och *Islamic Supreme Council of Iraq* (ISCI) i Irak, som båda håller fast vid *wilayat al-faqih*, deltar trots detta i de demokratiska processerna i sina respektive länder och har t.o.m. regeringsrepresentanter. Andra shiitiska islamistiska partier som inte accepterar de shiitiska rättslärdes politiska auktoritet har också stort folkligt stöd bland shiamuslimer och sitter i parlament (t.ex. al-Wifaq i Bahrain) och regeringar (t.ex. al-Dawa i Irak). Hur den ideologiska och maktpolitiska kampen inom shiaislam mellan demokratiska och auktoritära strömningar utvecklas – i synnerhet i Iran – kommer att få stor effekt på säkerheten i stater med stor shiamuslimsk befolkning (Libanon, Irak, Bahrain och Irak). Denna dynamik inom den shiamuslimska världen bedöms bli viktig för inomstatlig säkerhet under de kommande 5-10 åren.

Ofta har shiamuslimska politiska partier också väpnade grenar (t.ex. i Irak och Libanon). Shiamuslimska väpnade grupper har t.ex. varit aktiva i både inbördeskriget i Irak (t.ex. Mahdi-armén) och i Syrien (t.ex. Hizbollah).¹¹² Dessa grupper har inte sällan nära band till Irans säkerhetstjänst och militär. Till skillnad från många sunnitiska jihadistiska rörelser av al-Qaida-typ strävar de väpnade shiitiska grupperna, åtminstone ideologiskt, inte efter att etablera ett kalifat utan accepterar ofta någorlunda pluralistiska statsformer och inkluderande politiska processer.

¹¹⁰ Brown *et al* (2008).

¹¹¹ Se t.ex. Moslem (2002) och Roy (2004).

¹¹² Al-Salhy, (oktober 2012).

5.4.3 Salafism

Parallellt med mainstreamislamismens framväxt har också den traditionsbundna sunnitiska salafismen (eller wahhabismen) vuxit sig allt starkare i MENA¹¹³. Denna konservativa form av islamism har sedan länge haft sitt centrum i Saudiarabien. Saudiarabien har till följd av dess oljeinkomster och al-Saud-dynastiens behov av att stärka sin religiösa legitimitet lyckats stödja salafismens utbredning i hela MENA.

För närvarande har salafismen sitt starkaste fäste på den Arabiska halvön men har också vuxit i betydelse i både Levanten och Nordafrika. Salafismen har tidigare främst varit apolitisk och accepterat den rådande politiska ordningen så länge en konservativ tolkning av *sharia* implementerats.¹¹⁴ I och med den arabiska våren har salafistiska rörelser blivit mer politiska (t.ex. Nour-partiet i Egypten) och tagit större militära roller (t.ex. i inbördeskriget i Syrien), inte minst efter påtryckning av Saudiarabien och FAE. Samtidigt har salafismens statliga sponsorer i Gulfen i vissa fall tagit avstånd från al-Qaida-länkade jihadiströrelser (t.ex. Saudiarabien) då dessa utgör hot mot deras egen regimstabilitet. Det finns dock uppgifter om att Gulfstater trots detta stött al-Qaida-länkade grupper för att säkerställa sina nationella intressen.

Spridningen av salafistiska idéer går dock helt emot andra trender i regionen, som t.ex. accepterandet av demokratisk styrelseform inom den mera moderata formen sunnitisk islamism och framväxten av en allt större ung, urban och liberalt orienterad medelklass. De ideologiska konflikterna i de arabiska samhällena, inklusive mellan moderat sunnitisk islamism och salafistisk extremism, riskerar därmed att öka och komma att vara av stor betydelse för säkerhetsdynamiken i regionen under de kommande 5-10 åren.

Spänningarna mellan sunniter och shiiter har också ökat bland annat till följd av salafismens anti-shiitiska doktriner. Konflikten mellan sunni och shia, som förstärkts till följd av spridningen av sunnitisk salafism och jihadism samt av rivaliteten mellan Saudiarabien och Iran bedöms vara viktig för säkerhetsutvecklingen i MENA även på lång sikt.

5.4.4 Jihadism

Jihadismen – dvs. den våldsbejakande sunnitiska islamism som syftar till att etablera renlärliga sunnislamiska stater i regionen, bekämpa västs inflytande såväl som andra trosinriktningar – har ökat i MENA under de senaste decennierna, i synnerhet under 2000-talet. Jihadismens i dag mest kända organisationer är IS

¹¹³ Talibanernas islam är baserad på sunnitisk deobandiislam men också influerad av både wahhabismen och pashtunsk stamkultur.

¹¹⁴ Roy (2004).

och al-Qaida-relaterade organisationer som t.ex. al-Qaida på den arabiska halvön (i Jemen), Jabhat al-Nusra (Syrien), al-Qaida i det islamiska Maghreb (Nordafrika) och al-Qaida på Sinaihalvön (Egypten). Jihadismens framväxt har närt av bristen på demokrati i regionen, auktoritära regimers ofta brutala repression av islamistiska rörelser, USA:s ”krig mot terrorismen”, auktoritära regimers massmediala manipulering av bilden av yttre fiender (t.ex. vad gäller Israel), spridningen av idén om en så kallad kamp mellan shia- och sunniislam, situationen för palestinierna, krigen i Afghanistan, Irak och Syrien samt politiska vakuum i sönderfallande eller svaga stater. Den militanta jihadismen nås också av politisk marginalisering av sunniter i vissa stater, utbredd fattigdom, beskurna mänskliga rättigheter samt upplevda etniska säkerhetsdilemman (dvs. hot från andra religiösa grupper).

Den jihadistiska ideologin går bl.a. tillbaka till 1960-talets Egypten. Under Nassers militärdiktatur användes repressiva metoder för att bekämpa det växande inflytandet från MB.¹¹⁵ Att al-Sisis regims i Egypten utnyttjar liknande repressiva metoder i dag som Nasser en gång gjorde för att bekämpa egyptiska MB är därför mycket oroande för säkerhetsutvecklingen i regionen i stort. Utvecklingen i Egypten, arabvärldens största land (där också MB först uppstod), får ofta regionala spridningseffekter (se: den arabiska våren).

Forskning visar att jihadisterna har radikaliserats till följd av statlig repression, krig och/eller indoktrinering (t.ex. på internet).¹¹⁶ Detta kan exempelvis ske på olika sätt. Externa aktörer kan indoktrinera individer och grupperingar till att genomföra attentat mot påstådda fiender. Exempelvis anses länder som Qatar, Turkiet, Saudiarabien och FAE ha gett stöd till grupperingar i Libyen och Syrien för att främja egna intressen. Auktoritära regimer i MENA (oavsett om de är sekulära, sunnitiska eller shiitiska) har också främjat hotbilder för att rättfärdiga sina styren både internt och externt. Exempelvis kan ett hanterbart hot från jihadisterna vara av nytta – något som t.ex. använts av al-Assad i Syrien och al-Maliki i Irak – för att motivera auktoritärt styre som politiskt exkluderar sunnitiska befolkningsgrupper.

Samtidigt kan stödet till olika väpnade grupperingar utgöra hot mot regimerna själva. Jihadismens målsättning är inte primärt att bekämpa väst (”the far enemy”) utan stater i regionen (”the near enemy”); Saudiarabien och Egypten, vilka uppfattas som religiöst avfälliga stater, har framför allt varit måltavlor för denna jihadism. I ökad grad har dock jihadismen under senare år fokuserat på icke-sunnitiska regimer (t.ex. Irak och Syrien).

Krigen i Syrien, Irak, Libyen, Jemen, Afghanistan och Pakistan, vilka lett till sönderfallande stater, har också bidragit till att öka jihadismens inflytande i Mellanöstern. Trenden går mot en ökad roll för jihadismen, inte det omvända

¹¹⁵ Kepel, (2004) och (2005).

¹¹⁶ Brown, et al (2006); Ottaway och Hamzawy (2008).

som länge hävdats. Att bekämpa jihadismen, inklusive IS, kan inte göras i en handvändning och enbart med militära metoder. Att endast använda militära strategier för att bekämpa terroristorganisationer i regionen riskerar snarare att göda dessa extremist rörelser. Jihadismen i MENA kommer sannolikt även på längre sikt utgöra ett hot mot stater och grupper i regionen liksom mot väst.

5.4.5 Sammanfattning

Islamismen i dess nuvarande huvudformer – moderat sunnitisk, shiitisk, salafistisk och jihadistisk – kommer sannolikt på olika sätt påverka inomstatlig säkerhetsdynamik i Mellanösterns stater även på lång sikt. Oavsett om det handlar om striden för eller mot demokrati eller kampen för eller emot terrorismen så kommer islamismer i olika varianter sannolikt ha framträdande roller. Politiserad islam kommer med andra ord ha stor betydelse för säkerhetsutvecklingen även på lång sikt.

5.5 Strukturella trender

Den auktoritära ordningen i MENA hotas inte bara av ett sjunkande energipriset, folkliga islamistiska rörelser och jihadism utan också av strukturella trender länkade till modernisering, globalisering, demografiska förändringar och teknikutveckling. Dessa strukturella trender och dess potentiella effekter analyseras nedan.

5.5.1 Medelklassens framväxt, demografiska förändringar och ojämlikhet

Under 2000-talet har den ekonomiska tillväxten i en stor del av Mellanöstern varit relativt snabb, bland annat till följd av ett högt olje- och gaspris, ökad turism i t.ex. Nordafrika och utveckling av industri- och servicesektorerna i t.ex. Israel, Iran och Turkiet. Detta har inte bara bidragit till att berika statseliter och företrädare för näringslivet utan också till att den urbana medelklassen har vuxit i storlek. Denna medelklass, som blivit allt mer välbeställd, gör i dag anspråk på ökat politiskt inflytande och är generellt missnöjd med de auktoritära och korrupta regimer som styr många stater i regionen. Medelklassens framväxt gör att de gamla rentier- och gatekeeperstaterna sannolikt inte är hållbara på sikt; de behöver sannolikt förändras genom politiska reformer om de ska kunna överleva. Medelklassens framväxt är ett betydande skäl, om inte det viktigaste, till den s.k. arabiska våren, och utgör således en potentiellt viktig faktor att beakta för MENA:s långsiktiga stabilitet. Därtill har demografiska förändringar och

klyftorna mellan rika och fattiga, som upplevs öka i många samhällen, stor betydelse för inrikes stabilitet.¹¹⁷

Befolkningen i MENA har vuxit mycket snabbt samtidigt som den blivit yngre. I ett samhälle med en stor andel unga är politisk aktivism och protester mer sannolika. Det faktum att arbetslösheten, inte minst bland unga, är hög i många länder gör situationen än mer explosiv. Ungdomar utan framtidshopp och utsatta för auktoritärt styre bedöms också som mer sannolika rekryter till väpnade grupperingar (t.ex. IS).

Samtidigt har staternas i många fall partiella delaktighet i den ekonomiska globaliseringen gynnat vissa grupper och missgynnat andra. Ojämligheten i stater inom regionen har i flera fall ökat.¹¹⁸ Medan statseliterna berikat sig lever fortsatt betydande befolkningslager i relativ fattigdom. Detta bidrar att genera ilska och motstånd mot regimerna.

Avslutningsvis betyder trenderna mot en allt större och politiskt medveten medelklass, en ung och i ökad grad frustrerad befolkning samt stora ekonomiska klyftor att folkliga protester sannolikt kommer att fortsätta.¹¹⁹ Detta gäller främst arabvärlden men också stater som Israel, Iran och Turkiet där en stor del av den urbana befolkningen är kritisk mot regeringarna till följd av bland annat deras ekonomiska politik och avslöjanden om korruption.

Dessa strukturella trender, som bidrog till att tända gnistan till den arabiska våren, kommer sannolikt fortsätta utgöra hot mot auktoritära och korrupta regimer under bedömandeperioden. De fysiska och digitala torgen kommer sannolikt förbli samlingsplatser för regimkritiska sociala rörelser, sekulära så väl som religiösa.

5.5.2 Informations- och kommunikationsrevolutioner

Säkerhetsimplikationerna av ovan nämnda demografiska, ekonomiska och sociala trender accentueras av den teknologikutveckling som lett fram till informations- och kommunikationsrevolutioner i MENA.

Upplösningen av de statliga tv-monopolen och spridningen av panarabiska satellitkanaler, som t.ex. qatariska *al-Jazeera* eller saudiska *al-Arabiyya*, har också bidragit att minska staters kontroll över medborgarna genom att ge ökad tillgång till information, även kritisk sådan, om regeringar. Propagandan på statlig radio och tv har kompletterats av en mängd kanaler där bland annat interna problem i staterna i Mellanöstern belyses. Satellitkanalerna har

¹¹⁷ Ansani & Daniele (2012).

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Nasr (2009).

medvetandegjort stora delar av befolkningarna om problem som korruption och möjligheterna med alternativa politiska system och sätt att leva.¹²⁰

Staternas kontroll över informationsflödena har dessutom minskat ytterligare under senare år till följd av ökad tillgång till datorer, mobiltelefoner och internet. Alternativa nyheter till de som auktoritära stater vill förmedla sprids på nyhetsajter och i sociala medier.

Den ökade tillgången på datorer, mobiltelefoner och internet har dessutom gjort kommunikation och social mobilisering enklare och snabbare. Genom kommunikationsteknologin och sociala medier kan folkliga proteströrelser snabbt mobiliseras vilket regimerna kan få svårt att hantera. Kommunikation via internet används också av extremrörelser som IS och al-Qaida för rekrytering och kommunikation.

Hur stater i regionen kommer att hantera utmaningarna från en växande ung och politiskt medveten medelklass med tillgång till informations- och kommunikationsteknologier kommer att vara avgörande för utvecklingen i regionen under en lång tid framöver. Ett alternativ som kan uppfattas stå till buds för regimerna är att öka kontrollen över internet och informationstillgången, t.ex. genom censur och fängslande av obekväma journalister och aktivister (något som också är vanligt). Det är dock tveksamt om dessa metoder på sikt kan hindra svallvågorna från de sociala, ekonomiska och tekniska utvecklingarna. Ett annat alternativ är att staterna väljer att gå i riktning mot demokrati och ökad öppenhet. Växelverkan mellan staternas beslut i dessa frågor och folkets respons kommer att vara en viktig faktor som kommer påverka säkerhetsutvecklingen under bedömandeperioden.

5.6 Sammanfattande analys

De strategiska faktorer och strukturella trender som analyserats i detta kapitel kan verka spretiga. Men de belyser ur olika vinklar förutsättningar för och förändrade drivkrafter bakom den inomstatliga säkerhetsdynamiken i MENA. Genom analysen av historiska utvecklingslinjer, auktoritära staters maktmedel och svagheter, politisk islams växande roll samt strukturella trender relaterat till modernisering, globalisering och demografiska förändringar kan vi skissa kring hur den inomstatliga säkerhetsdynamiken i MENA möjligen kan komma att utvecklas på sikt.

För det första bedöms den inomstatliga säkerhetsdynamiken i MENA fortsatt komma att påverkas av historiska faktorer som etablerades under kolonialperioden och till följd av pågående moderniseringsprocesser. De gränser, stater och interna maktstrukturer som grundlades under kolonialtiden utgör i dag

¹²⁰ Sakr (2007).

rötter till konflikter i Irak, Syrien, Libanon och Israel/Palestina. Dessa bedöms fortsätta att skapa osäkerhet och instabilitet i regionen även på lång sikt. Krigen och konflikterna i Levanten kan potentiellt leda till en förändrad regional ordning där tidigare undertryckta grupper som shiaaraber och kurder antar mer framträdande roller, kanske till och med i nya och självständiga stater. I de regionala stormakterna Saudiarabien, Iran, Israel och Turkiet kommer moderniseringsprocesserna samt interna ideologiska, religiösa och etniska motsättningar fortsatt ha stor betydelse. Oavsett om det gäller kampen för eller emot auktoritärt styre (i Saudiarabien och i Iran), för eller mot auktoritära tendenser och diskriminering av minoriteter (i Turkiet), för eller emot ockupationspolitik (i Israel/Palestina) så kan säkerhetsdynamiken i dessa nyckelstater bli negativ, leda till instabilitet och resultera i regionala spridningseffekter.

För det andra bedöms auktoritära stater kunna ha viss förmåga att motverka folkliga uppror med hjälp av patron-klient-strukturer, gruppsolidaritet samt det instrumentella användandet av inkomster från olja och gas. En svaghet för regimerna är dock beroendet av ett högt energipris och de allt större svårigheterna att hantera både fredliga protester med krav på demokratisering såväl som väpnade uppror och terrorism. Mobilisering av kollektiva sub- eller transnationella identiteter, t.ex. baserade på religion eller etnicitet, förväntas också att fortsätta användas som instrument, vilket skapar samhälleliga spänningar. Risken finns att politiska och väpnade konflikter i MENA fortsatt kommer att anta en sekteristisk dimension, t.ex. i form av polarisering mellan shia och sunni.

För det tredje bedöms politiserad religion, i synnerhet politisk islam, fortsätta spela en viktig roll i MENA. Politisk islam uttrycks dock på många olika sätt och kan användas av olika aktörer med vitt skilda syften. Auktoritära stater såsom Saudiarabien och Iran understödjer salafistiska respektive shiamuslimska strömningar för att stärka sitt inflytande, föra krig genom ombud samt för att samtidigt stärka sin inrikespolitiska legitimitet. Islamismens kanske mest framträdande uttryck är som representant för folkligt populära politiska partier och sociala rörelser som ofta kräver ökade politiska rättigheter och ekonomisk omfördelning av de samhälleliga resurserna. Detta gäller både i shiaislamiska och sunniislamiska länder och områden.

Islamismen kan också vara våldsbejakande inom stater. Shiamuslimska och sunnimuslimska miliser bekämpar t.ex. varandra i krigen i Syrien och Irak. Negativt för utvecklingen i regionen är spridningen av jihadiströrelser som IS och andra al-Qaida-liknande grupper. Dessa hotar säkerheten i regionen liksom potentiellt även i Europa. Sammantaget kommer politisk islam i olika former fortsätta att påverka inomstatlig säkerhetsutveckling i MENA – avseende regimstabilitet, folkliga protester och väpnat våld, inklusive terrorism.

För det fjärde är samhällena i MENA under förändring till följd av moderniseringsprocesser, globalisering och teknikutveckling. Detta utgör stora utmaningar för regimerna i regionen som ofta är baserade på arkaiska maktstrukturer där klan och religion understödda av energiinkomster utgör fundamenten. Flera strukturella trender gör att denna vitt spridda maktordning i arabvärlden sannolikt inte är hållbar på lång sikt. Den växande medelklassen i regionen kräver politiskt inflytande. De ekonomiska klyftorna i samhällena bidrar till krav på social rättvisa. Den stora unga urbana befolkningens frustration över tingens tillstånd ökar och förstärks av hög ungdomsarbetslöshet. Informationsrevolutionen bidrar till att medvetandegöra befolkningar om missförhållanden som korruption. Kommunikationsrevolutionen förenklar och snabbar på möjligheterna för kollektiv mobilisering.

Sammantaget pekar detta på att många stater i MENA samtidigt befinner sig i en *transitionsfas* där ”folkets röst” blir allt högre. Om detta stämmer var den så kallade arabiska våren knappast en tillfällig händelse utan ett uttryck för bredare strukturella trender, som i så fall fortsatt kommer göra sig påminda under bedömandeperioden. Vad som bör beaktas är dock att *transitionsperioder* från diktatur till demokrati ofta har kännetecknas av bakslag, instabilitet och ökad osäkerhet inklusive krig (t.ex. i Europa). Mellanöstern utgör inget undantag.

6 Regional säkerhetsdynamik: faktorer och trender

Några av de mera framträdande faktorerna för studiet av internationella relationer (IR) är de som berör ekonomisk och militär maktbalans; alliansbildningar; multilaterala institutioner; demokratiutveckling; och ekonomisk integration mellan länder. Förändringar för dessa faktorer ligger till viss del till grund för studiens bedömning av säkerhetsutvecklingen i MENA på lång sikt. Nedan studerar vi förändringar för dessa variabler över tid och diskuterar hur detta kan komma att påverka den säkerhetspolitiska dynamiken i regionen på sikt.

6.1 Maktförskjutningar

I denna studie konstateras att en rad ekonomiska och militära maktförskjutningar har skett. Nedan identifieras särskilt tre förändringar i maktbalanser. Dessa förskjutningar bedöms sannolikt komma att påverka säkerhetsutvecklingen under bedömandeperioden. Fokus ligger här på relativ ekonomisk och militär makt (alliansrelationer diskuteras i 6.2).

För det första har det ägt rum en maktförskjutning mellan staterna i arabvärlden under de senaste decennierna om man ser till storleken på ekonomierna och försvarsbudgetarna samt vad gäller regionalt inflytande. Detta blir särskilt tydligt i fallet Egypten, vars stats inflytande minskat relativt Golfstaterna. Egypten är arabvärldens folkrikaste stat och hade decennierna efter självständigheten en förhållandevis stor ekonomi och militär förmåga, vilket tidigare översatts i inflytande i andra grannländer så som Jemen, Irak, Syrien, Palestina och Sudan m.fl. De stora energirikedomarna i och kring Gulfen har emellertid möjliggjort för Golfstater som Saudiarabien att succesivt passera Egypten både vad gäller BNP och försvarsbudgetstorlek samt överta dess roll som mest inflytelserika arabiska aktörer.¹²¹

Saudiarabien är i dag arabvärldens största ekonomi och enda medlem av G20; Riyadh har dessutom världens fjärde största försvarsbudget (efter USA, Kina och Ryssland).¹²² Saudiarabiens inflytande i regionala organ, som Arabförbundet och GCC, såväl som i länder som Irak, Jemen, Syrien, Libanon och Bahrain är betydande. Saudiarabiens ekonomiska bistånd till Egypten, Jordanien, Marocko och Palestina har varit stort de senaste åren och väntas så förbli om den regionala instabiliteten består. Spridningen av konservativa islamiska värderingar och

¹²¹ Stockholm International Peace Research Institute (SPIRI), "SIPRI Military Expenditure Database 1988-2013"; Maddison, "Historical Statistics of the World Economy: 1-2006 AD, Table 1: GDP Levels"; The World Bank database. "GDP (current US\$)" (2014).

¹²² Perlo-Freeman & Solmirano (april, 2014).

normer i regionen är en av effekterna av den ökade saudiska makten och inflytandet. Andra energirika arabiska Golfstater som FAE och Qatar har också ökat sitt regionala inflytande och på olika sätt varit inblandade i utvecklingen i t.ex. Jemen, Palestina, Egypten, Bahrain, Syrien och Libyen. Även affärsmän i dessa länder har påverkat det säkerhetspolitiska landskapet genom att finansiera rörelser och ideologiska strömningar (såväl i Asien, MENA som i stora delar av Afrika). Mot bakgrund av skiftena i den ekonomiska och militära balansen bland arabstaterna är det inte överaskande att de viktigaste externa aktörerna i konflikttrubbade Syrien, Irak, Jemen och Libyen har varit auktoritära stater från Gulfen. Den regionala stormakten Egypten har dessutom blivit en arena för rivalitet mellan arabiska Golfstater.

För det andra har den ekonomiska tillväxten och militärutgifterna i Turkiet och Iran (tillsammans förändrad regional dynamik och utrikespolitik i Ankara och Teheran) över tid bidragit till att öka dessa staters inflytande i övriga MENA. Båda länderna har upplevt *relativt* god ekonomisk utveckling sedan 2000-talet, även om den tuffa sanktionsregimen numera i allt högre utsträckning kommit att påverka Irans ekonomi negativt.¹²³ Irans inflytande i regionen har dock knappast minskat på grund av sanktionsregimen (den har t.ex. ökat i Irak). Både Turkiet och Iran har ökat sina försvarsutgifter relativt många andra stater i regionen.¹²⁴ De har båda också betydande inflytande i grannländer som t.ex. i Irak. Turkiet har under AKP-partiets styre ökat sitt fokus på MENA och i synnerhet sina relationer till MB-relaterade grupper och i stater som Irak.

Iran har sedan den islamiska revolutionen haft en aktivistisk utrikespolitik och försökt öka regimens regionala inflytande, inte minst genom att vara frontlinje i den så kallade motståndsrörelsen mot Israel och genom att ge stöd till arabiska shiamuslimska grupper. Detta har möjliggjorts bl.a. med hjälp av stora inkomster från olja och naturgas. Iran gynnades dessutom geopolitiskt av att USA med militära medel ersatte Baathregimen i Irak med ett shiamuslimskt majoritetstyre; de tre stora shiamuslimska partierna i Irak har alla goda relationer till Teheran. Iran ger vidare politiskt, religiöst, ekonomiskt och/eller militärt bistånd till grupper i Irak, Syrien, Libanon, Jemen och Gaza – något som sannolikt bidrar till ett betydande regionalt inflytande.¹²⁵

För det tredje har det upplevda hotet om förändrad militär maktbalans i MENA – om Iran skulle få kärnvapen – varit en drivande faktor bakom den säkerhetspolitiska dynamiken under det senaste decenniet. Saudiarabien och Israel har varit de stater i regionen som främst agerat för att hindra vad de upplever vara direkta hot mot den regionala ordningen och sina egna nationella intressen.

¹²³ The Economist (november 2014).

¹²⁴ SIPRI (2014).

¹²⁵ Se t.ex. Kagan *et al* (maj 2012).

Rivaliteten mellan Saudiarabien och Iran har varit ett faktum i decennier, men intensifierats till följd av osäkerheten kring intentionerna bakom Irans nukleära program. Denna rivalitet har i sin tur resulterat i intensifierade konflikter genom ombud i flera länder, som Syrien, Libanon, Jemen, Irak, Bahrain och Palestina. Om Iran blir en kärnvapenmakt finns det betydande risk för att Saudiarabien – med hjälp av sina nära band till Pakistan – också utvecklar kärnvapen. Saudiarabien har, enligt läckta amerikanska ambassadtelegram vid upprepade tillfällen uppmanat USA ”att hugga huvudet av ormen” (vilket sannolikt är en omskrivning för militär intervention i Iran).¹²⁶ Om Iran blev en kärnvapenmakt skulle andra stater i regionen sannolikt också komma att påbörja kärnvapenprogram.

Israel, som har kärnvapenmonopol i MENA, ser det iranska programmet som ett hot mot den regionala ordningen och sin säkerhet, potentiellt även mot sin existens. Den aggressiva iranska retoriken om att Israel måste upphöra att existera tillsammans med Teherans stöd till Hizbollah i Libanon samt Hamas och Palestinska Jihad i Gaza (dvs. vid norra och södra gränsen mot Israel) bidrar inte till ökad tillit. Israel har å sin sida sannolikt genomfört operationer i Iran för att omintetgöra det nukleära programmet och har utövat påtryckningar på USA om att stoppa det iranska programmet, genom hårda sanktioner alternativt militära angrepp.

Sammanfattningsvis har faktiska förändringar och möjliga skiften i ekonomiska och militära maktbalanser påverkat den regionala säkerhetsdynamiken. De pågående väpnade konflikterna i regionen, som är arenor för *proxy*-konflikter mellan regionala stormakter, tillsammans med osäkerheten kring Irans nukleära program, riskerar att öka de säkerhetspolitiska spänningarna i regionen. Ett avtal mellan P5+1 (FN:s säkerhetsråds permanenta medlemmar och Tyskland) och Iran om att begränsa det nukleära programmet skulle däremot kunna mildra konflikterna mellan regionala stormakter i regionen.

6.2 En försvagad och utmanad USA-ledd regional ordning

Den regionala säkerhetspolitiska ordningen i MENA är präglad av den amerikanska hegemonin.¹²⁷ De flesta stater i MENA är således på ett eller annat sätt del av den amerikanska säkerhetsarkitekturen. Denna grundläggande säkerhetspolitiska arkitektur förväntas inte förändras nämnvärt under de kommande 5-10 åren. Betydelsen av fortsatt politisk, ekonomisk och militär närvaro väntas bestå för att säkerställa strategiska flöden till och från regionen samt fortsatt stöd till allierade.

¹²⁶ Mohammed & Colvin (november 2010).

¹²⁷ För mera om den amerikanska politiken i regionen och mot Gulfregionen, se Ayoob (2011).

USA baserar den regionala ordningen på nära militära relationer till främst Turkiet, Israel, Egypten och Gulfstater som Saudiarabien, Qatar, FAE och Bahrain. De militära relationerna skiljer sig dock åt och fyller olika funktioner i USA:s säkerhetspolitiska struktur. Som nämnts ovan är Israel centralt och stödet omfattande. Skyddet av Israel innebär att relationerna med andra stater i MENA påverkas. Israel och Egypten, som har nära militära samarbeten, får båda årligen omfattande militärt bistånd från Washington (delvis för att säkra Camp David-avtalet). Turkiet är medlem av Nato. Saudiarabien har sedan länge haft ett nära strategiskt samarbete med USA. Qatar, Förenade Arabemiraten och Bahrain är värdländer för *US Central Command*, en flygbas respektive den femte flottan. De arabiska Gulfstaterna investerar vidare betydande kapital i vapensystem från USA och dess allierade. I Nordafrika fyller både Marocko och Algeriet viktiga funktioner för att bekämpa terrorklassade grupper som utgör hot mot USA och dess allierade. Nära samarbeten i kontra-terrorfrågor finns också med bland annat Jemen.

Det har dock alltid funnits stater i regionen som utmanat den USA-ledda ordningen: Iran efter den islamiska revolutionen, Irak under Saddam Hussein, Libyen under Muammar Gaddafi och Syrien under Assaddynastin samt en rad väpnade organisationer. I dag är de främsta upplevda hoten mot den amerikanska regionala ordningen och dess nationella intressen i MENA dels Iran-axeln (Iran tillsammans med dess allierade i framför allt Syrien, Libanon och Irak), dels väpnade grupper som al-Qaida, IS och Jabhat an-Nusra. Attityden till förhållandevis moderata islamistiska rörelser som MB har varit ambivalent (skiftat över tid och i olika kontexter) men generellt negativ.

Under det senaste decenniet har den amerikanska ordningen gradvis försvagats – både i relation till sina motpoler (Iran och al-Qaida) men också internt.¹²⁸ Både Iran-axeln och de olika regionalt verksamma väpnade grupperingarna har sedan det s.k. kriget mot terrorismen inlett starkt sina positioner. Den militära interventionen i Irak (2003) har indirekt bidragit både till att göra Bagdad till en av Teherans närmaste allierade. Politiska och/eller militära förändringar i Libanon, Afghanistan, Jemen och Irak har medverkat till att förstärka Irans regionala roll. Kriget i Irak, Syrien, Jemen och Libyen har dessutom skapat vakuum som al-Qaida-relaterade grupper ofta fyllt.

Inom det amerikanska allianssystemet har det också uppstått allvarliga friktioner. Uppfattningar om att USA är försvagat, obeslutsamt och allt mindre intresserat av MENA verkar vara utbredda.¹²⁹ USA:s energirevolution genom s.k. *fracking*, vilket minskar beroendet av olja och gas från MENA, tillsammans med förändrade strategiska prioriteringar på det globala planet (framför allt större fokus på Kina) ökar oron i regionen. Denna oro tycks främst bygga på att USA,

¹²⁸ För mera om den amerikanska MENA-strategin se t.ex. Danhar (2013, kap. 5).

¹²⁹ Se t.ex. Gordon (oktober 2013).

på gott och ont, inte kommer spela samma dominanta roll som tidigare. Obamaadministrationens motvilja att använda militärt våld, i synnerhet marktrupper, i regionen förstärker dessa tankegångar.

Sammanfattningsvis finns det alltså friktioner inom den amerikanska regionala ordningen. Dels finns spänningar mellan Washington och stater som agerar i strid med USA:s policy samt mellan stater inom den regionala ordningen, så som mellan *status quo*-stater (som Saudiarabien och FAE) och mer politiskt radikala makter (som Qatar och Turkiet). Om den USA-ledda ordningen fortsätter försvagas kommer det sannolikt ha negativ effekt på relationerna mellan stater i regionen.

Även om USA:s intressen i regionen kan komma att minska är det dock uteslutet att Washington skulle lämna MENA därhän under de närmaste 5-10 åren. USA förblir sannolikt fortsatt den viktigaste aktören i MENA under bedömandeperioden.

6.3 Svaga och exkluderande regionala multilaterala institutioner

Regionala organisationer har fått en ökad roll i den internationella ordning som vuxit fram efter det kalla kriget. För närvarande finns tre större multilaterala organisationer i MENA: 1) Arabförbundet¹³⁰ (AL), 2) Golfstaternas samarbetsråd¹³¹ (GCC) och 3) den Islamiska Konferensen (OIC)¹³².

I MENA har emellertid de existerande regionala organisationerna inte spelat den roll man skulle kunna ha väntat sig. Behoven av bredare regional samsyn och fredsskapande aktiviteter är stora. Samtidigt är den politiska komplexiteten i dagens MENA så stor att de regionala organisationer som är verksamma redan ofta är låsta i sitt arbete. Exempelvis erkänns många arabstater medan inte Israel medan Iran och flera sunniarabiska regimer ser med misstro på varandra).

Arabförbundet (22 medlemsstater) är den mest aktiva organisationen och har under senare år spelat en allt större roll avseende regionens oroshärdar som Libyen och Syrien (bl.a. en ”*fact-finding mission*”). Egypten är ordförandestat trots att regionens verkliga makthavare befinner sig i Golfregionen.¹³³

¹³⁰ Vars mål är att avsluta kolonialism, upprätthålla suveränitet samt ett motstånd mot den sionistiska staten, ett promoverande av arabisk kultur, infrastruktur och samarbete i regionen (Zouave 2014, s. 252).

¹³¹ Vars mål syftar till att uppmuntra integration inom områden så som ekonomi, tull, kommunikation, utbildning och kultur (Zouave 2014, s. 251).

¹³² Vars övergripande mål är att uppmuntra och skydda gemensamma intressen i den islamiska världen.

¹³³ Elvemar (2015, s. 200).

GCC (6 medlemsstater) är en förhållandevis passiv organisation dominerad av Saudiarabien.¹³⁴ I samband med upproret i Bahrain samlades dock trupp under den s.k. *Al Jazeera Shield Force* för att slå ned de folkliga protesterna i landet.

OIC (57 medlemsstater) företräder flertalet stater bortom MENA och tar inga särskilda uppgifter i anspråk för att hantera säkerhetsfrågor i regionen.

Sammanfattningsvis saknar MENA en välfungerande och effektiv regional organisation som kan föra samman regionens stater för att hantera säkerhetspolitiska utmaningar. Vidare är flera viktiga stater oföreträdda, som Israel, Iran, Turkiet samt statslösa grupper (t.ex. kurder).¹³⁵

Att MENA saknar starka och inkluderande multilaterala organisationer för att hantera säkerhetsfrågor pekar mot en begränsad regional förmåga att lösa inomregionala kriser även på lång sikt. Inga multilaterala institutioner för samman MENA:s stormakter (Israel, Saudiarabien, Iran, Egypten och Turkiet) för att hantera regionens säkerhetsutmaningar. Vidare är de existerande institutionerna generellt väldigt svaga. Detta har negativa implikationer för säkerhetsdynamiken i MENA; till följd av de svaga och exkluderande institutionerna flammalar konflikter lättare upp och blir svårare att lösa.

6.4 Demokratiskt underskott

I *Freedom House's* rapport om politiska och civila rättigheter i MENA (2014) konstateras att utvecklingen sedan föregående års studie blivit sämre och att regionen har de värsta förhållandena relativt till andra regioner.¹³⁶ I studien anses bara ett land vara "fritt" (Israel) medan 5 länder är delvis fria. 12 länder i MENA är icke-fria. Flera länder, som Egypten, Syrien och Bahrain och Libanon, har blivit än mer ofria. Under 2013 förlorade Egypten i princip alla sina demokratiska framsteg som vunnits efter den arabiska våren.¹³⁷

Den s.k. arabiska våren har inte gett önskad effekt på demokratiutvecklingen i regionen, med undantag för t.ex. Tunisien. Samtidigt är bilden inte helt mörk om man ser till enskilda framsteg för vissa grupper. Exempelvis har arabiska kvinnors situation på olika platser i regionen uppmärksammats.¹³⁸

En statsvetenskaplig hypotes hävdar att det finns ett samband mellan ökad demokratisering och fred. Om denna hypotes stämmer betyder det att säkerhetsutvecklingen i MENA fortsatt ser mörk ut.

¹³⁴ Eriksson och Atarodi (2012).

¹³⁵ Wallenstein och Bjurner (2015).

¹³⁶ Freedom House (2014).

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Mhenni (2012).

6.5 Begränsad regional ekonomisk integration

En utbredd tes inom statsvetenskapen är att ökad handel mellan stater tenderar att öka möjligheten till beroenden och minska förutsättningar för väpnade konflikter. Utifrån detta perspektiv finns dock mer att önska i MENA. Enligt Världsbanken är handeln inom MENA dåligt utvecklad. Detta märks även subregionalt i Nordafrika, Levanten och Gulfen.

För närvarande finns få frihandelsavtal staterna emellan. Samtidigt som den ekonomiska globaliseringen delvis nått regionen har staterna inte integrerats med varandra i någon högre grad (jämför med Östasien, Europa, Nordamerika). En orsak är den bristande tilliten mellan många stater i regionen. Andra bidragande faktorer kan vara bilaterala rivaliteter, bristande produktionskapacitet och know-how, begränsad diversifiering, *rentier-state*-mentalitet, överreglering, politiskt styrda motiv etc.

Enligt liberal teoribildning bidrar ekonomiskt utbyte till att minska risker för konflikter i mellanstatliga relationer. Den bristande ekonomiska *interdependensen* i regionen utgör från detta perspektiv en utmaning för säkerhetsutvecklingen i regionen på sikt.

6.6 Sammanfattning

Utvecklingen på regional nivå kommer sannolikt ha stor påverkan på både inomstatlig och mellanstatlig säkerhet under bedömandeperioden. Analysen av centrala variabler inom den statsvetenskapliga forskningen pekar mot fortsatt regional instabilitet. Auktoritärt styre är fortsatt den dominerande styrelseformen i MENA. Den ekonomiska integrationen och interaktionen mellan stater är begränsad. Samtidigt är de multilaterala institutionerna svaga och exkluderande. Detta innebär sammantaget att det fortsatt blir svårt att hantera konflikter i regionen och att sannolikheten för statlig våldsanvändning både internt och externt fortsatt kommer att vara hög.

Vidare har förändringar inom såväl den regionala ekonomiska och militära maktbalansen som av alliansmönster inneburit säkerhetspolitiska konsekvenser. Den USA-ledda säkerhetsordningen i MENA är både försvagad internt och utmanad externt. Detta kan på sikt öppna upp för nya externa aktörer men också bidra till ökade friktioner i regionen. Samtidigt har den ekonomiska och militära maktförskjutningen de senaste decennierna bidragit till att öka de arabiska Golfstaternas inflytande regionalt. Nationell och regional utveckling har också gjort att Turkiet och Iran blivit allt viktigare aktörer i regionen. Den mellanstatliga säkerhetsdynamiken i MENA centreras från ett maktbalansperspektiv framför allt till frågan om Irans kärnenergi-program. Viljan att förhindra iranska kärnvapen och ökat iranskt inflytande i regionen driver mycket av säkerhetsdynamiken i regionen. Ett avtal om Irans kärnenergi-program

som accepteras av regionens inflytelserika stater kan å andra sidan bidra till ett förändrat och mer positivt säkerhetsklimat i MENA på sikt.

7 Slutsatser: säkerhetspolitisk utveckling på 5-10 års sikt

Den säkerhetspolitiska situationen i MENA har under de senaste åren blivit allt mörkare. Den arabiska vårens hopp om politisk förändring har inte lett till demokrati utan istället resulterat i fortsatt auktoritärt styre. I de stater där de arabiska upproren fick störst politiska effekter (Egypten, Jemen, Libyen, Syrien) har situationen vänts till instabilitet och väpnade konflikter. Krigen i Irak och Syrien har bidragit till ökade regionala spänningar, ökad extremism och humanitära katastrofer av enorma proportioner. Samtidigt har de interna spänningarna ökat i Turkiet medan Israel-Palestina-konflikten sakta men säkert har gått i negativ riktning. Två ljuspunkter är utvecklingen i Tunisien, där demokrati börjar få fäste, och Iran, där en ny moderat politisk ledning har ökat förhoppningarna om att en politisk lösning vad gäller konflikten kring kärnenergiprogrammet är möjlig. Samtidigt finns faktorer som kan förhindra fortsatt positiv utveckling i dessa stater.

Sammantaget bör Sverige och EU förbereda sig för ett oroligt decennium i MENA där behoven av kreativa diplomatiska lösningar, omfattande humanitärt bistånd och fredsfrämjande- och fredsbevarande insatser kommer att vara stora. Politisk, ekonomisk, diplomatisk, och militär kraftansamling kommer att vara centralt. Dessa ansträngningar kommer dels att behöva hantera kriser här-och-nu men även motverka långsiktigt negativa trender.

Nedan diskuteras i punktform frågor och utvecklingar som sannolikt kommer att vara centrala för den säkerhetspolitiska dynamiken i regionen under det kommande decenniet.

- *Krigen i Syrien/Irak.* En av de värsta konflikterna i MENA:s samtida historia pågår för närvarande i Levantens två folkrikaste stater. Flyktingkriserna kan vara bland de mest omfattande sedan andra världskriget. Till detta kommer att al-Qaida-länkade grupper, som Jabhat an-Nusra och IS, tagit över stora landområden i båda länderna. Framväxten av extremistgrupper är dock symptom på problemen i regionen snarare än orsak till dessa. Krigen göds av rivalitet mellan globala och regionala makter.

Två faktorer kommer att vara centrala för konflikternas fortsatta utveckling: 1) omvärldens politiska vilja att hantera *konfliktutvecklingen* samt 2) hur omvärlden väljer att hantera *konfliktens grundorsaker*. Exempelvis skulle förbättrade relationer mellan väst och Ryssland, liksom en överenskommelse mellan P5+1 om Irans nukleära program potentiellt kunna utgöra förutsättningar för steg mot en lösning av konflikterna. Detta kräver dels att de regionala stormakterna (i synnerhet

Israel och Saudiarabien) finner denna utveckling gynnsam. Dels krävs nationella kompromisser där Iraks och Syriens alla religiösa och etniska grupper inkluderas.

Mycket tyder emellertid på att Irak/Syrien inte kommer att stabiliseras på kort sikt. En fortsatt fragmentering och på sikt delning av dessa stater är inte osannolikt.

- *Terrorismen väntas tillta i regionen samtidigt som den utgör ett säkerhetshot för Europa även på sikt. Hoten från terrorismen kan dock motivera närmare politiska engagemang för att lösa konflikter i området.*

Hoten från väpnade jihadistiska rörelser väntas öka. Sedan 2011 då USA:s president Obama deklarerade seger över al-Qaida har IS/al-Qaida-länkade rörelser närvart ökat inte bara i Syrien och Irak utan också i Nordafrika, som t.ex. i Egypten och Libyen, men också på den Arabiska halvön, främst i Jemen. Jihadistiska rörelser har gynnats av sönderfallande stater, politiska maktvakuum, proxy-krigföring och regimrepression efter den arabiska våren. En annan central faktor har varit omvärldens oförmåga att tillvarata den arabiska vårens momentum.

Ett bindande kitt för MENA-staternas framtida relationer (t.ex. mellan Iran å ena sidan och arabiska Gulfstater å den andra) kan komma att bygga på det gemensamma intresset av att bekämpa jihadistiska rörelser. En sådan utveckling kan på sikt bidra till en försvagning av extremismen i regionen över tid och stabilare bilaterala relationer.

- *Militärstyret i Egypten, terrorstämplingen av Muslimska brödraskapet och regional rivalitet:* Den folkligt valda regeringen i Egypten, ledd av en politisk gren av MB, avsattes 2013 i en blodig militärkupp. Den av general al-Sisi ledda regimen har därefter slagit ner mot brödraskapet genom hård för repression. Det faktum att Egypten och dess nära allierade, Saudiarabien och FAE, har terrorklassat organisationen motverkar långsiktig stabilitet i Arabvärlden och bidrar till fortsatt missämja mellan stater. Partier kopplade till brödraskapet är sannolikt de folkligt mest populära sociala och politiska rörelserna i Arabvärlden. Utan politisk inkludering av dessa grupper kan knappast långsiktig stabilitet eller demokratisering i regionen komma till stånd. Vitt skilda uppfattningar om MB har också ökat spänningarna mellan Saudiarabien, FAE, Egypten å ena sidan och Turkiet och Qatar (som stödjer MB) å den andra. Denna regionala spricka har bidragit till att polarisera grupper i t.ex. Libyen, Syrien, Palestina och Egypten. Flera tecken tyder på att den hårdföra anti-MB hållningen kommer att dominera på många håll och att de stater som givit rörelsen stöd kommer att tvingas närma sig en kritisk hållning eller åtminstone minska sitt stöd. Sammanfattningsvis kommer regimers förhållande visavi MB-rörelser/-partier samt staters hantering

av skilda uppfattningar i frågan ha stor betydelse för säkerhetsutvecklingen i regionen under bedömandeperioden. Gulfstaternas hantering och möjlighet till politisk konvergens i denna fråga, liksom utvecklingen i Egypten, kommer att vara centrala för säkerhetsutvecklingen.

- *Tunisien som demokratisk modell.* Sedan den folkliga revolutionen i Tunisien 2010 har två demokratiska val ägt rum samt två regeringsskiften. Genom detta infriar Tunisien ett kriterium för en demokratisk stat. Vidare har utvecklingen i Tunisien visat på att politisk islam och demokrati kan vara kompatibla. Delar av den tidigare regimen har dock fortsatta intressen att bevaka och flera oppositionella fruktar att politiker från Ben Ali-administrationen återkommer med anti-demokratiska agendor. Ett lackmustest blir hur väl den nya konstitutionen och de reformerade institutionerna kan motverka anti-demokratiska agendor (lägg därtill hotet från olika väpnade grupper på vänstersidan och från militanta jihadistister). Tunisien kan dock potentiellt komma att utgöra en modell för demokratiskt styre i arabvärlden. Detta förutsätter dock ett mera tydligt engagemang från omvärlden. Landet fortsätter att vara symboliskt viktigt.
- *Israel-Palestina-konflikten:* möjligheterna för en lösning av konflikten mellan israeler och palestinier minskar. En tredje intifada kan vara närliggande. Obamaadministrationens försök att få igång fredsprocessen har misslyckats vilket bäddat för att de palestinska företrädarna kommer att söka än större stöd för ett erkännande internationellt. Den kontinuerliga utbyggnaden av bosättningar på Västbanken gör det allt svårare att föreställa sig en hållbar palestinsk statsbildning. Samtidigt är situationen i Gaza fortsatt ohållbar, inte minst för civilbefolkningen. Om inte en långsiktigt varaktig politisk lösning kommer till stånd riskeras återkommande Gaza-krig. Detta ökar sannolikt den politiska pressen på Israel samtidigt som den humanitära situationen för den palestinska befolkningen kan förvärras. Sammanfattningsvis väntas Israel-Palestina-konflikten att ytterligare försämrats under bedömandeperioden. En ny intifada skulle inte bara påverka Israel och Palestina utan sannolikt ha återverkningar i hela regionen.
- *Kurdfrågans ökande aktualitet.* Till följd av kriget i Syrien och Irak, inte minst IS framväxt, har den kurdiska frågan åter hamnat högt upp på den internationella dagordningen. Den autonoma kurdiska regionalregeringen i Irak har utökat sitt territorium – bland annat genom att ta över den omstridda staden Kirkuk såväl som stora oljefyndigheter i dess omgivningar. Samtidigt har kurdiska grupper länkade till PKK tagit över områden i norra Syrien. De väpnade kurdiska grupperna uppfattas av många som centrala aktörer i kampen mot IS. Parallellt har den

kurdiska drömmen om självständighet till följd av utvecklingen fått ökad aktualitet. De säkerhetspolitiska konsekvenserna av ett (eller flera) självständigt Kurdistan kan dock innebära ökade friktioner inte bara i Irak och Syrien utan också i Turkiet och Iran. Hur frågan om kurders politiska rättigheter framställs och hanteras regionalt och internationellt kan således få stor effekt på säkerhetsdynamiken i MENA under bedömandeperioden, men även i andra regioner där etniska grupper aspirerar på politiskt erkännande.

- *Irans kärnenergiprogram, utrikespolitik och interndynamik.* En för regionen och omvärlden betydelsefull utveckling under de senaste åren är valet av en mer moderat politisk ledning i Teheran. Den politiska ledningen har fört landet mot en mera kompromissvillig linje kring landets kärnenergiprogram. Ett resultat av en kärnenergiuppgörelse kan leda både till förbättrade relationer mellan USA och Iran och att de säkerhetspolitiska spänningarna i regionen på sikt minskar.

För att reell avspänning ska komma till stånd krävs emellertid att viktiga regionala stormakter som Saudiarabien och Israel uppfattar att en politisk lösning medför tillräckliga säkerhetsgarantier mot iranska kärnvapen. Även vid ett avtal mellan P5+1 och Iran kan utvecklingen försämrats då dessa stater kan komma att vilja öka trycket på Iran. Syftet skulle kunna vara att säkerställa att Iran bidrar till regional stabilitet och inte använder sig av uppgörelsen som en legitimitet bakom vilken man fortsätter stärka sitt geopolitiska inflytande.

Irans politik, inte minst i den nukleära frågan samt den regionala dynamiken i regionen är avhängig iransk intern dynamik. Den pågående maktkampen mellan moderata och hårdföra krafter inom den iranska regimen spelar en stor roll. Den inrikespolitiska repressionen speglar detta. Vidare kan konstateras att den nuvarande inrikespolitiska dynamiken både påverkar och påverkas av utvecklingen i regionen. Irans inflytande i stater som Syrien, Libanon, Irak och Afghanistan är betydande – och bidrar till rivalitet med andra regionala makter.

Om en positiv utveckling ska bli bestående i regionen krävs att de moderata krafterna i Iran får ett ökat politiskt inflytande, att en överenskommelse om kärnenergiprogrammet kommer till stånd samt att *rapprochement* äger rum inte bara mellan Iran och USA utan också mellan Iran och inflytelserika regionala stater, främst Saudiarabien. Huruvida detta kommer att ske under bedömandeperioden är osäkert.

- *Turkiets inrikes- och utrikespolitiska utveckling:* Turkiet har under de senaste åren upplevt ökade inrikespolitiska spänningar och utrikespolitiska motgångar. Den urbana medelklassen och Gulenrörelsen har uttryckt missnöje med AKP-administrationen, som under

Erdogans ledning utvecklat vissa auktoritära tendenser. Om Erdogan strävar efter att och lyckas stärka sin egen makt kan detta på sikt leda till fortsatta inrikespolitiska spänningar. Dessa kan även påverka statens utrikespolitiska kurs.

Samtidigt har utfallet av den arabiska våren varit till Turkiets nackdel. Medan dess allierade i Egypten förlorat makten i en militärkupp, har Ankaras Syrien-politik misslyckats. Istället för att få Assadregimen på fall har man fått två fiender på sin södra bakgård – en PKK-allierad milis och IS. Därtill har hela den södra geografiska flanken destabiliserats av de pågående konflikterna, det humanitära läget samt av laglösheten. Utvecklingen i Syrien väntas därför i ökad grad spilla över på Turkiet.

Den säkerhetspolitiska utvecklingen till följd av Rysslands annektering av Krim bidrar också till att öka Turkiets osäkerheter då man har historiskt ansträngda relationer till Ryssland och som NATO-medlem påverkas negativt av de ökade spänningarna mellan väst och Ryssland.

Turkiets inrikespolitiska utveckling och utrikespolitiska agerande kommer sannolikt vara av stor betydelse för säkerhetsutvecklingen i MENA på sikt, inte minst vad gäller Syrien och Irak.

- *Gulfstaternas externa styrka och interna bräcklighet:* Till följd av de stora inkomsterna från export av olja och gas har Saudiarbien, FAE, Qatar och Kuwait finansiella medel vilka används för att projicera makt regionalt. Denna förmåga har blivit särskilt synbar under efterdyningarna av den s.k. arabiska våren. De nämnda aktörerna har skapat sig inflytande i länder som Marocko, Libyen, Egypten, Palestina, Jordanien, Irak, Syrien, Jemen, Bahrain och Pakistan. Gulfstaternas utrikes- och säkerhetspolitik bedöms således vara av stor vikt för regionens utveckling under de kommande åren, inklusive vad gäller möjligheterna för en demokratisk övergång. De auktoritära Gulfstaterna är samtidigt beroende av ett högt energipris för att själva kunna behålla inrikespolitisk stabilitet. Detta gäller främst Saudiarabien som har en förhållandevis stor befolkning. Om energipriset fortsätter sjunka, kan folkliga protester ledda av den urbana medelklassens med krav på politiska förändringar öka. Regimförändringar i Gulfstaterna skulle ha stora ekonomiska och strategiska konsekvenser som följd. Energifrågan väntas fortsatt spela central säkerhetspolitisk roll för utvecklingen i Gulfregionen. Tekniska landvinningar, klimatomställning, efterfrågan på energi samt konflikter där Gulfstaterna involveras kommer att påverka deras fortsatta roll och därmed säkerhetsdynamiken i regionen stort.
- *Nya stater och gränser.* Vid bedömandeperiodens slut kan MENA:s karta ha ritats om. Risken finns att söderfallande stater som Irak, Syrien, Jemen och Libyen kan komma att delas upp. Frågorna om palestiniers

och kurders nationella bestämmanderätt kan leda till att nya stater bildas och blir allmänt erkända. Den nästan hundraåriga Sykes-Picot-ordningen kan således komma att upphöra. Detta skulle få långtgående men svårbestämbara säkerhetspolitiska konsekvenser för regionen. Den eventuella utvecklingen mot nya statsbildningar påverkas dock av graden av internationellt erkännande, förmågan att upprätthålla territoriell kontroll och ekonomisk livduglighet samt huruvida utvecklingen leder till ökad regional rivalitet och väpnade konflikter eller inte.

- *Klimatförändringars och vattenfrågans säkerhetspolitiska konsekvenser.* Effekterna av klimatförändringarna på MENA:s interna stabilitet är oklara men potentiellt stora enligt de senaste IPCC-rapporterna.¹³⁹ Vatten har länge varit en bristvara och konfliktkälla i regionen, inte minst i Levanten. Hur staterna i regionen hanterar hoten från klimatförändringar och samarbetar vad gäller vattenfrågan kommer att vara av vikt för säkerheten i MENA på sikt. Klimatfrågan kan potentiellt fungera enande för regionens stater då man står inför gemensamma problem. En möjlig utveckling är etablerandet av en ny agenda där strukturella utmaningar ställs i centrum istället för regional rivalitet. Detta kan påverka utvecklingen i en konstruktiv anda.
- *Kvinnor som säkerhetspolitiska aktörer och konfliktoffer.* De pågående krigen i MENA har till stor utsträckning drabbat civila, inte minst kvinnor och barn. Offren för extremiströrelsers framfart har inte minst varit kvinnor. Samtidigt är kvinnors politiska och ekonomiska roll i regionen starkt kringskuren. Huruvida kvinnors ökade säkerhet tillförsäkras och aktörskap stärks kommer att vara av stor betydelse under bedömandeperioden. Centralt i denna utveckling är den roll och plats kvinnor kommer att få i de framväxande politiska institutioner som uppkommit sedan den s.k. arabiska våren. En lika viktig fråga är vilken kapacitet kvinnor ges att bevara och öka sitt inflytande. De säkerhetspolitiska diskurserna i MENA domineras alltså av män på bekostnad av kvinnors inflytande.
- *”Folket” som säkerhetspolitisk aktör.* Globaliseringen och moderniseringen har bidragit till framväxten av en allt större medelklass med krav på politisk förändring och demokratisering. I detta spelar regionens unga urbana befolkning en viktig och potentiellt avgörande roll. Samtidigt bidrar de ofta stora ekonomiska klyftorna i regionens stater till att kravet på social rättvisa har accentuerats.

¹³⁹ Intergovernmental Panel on Climate Change (<http://www.ipcc.ch/>).

Sammantaget har strukturella processer länkade till modernisering och globalisering bidragit till att förändra MENA:s samhällen. De strukturella faktorer som bidrog till den arabiska våren ligger fortfarande latenta kvar i de flesta av regionens stater; styrena befinner sig således fortsatt ofta i otakt med samhällsutvecklingen. Huruvida auktoritära stater i regionen väljer att genomföra politiska och ekonomiska reformer eller inte kommer därför att ha stor påverkan på den inomstatliga säkerhetsutvecklingen i regionens länder under bedömandeperioden. De demokratiska bakslagen till trots har de skapat en erfarenhet av vad folkliga protester kan åstadkomma. Nya folkliga protester mot diktaturer i regionen kan således väntas under de närmaste 5-10 åren. En närliggande fråga är om den urbana medelklassen även förmår resa sig mot extremistrelser så som IS.

- *Informations- och kommunikationsrevolutionernas betydelse.* Teknologikutvecklingen har under det senaste decenniet förändrat de politiska spelreglerna i MENA. Spridningen av satellitkanaler, mobiltelefoner, internet och sociala medier har bidragit till att allt fler har tillgång till alternativ information, t.ex. om korruption och andra missförhållanden liksom om alternativa politiska modeller. Teknologikutvecklingen har bidragit till att förenkla kommunikation och effektivisera mobilisering av olika intressegrupper i MENA. Det har därför blivit svårare för auktoritära stater att hantera oppositionella grupper och motverka folkliga protester. Auktoritära stater försöker dock motverka denna trend genom censur och ökad kontroll på internet. Under bedömandeperioden kommer sannolikt konflikterna i MENA till stora delar fortsatt utspela sig på den digitala arenan men också ha faktiska säkerhetspolitiska implikationer.
- *Svaga och exkluderande multilaterala institutioner.* Mycket lite tyder på att de svaga och exkluderande multilaterala institutionerna i regionen kommer att stärkas under bedömandeperioden. Detta bidrar i sin tur till att inomstatliga och mellanstatliga konflikter i regionens stater blir både svårare att motverka och hantera. För att öka säkerheten i MENA måste dessa regionala institutioner stärkas och bli mer inkluderande. En avgörande faktor är omvärldens engagemang för att stödja en multilateral institutionell utveckling i regionen. Arabförbundet spelar en viktig roll men agerar till synes alltför kortsiktigt och ad-hoc för att ha något mera omfattande inflytande på den säkerhetspolitiska utvecklingen. Dessutom exkluderar Arabförbundet viktiga icke-arabiska regionala aktörer som Israel, Iran och Turkiet.
- *Begränsad ekonomisk integration.* Medan globaliseringen har gjort MENA allt mer inkluderat i världsekonomin – inte minst som exportör av energi och importör av varor – befinner sig handeln mellan staterna i

regionen på låga nivåer. Den bristande regionala ekonomiska integrationen kan medföra att trösklarna för våldsanvändning i händelse av konflikt förblir låga.

- *Ett allt passivare USA och en försvagad regional säkerhetsordning.* USA har under Obama-administrationen fört en militärt försiktig hållning gentemot MENA. Besluten att understödja regimförändring i Libyen och Syrien genom en strategi av ”leading from behind” har dock inte fått några önskvärda resultat. Vidare har Irak efter trupptillbakadragandet återfallit till inbördeskrig. Misslyckade resultat av felaktiga beslut samt strategisk försiktighet kombinerat med alternativa prioriteringar (Kina, Ryssland m.fl.) har försvagat USA:s position i regionen.

Under senare år har den amerikanske säkerhetspolitiska arkitekturen i regionen försvagats. Den USA-ledda regionala säkerhetsordningen utmanas främst av sunnitiska jihadister, sammanfallande stater samt av Iran, som traditionellt utgjort USA:s regionala motpol. Allierade har i ökad utsträckning agerat i strid med Washingtons intressen och uttryckliga vilja. Samtidigt har sprickor uppstått mellan USA:s allierade – som t.ex. mellan Turkiet och Israel eller mellan Saudiarabien och Qatar. Om USA:s roll fortsätter minska och försvarsarkitekturen fortsätter försvagas kan det under bedömandeperioden få mycket stora konsekvenser för säkerheten i regionen och omvärlden i stort. USA väntas detta till trots förbli den mest inflytelserika aktören i MENA.

- *Ett möjligt skifte avseende ekonomiska och strategiska intressen i MENA mellan USA och asiatiska stormakter.* USA:s direkta beroende av energi från MENA har kraftigt minskat till följd av utvinningen av okonventionella energikällor på den amerikanska kontinenten. Samtidigt har Kinas, Indiens och Japans energiberoende av MENA ökat kraftigt över tid. Detta kan på sikt få betydande implikationer för alliansmönster och strategiska relationer i regionen. USA:s intresse av att behålla fria flöden av energi från Gulfstaterna för att säkra ett lågt energipris kan dock motverka en strategisk förskjutning österut. Troligt är dock att Indiens och Kinas närvaro och inflytande kommer att öka i MENA under bedömandeperioden.
- *Rysslands betydelse för MENA:s säkerhetsutveckling.* Moskvas aggression i Ukraina och den åtföljande negativa dynamiken mellan väst och Ryssland kan få långsiktiga återverkningar i MENA. Även om Rysslands inflytande i MENA kraftigt minskat under de senaste decennierna besitter Moskva instrument för att försvåra en utveckling som tjänar USA:s eller EU:s intressen. Genom sin nära relation till Syrien, export av militärmateriel, medlemskapet av FN:s säkerhetsråd och i P5+1 kan Ryssland fortsätta underminera västerländska initiativ.

Ryssland har till exempel en viktig roll för att få till stånd en lösning av kriget i Syrien. En långsiktig negativ dynamik i relationen mellan Ryssland och väst kan förvärra säkerhetsläget även i MENA. Lösningen kan potentiellt nyttjas av flera av staterna i regionen.

- *Konflikter baserade på religiösa och etniska identiteter.* Krig och konflikter följer allt oftare etniska men framför allt religiösa skiljelinjer i regionen. Detta är inte minst fallet i Irak och Syrien. Konflikten mellan sunni och shia kommer sannolikt fortsatt vara viktig på inomstatlig, mellanstatlig och transnationell nivå. Men sunni-shia polariseringen är långt ifrån den enda konflikt där mönstren följer skiljelinjer för kollektiva identiteter. Medan regionala stormakter manipulerar kollektiva identiteter i egna syften får dessa s.k. ”imagined communities” också ökad vikt för säkerhet och mobilisering i sammanfallande stater och i krigstillstånd. Framväxten av ideologiskt drivna grupper med sektaristiska agendor förvärrar situationen ytterligare. Under bedömandeperioden kommer således betydelsen av religion och etnicitet spela en fortsatt stor roll för säkerheten i regionen.
- *En proaktiv roll för Sverige, EU och FN.* Det internationella samfundet kan bidra till att minska de negativa aspekterna av den regionala säkerhetsdynamiken under de kommande 5-10 åren.

För det första behövs det omfattande politiska satsningar, inklusive kreativa diplomatiska lösningar, för att kunna få slut på pågående krig, motverka andra negativa utvecklingstendenser, minska regionala spänningar och stärka politiskt inkluderande institutioner.

För det andra behövs betydande humanitärt bistånd och utvecklingsbistånd till regionen under de kommande åren för att lindra det mänskliga lidandet och bidra till ökad respekt för demokrati och mänskliga rättigheter, inklusive kvinnors, barns och minoriteters rättigheter.

För det tredje kommer det sannolikt behövas av FN sanktionerade fredsfrämjande och fredsbevarande insatser i regionen.

MENA behöver inte vara lämnad åt sitt öde utan kan påverkas till det bättre med hjälp av konstruktiva politiska och humanitära satsningar samt militära insatser. Sverige, EU och FN har potentiellt viktiga roller att spela om den negativa utvecklingsriktningen i MENA ska kunna vändas.

Referenser

- Abdul Halim, Asyiqin, et al. "Ibn Khaldun's Theory of 'Asabiyyah and its Application in Modern Muslim Society", *Middle East Journal of Scientific Research*, vol. 11, no. 9 (2012)
- Adnan, Sinan and Reese, Aaron [Sinan Adnan är en pseudonym]. *Beyond the Islamic State: Iraq's Sunni Insurgency*. Middle East Security Report no. 24, October 2014 (Washington D.C.: Institute for the Study of War, 2014)
- Aggestam, Karin, Persson, Anders och Strömbom, Lisa. *Mellan Krig och Fred i Israel/Palestina* (Lund: Studentlitteratur, 2014)
- Ajami, Fouad. *The Arab Spring at One. A Year of Living Dangerously* Foreign Affairs, March/April (2012)
- Al-Beklawi, Hazem och Giacomo Luciani. "The Rentier State in the Arab World", in Luciani, G., *The Arab State*, (London, Routledge, 1990)
- Al-Salhy, Suadad. "Iraqi Shi'ite militants fight for Syria's Assad", *Reuters*, 16 oktober (2012)
- Al-Saif, Tawfik. *Islamic Democracy and its Limits: The Iranian Experience since 1979*. (London: Saqi Books, 2007)
- Ansani, Andrea och Vittorio Daniele. "About a revolution: The economic motivations of the Arab Spring", *International Journal of Development and Conflict*, vol. 3, no. 3 (2012)
- Bar'el., Zvi. "Sissi torn between Palestinians and Hamas: Egypt's leader came to power as a terror fighter, but he cannot ignore Gaza without its overlords", *Haaretz.com*, juli 11, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/1.604476> (åtkomst 2014-12-13) (2014)
- Black, Ian. "Syria: Ban Ki-moon warns of catastrophic civil war. UN secretary general demands that Syrian regime implements Kofi Annan peace plan in wake of Houla massacre", i *The Guardian*, 31 Maj 2012; <http://www.theguardian.com/world/2012/may/31/syria-ban-ki-moon-civil-war> (åtkomst 2014-12-13) (2012)
- Brookings Institutions: *The Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East* (2011)
- Ayoob, Mohammed. *Will the Middle East implode?*, (Polity Press, 2014)
- . "American Policy Toward the Persian Gulf: Strategies, Effectiveness, and Consequences", i Kamrava, Mehran (ed). *International Politics of the Persian Gulf* (New York: Syracuse University Press, 2011)

- Barkey, Henri J. and Omer Taspinar. "Republic of Turkey" in *The Government and Politics of the Middle East and North Africa, fifth edition*, ed. David E. Long, Bernard Reich and Mark Gasiorowski. (Boulder: Westview Press, 2007)
- Bastani, Hossein. "How Powerful is Rouhani in the Islamic Republic?", *Chatham House*, november (2014)
- Blake, Aaron. "Young Americans take a dim view of Israel's actions", *The Washington Post*, 29 juli (2014)
- Brookings Institution. "Russia's Role in the Middle East", 9 december; www.brookings.edu/events/2013/12/09-russia-role-middle-east (2013)
- Brown, Nathan *et al.* "Islamist Movements and the Democratic Process in the Arab World: Exploring the Grey Zones." *Carnegie Endowment for International Peace: Middle East Series*. No 67. March (2006)
- B'tselem. "Settlements: Land Expropriation and Settlements", uppdaterad 23 januari 2014; www.btselem.org/settlements (2014)
- Byman, Daniel. "Regional Consequences of Internal Turmoil in Iraq", i Kamrava, Mehran (ed). *International Politics of the Persian Gulf* (New York: Syracuse University Press, 2011)
- Cockburn, Patrick. "Is it the end of Sykes-Picot?", *London Review of Books*, Vol. 5, no. 11 6 juni (2013)
- Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook
- Coimmins, David. *The Gulf States: A modern history* (New York: I.B. Tauris, 2012)
- Cooper, Fredrick. *Africa Since 1940: The Past of the Present*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2012)
- Dabashi, Hamid. *The Arab spring: the end of postcolonialism* (London: Zed Books, 2012)
- Dahiya, Rumel, (ed.) *Developments in the Gulf Region: Prospects and Challenges for India in the next two decades*. (Delhi: Institute For Defence Studies and Analyses, 2014)
- Danahar, Paul. *The New Middle East: The World after the Arab Spring* (New York: Bloomsbury Press 2013)
- Dehghan, Saeed Kamali. "Iran supplied Hamas with Fajr-5 missile technology", *The Guardian*, 21 november (2012)
- De arabiska utvecklingsrapporterna: www.arab-hdr.org/
- The Economist*. "Cheaper oil: winners and losers", 25 oktober (2014)

The Economist intelligence unit. "Iran's ethnic minorities", 23 april (2014)

Eriksson, Mikael. "Towards Selective Regionalization? The Intervention in Libya and the Emerging Global Order", in (eds. Wallensteen, Peter and Bjurner, Anders). *Regional Organizations and Peacemaking: Challenges to the UN?* (Oxon: Routledge, 2015)

--. Popular Uprisings that Never Came: Algeria and Morocco in the Light of the Arab Revolts, FOI-R--3821--SE, mars (Kista: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2014)

--. *Mellanöstern och Nordafrika i ett 10–20-årsperspektiv. Stöd till långsiktig säkerhetspolitisk omvärldsanalys*. FOI-R--2534--SE, december (Kista: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2012)

--. Eriksson, Mikael. *Re-Orient? An overview of the Arab Revolutions and the Balance of Power in the Middle East* FOI-R--3278--SE, februari (Kista: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2012b)

--. och Atarodi, Alexander. *The Gulf Cooperation Council and the Saudi Arabian outlook on Security dynamics in the Gulf region*. Opublicerat PM (Kista: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2011)

Elvemar, Stig. "The League of Arab States, UN and regional Security", in Wallensteen, Peter and Bjurner, Anders (eds.). *Regional Organizations and Peacemaking: Challenges to the UN?* (Oxon: Routledge, 2015)

Ehteshami, Anoushiravan. *Dynamics of Change in the Persian Gulf: Political Economy, War and Revolution* (Abingdon, Oxon: Routledge, 2013)

Fazlhashemi, Mohammad. *Den arabiska våren: folkets uppror i Mellanöstern och Nordafrika* (Historiska Media, Lund 2014)

Filkins, Dexter. "The Shadow Commander", *The New Yorker*, 30 september (2013)

Fletcher, Holly. "Backgrounder: Palestinian Islamic Jihad", *Council on Foreign Relations*, 10 april (2008)

Fosshagen, Kjetil (ed.) *Arab spring: Uprisings, Powers, Interventions* (New York: Berghahn, 2014)

Freedom House Report. Located at <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2014>, accessed (2014-12-14) (2014)

Gause, Gregory. "Why Middle East Studies Missed the Arab Spring. The Myth of Authoritarian Stability", in *Foreign Affairs*, July/August. Located at: <http://www.foreignaffairs.com/articles/67932/f-gregory-gause-iii/why-middle-east-studies-missed-the-arab-spring>; (accessed 2014-09-08) (2011)

--. "Saudi Arabia's Regional Security Strategy", i Kamrava, Mehran (ed). *International Politics of the Persian Gulf* (New York: Syracuse University Press, 2011)

Gasiorowski, Mark. "The Islamic Republic of Iran" in *The Government and Politics of the Middle East and North Africa, fifth edition*, ed. David E. Long, Bernard Reich and Mark Gasiorowski. (Boulder: Westview Press, 2007)

Gorenberg, Gershom. *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements, 1967-1977*. (New York: Times Books, 2006)

The Guardian, "Israel's prime minister backs Kurdish independence", 29 juni (2014)

Haas, Mark L. and Lesh, David W. *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East* (Boulder, CO: Westview Press, 2012)

Haas, Richard N. "The Unraveling: How to Respond to a Disordered World", in *Foreign Affairs*, November/December, vol. 93, no. 6, (New York: Council of Foreign Relations, 2014)

Hamzeh, Ahmad Nizar. *In the Path of Hizbullah*. (Syracuse: Syracuse University Press, 2004)

Hammargren, Bitte. *Gulfen: en framtida krutdurk* (Stockholm: Leopard förlag, 2014)

Hauser, Christine. "Iraq: Maliki Demands That Protesters Stand Down", i *The New York Times*, 2 January 2013.

[Hokayem, Emile. *Syria's Uprising and the Fracturing of the Levant* \(London: The International Institute for Strategic Studies, 2013\)](http://www.nytimes.com/2013/01/03/world/middleeast/iraq-maliki-demands-that-protesters-stand-down.html?_r=1& , åtkomst (2014-12-13) (2013)</p>
</div>
<div data-bbox=)

Howald, Julia. Stormy-Annika Mildner och Kirsten Westphal. "What economies of shale for US foreign policy?", *European Union Institute for Security Studies*, december (2013)

Intergovernmental Panel on Climate Change. www.ipcc.ch.

Inbar, Efraim (ed) *The Arab Spring, democracy and security: domestic and international ramifications* (Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY : Routledge, 2013)

Jonsson, Michael. *Following the Money: Financing the Territorial Expansion of Islamist Insurgents in Syria*, PM (Totalförsvarets Forskningsinstitut: Kista, 2014)

Jönsson, Per. "Profetens hämnd". *Islamiska staten-hot mot världsfreden?* Världspolitikens Dagsfrågor no. 9 (Stockholm: Utrikespolitiska Institutet, 2014)

Kagan, Frederick W. et al, "Iranian influence in the Levant, Egypt, Iraq and Afghanistan", *The American Enterprise Institute och The Institute for the Study of War*, maj (2012)

Kepel, Gilles. *Jihad: The Trail of Political Islam*. (London: I.B. Tauris, 2004)

Kepel, Gilles. *Roots of Radical Islam*. (London: Saqi Books, 2005)

Kirkpatrick, David D. "Qatar's Support of Islamists Alienates Allies Near and Far", *The New York Times*, 7 september (2014)

Kirkpatrick, David D., "Militant Group in Egypt Vows Loyalty to ISIS", *The New York Times*, 10 november (2014)

Knights, Michael. "Iran's Foreign Legion: The Role of Iraqi Shiite Militias in Syria", *The Washington Institute*, 27 juni (2013)

Lesch, David W., Haas, Mark L.(eds.) *The Middle East and the United States: history, politics, and ideologies* (Boulder, CO: Westview Press, 2014)

Lindvall, Fredrik och Forsman, David. *Internationella insatser i Libyen 2011: En analys av den militära kampanjen mot Gaddafis regim*, juni FOI-R--3447--SE (Stockholm: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2012)

Ma, Damien. "Dependence on Middle Eastern Oil: Now It's China's Problem, Too", *The Atlantic*, 19 juli (2012)

Maddison, Angus. "Historical Statistics of the World Economy: 1-2006 AD, Table 1: GDP Levels"; www.ggdc.net/maddison/historical_statistics/horizontal-file_03-2009.xls

Malwig, Helle. *Ambiguous Endings. Middle East Regional Security in the Wake of the Arab Uprisings and the Syrian Civil War*. DIIS Report no. 23. (Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2013)

Marcovitz, Hal. *The Arab spring uprisings* (San Diego, CA: Reference Point Press Inc. 2014)

Mhenni, Lina Ben. *Tunisian girl: En bloggares berättelse om den arabiska våren* (Stockholm: Sekwa förlag AB, 2012)

Mearsheimer, John J. and Walt, Stephen. *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007)

De Micco, Pasquale. "The prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU?", *Directorate-general for External Policies, Policy Department, European Parliament*, april (2014)

Middle East Monitor. "Qatar Emir support for Muslim Brotherhood is a 'duty'" Tuesday, 31 December (2013)

- Mitchell, John. "Asia's Oil Supply: Risks and Pragmatic Remedies", Chatham House, maj (2014)
- Mohammed, Arshad, and Ross Colvin, "Saudi king urged U.S. to attack Iran: WikiLeaks", *Reuters*, 29 november (2010)
- Moslem, Mehdi. *Factional Politics in Post-Khomeini Iran*. (Syracuse: Syracuse University Press, 2002)
- Nasr, Vali. *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. (New York: Norton, 2006)
- Nasr, Vali. "Forces of Fortune: The Rise of the New Muslim Middle Class and What it Will Mean for Our World", Old Saybrook: Tantor Media, 17 november (2009)
- Niblock, Tim. *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival* (Abingdon, Oxon: Routledge, 2006)
- Noman, Mai. "Yemen clashes fuel fears of all-out sectarian war", *BBC Arabic Service*, 20 September (2014)
- Ottaway, Marina, and Amr Hamzawy. "Islamist in Politics: The Dynamics of Participation." *Carnegie Endowment for International Peace: Middle East Program*. No 98, November (2008)
- Owen, Roger. *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East* (London: Routledge, 2003)
- Pappé, Ilan. *The History of Modern Palestine: One Land, Two Peoples*. (New York: Cambridge University Press (2004)
- . *The Forgotten Palestinians: A History of the Palestinians in Israel*. New Haven: Yale University Press (2011).
- Pellerin, Cheryl. "Dempsey Addresses Concerns With Egyptian Military Leaders", amerikanska försvarsdepartementet, februari 2012, <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=67155> (använd 2014-12-13) (2012)
- Perlo-Freeman, Sam, and Carina Solmirano, "Trends in World Military Expenditure, 2013", *Stockholm International Peace Research Institute*, april (2014)
- Pripstein Posusney, Marsha, and Michele Penner Angrist, ed. *Authoritarianism in the Middle East: Regimes and Resistance*. (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2005)
- Rogan, Eugene L. "The Emergence of the Middle East into the Modern State System" in Louise Fawcett, *International Relations of the Middle East*. (Oxford, New York: Oxford University Press, 2005)

Roy, Olivier. *Globalized Islam: the Search for a New Ummah*. (New York: Columbia University Press, 2004)

Sakr, Naomi. *Arab Television Today*, (I.B. Tauris, 2007)

Sachar, Howard M. *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time*. (New York: Alfred Knopf, 2007)

Sharp, Jeremy M. "U.S. Foreign Aid to Israel", *Congressional Research Service*, 11 april (2014)

Sly, Liz. "Obama seeks Arab allies against Islamic State but must overcome mistrust of U.S.", in Washington Post, September 10, located at: http://www.washingtonpost.com/world/obama-wants-arab-cooperation-against-islamic-state-but-must-overcome-mistrust/2014/09/10/78d0a213-75f9-43e1-b1eb-7bde11c33de5_story.html (accessed 20124-12-13) (2014)

Spencer, Richard och Raf Sanchez. "Turkish government co-operated with al-Qaeda in Syria, says former US ambassador", *The Telegraph*, 12 september (2014)

Steinberg, Guido. "Leading the Counter-Revolution: Saudi Arabia and the Arab Spring", *Stiftung Wissenschaft und Politik*. Berlin (2014)

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), "SIPRI Military Expenditure Database 1988-2013"; www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database

Tol, Gönül. "Turkey's Search for a "Zero Problem" Policy", *Middle East Institute*, Nov 25, (2013)

The Economist, "The Revolution is over, Special report: Iran", 1 november (2014)

The International Crisis Group. "Make or Break: Iraq's Sunnis and the State", Middle East Report N°144, 14 augusti (2013)

--. "Toward a Lasting Ceasefire in Gaza". Update Briefing Middle East Briefing, N°42. Gaza City/Jerusalem/Ramallah/Brussels, 23 oktober (2014)

The World Bank, database. "GDP (current US\$)"; data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD

Uppsala Konfliktdataprojekt:
<http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpregions.php?regionSelect=10-Middle%20East>

Valenta, Jiri, och Leni Friedman Valenta Russia's Middle East Chess Game. *The National Interest*, 18 december (2013)

Wallensteen, Peter and Bjurner, Anders. *Regional Organizations and Peacemaking: Challenges to the UN?* (Oxon: Routledge, 2015)

Wallensteen, Peter and Bjurner, Anders. "The challenge of Regional organizations", in *Regional Organizations and Peacemaking: Challenges to the UN?* (Oxon: Routledge, 2015)

Yapp, M. E. *The Making of the Modern Near East: 1792-1923*. (Harlow: Pearson Education Limited, 1987)

Zertal, Idith, och Akiva Eldar. *Lord of the Land: The War over Israel's Settlements in the Occupied Territories, 1967-2007*. (New York: Nation Books, 2007)

Seminarier/konferenser

2014-10-01 Folk och försvar: "Islamiska Staten hur långt kan de gå?"
http://www.folkochforsvar.se/index.php/fofplay_reader/items/islamiska-staten-hur-langt-kan-de-ga.html

2014-09-17. Södertörns Högskola: "Temadag om sommarens utveckling i Mellanöstern".
http://webappl.web.sh.se/p3/ext/custom.nsf/calendar?openagent&key=17_09_temadag_om_sommarens_utveckling_i_mellanostern_1409839310276

2014-09-16 Utrikespolitiska Institutet: "Gulfen - En Framtida Krutdurk"
<http://www.ui.se/evenemang/gulfen---en-framtida-krutdurk>

FOI är en huvudsakligen uppdragsfinansierad myndighet under Försvarsdepartementet. Kärnverksamheten är forskning, metod- och teknikutveckling till nytta för försvar och säkerhet. Organisationen har cirka 1000 anställda varav ungefär 800 är forskare. Detta gör organisationen till Sveriges största forskningsinstitut. FOI ger kunderna tillgång till ledande expertis inom ett stort antal tillämpningsområden såsom säkerhetspolitiska studier och analyser inom försvar och säkerhet, bedömning av olika typer av hot, system för ledning och hantering av kriser, skydd mot och hantering av farliga ämnen, IT-säkerhet och nya sensorers möjligheter.



FOI
Totalförsvarets forskningsinstitut
164 90 Stockholm

Tel: 08-55 50 30 00
Fax: 08-55 50 31 00

www.foi.se